

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Məmmədova Aytac Faiq

(MAGİSTRANTIN A.S.A)

**“Trikotaj mallarının çeşid və keyfiyyətinin formalaşdırılmasına təsir edən
amillərin ekspertizası”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı: 060644

**İstehlak mallarının ekspertizası və
marketinqi**

İxtisaslaşma:

İstehlak mallarının keyfiyyət ekspertizası

Elmi rəhbəri:

Magistr rəhbərinin proqramı

prof.R.Ə.Səidov

prof.R.Ə.Səidov

Kafedra müdiri

prof.Ə.P.Həsənov

BAKI - 2020

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3
I FƏSİL NƏZƏRİ HİSSƏ	
1.1.Trikotaj haqqında ümumi məlumat.....	6
1.2.Əhalinin bədən quruluşunun tipləşdirilməsinin trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasına təsiri.....	10
1.3.Trikotaj istehsalında istifadə olunan xammal və materialların xarakteristikası.....	19
II FƏSİL TƏCRÜBƏVİ HİSSƏ	
2.1.Trikotaj mallarının keyfiyyət göstəricilərinin qruplaşdırılması.....	28
2.2.Trikotaj mallarının çeşidinin formallaşdırılmasında modanın rolu.....	34
2.3.Modelləşdirmənin trikotaj mallarının çeşidinin genişləndirilməsində və yeniləşdirilməsində əhəmiyyəti.....	41
III FƏSİL. TRİKOTAJ MALLARININ ÇEŞİD QURULUŞUNUN EKSPERTİZASI	
3.1.Üst trikotaj geyimlərinin çeşid quruluşunun ekspertizası.....	47
3.2.Trikotaj dəyişəklərinin çeşid quruluşunun ekspertizası.....	65
3.3.Corab-noski məmulatlarının çeşid quruluşunun ekspertizası.....	76
Nəticə və təklilər.....	86
Ədəbiyyat.....	90

GİRİŞ

Hal-hazırda ən yüksək inkişaf etmiş sənaye sahələrindən biri trikotaj sənayesidir. Bu sənaye sahəsi yüksək səviyyədə mexanikləşdirilmiş və bəzən də müəyyən istehsal mərhələsində avtomatlaşdırılmış yüngül sənaye növüdür. Bəzi məlumatlara nəzər yetirsək görürük ki, istehsal sahələrindən öndə gedir ki, bu da trikotaj istehsalında istifadə olunan avadanlıqların daha yüksək məhsuldarlığa malik olması ilə bağlıdır.

Hər il trikotaj müəssisələrində yeni-yeni texnoloji avadanlıqlar yeniləşdirilir, xammal bazaları genişləndirilir və nəticədə trikotaj istehsal edən maşın və avadanlıqların məhsuldarlığı sürətləndirilir.

Bu da məlumdur ki, trikotaj istehsalı az əmək tutumuna malikdir. İstehsal sahəsindən səmərəli istifadə olunur, müxtəlif məqsədlərə sərf olunan trikotaj polotnosunun alınması imkanları vardır, hətta bu istehsal prosesi ilə süni xəzlər də hazırlamaq mümkündür. Parça toxunuşundan fərqli olaraq nəinki trikotaj polotnosu hazırlamaq, eyni zaman geyimlərin ayrı-ayrı hissələrini də hazırlamaq mümkündür, eyni zamanda hazır halda corab-noski məmulatları da istehsalı mümkündür. Bu isə öz növbəsində iş vaxtına qənaət etməyə və xammal növlərinə qənaət etməyə imkan verir.

Dünya ölkələrinin trikotaj sənayesinin istehsal imkanlarının genişləndirilməsinin digər istiqamətlərindən birisi də bu mallara qarşı olan istehlakçı tələblərinin durmadan çoxalmasıdır. Çünki, trikotaj malları çox gözəl istehlak xassələrinə malik olan mal qruplarından biridir. Bu da parçadan olan analoji geyimlərə nisbətən üstünlüyə malik olmasındadır. Beləki, dəyişək geyim təyinatlı və idman trikotaj məmulatları yüksək elastikliyə malik olmaqla insan bədənində yaxşı oturur və onun bədən hərəkətlərinə maneçilik törətmir. Trikotajın quruluşunun və lif tərkibinin dəyişdirilməsi ilə məmulatın istilik saxlamasını,

hava və buxar keçirilik xassələrini dəyişdirməklə gigiyenik xassələrə malik olan məmulatlar istehsal olunur.

Təyinatından asılı olaraq üst trikotaj geyimləri daha çox üstünlük təşkil edir. Bunlara misal olaraq qadın donları və kostyumlarını, bir neçə əşyadan ibarət dəst geyimlərini, paltoları göstərə bilərik. Bu növ məmulatlar özlərinin xarici görünüşünə görə parça materiallardan istehsal olunanlardan üstünlüyə malikdir. Əksəriyyət hallarda isə bu məmulatlar xarici tərtibatına görə və incəlik baxımından parçalardan tikililərə nisbətən daha baxımlıdır. Trikotaj məmulatlarının istehsal prosesində toxunan polotnolara və hazır məmulatlara müxtəlif xarakterli tərtibat verməklə, quruluşunu dəyişməklə, koloristik xassələrini yeniləşdirməklə məmulatların istehlak xassələrini daha da yüksəltmək mümkündür. Bütün bunlar istehlak prosesində tam imkanlara malik olan hazırlanma texnologiyası nəticəsində baş verir.

Trikotaj istehsalında, o cümlədən istənilən hər hansı yüngül sənaye sahəsində buraxılan malların çeşidinin formalaşdırılmasına xüsusi fikir verilir. İstehsal o zaman səmərəli sayılır ki, onun məhsullarına əhali tələbinə uyğun gəlir. Əgər bu şərtlər ödənilmirsə, ticarətdə normadan çox mal yığılması baş verir və əhali tələbi ödənilməmiş olur.

Əfsuslar olsun ki, müxtəlif trikotaj mal qrup üzrə çeşidin formalaşdırılmasında əhali tələbinin obyektiv qanunauyğunluqları nəzərə alınmadan yerinə yetirilməsi müəyyən çətinliklərə səbəb olur, nəticədə isə əhali tələbinin ödənilməsi xalqın həqiqi gəlirinin inkişafından geri qalır, müəyyən pul vəsaiti dövriyyədən düşür, istehsalla istehlak arasındakı plan nisbətən pozulur, iş yerlərinin itirilməsi halları baş verə bilər, maliyyə və material resursları çətinləşir.

Bu məsələlərin müvəffəqiyyətli həlli istehsal sahəsində və ticarətdə trikotaj mallarının çeşidi qarşılıqlı və məqsədyönlü istiqamətdə formalaşdırılır. Məsələn, sənayedə formalaşdırılmış çeşidlə ticarət çeşidi arasındakı fərqi tapmaq çox vacibdir. Ən optimal variant odur ki, ticarət tərəfindən tələbata uyğun gələn

çəşid təklif edilir və çəşidin dəyişdirilməsi haqqında təkliflər istehsal müəssisələrinə təqdim olunur. Nəticədə istehsal müəssisələri ticarət tərəfindən əsaslandırılmış qaydada əhali tələbinə uyğun gələn təklif əsasında istehsal müəssisələri buraxdığı malların çəşid quruluşunun dəyişdirilməsinə və yeniləşdirilməsinə düzəlişlər verirlər.

Beləliklə, həm ticarət və həm də sənaye müəssisələri trikotaj məmulatlarının çəşidinin düzgün formalaşdırılmasında məsuliyyət daşıyırlar.

Əfsuslar olsun ki, təcrübədə trikotaj mallarının çəşidinin həm istehsal və həm də ticarət müəssisələrində düzgün formalaşdırılması sahəsində çoxlu sayda çatışmamazlıqlar hələ də mövcuddur. Bütün isə ən başlıcası istehlak mallarının istehsalının planlaşdırılmasında əhali tələbinin səmərəsiz qayda öyrənilməsi və proqnozlaşdırılmamasından ibarətdir.

Hazırda müxtəlif mal qrupları üzrə çəşid quruluşu düzgün realılıqla uzlaşmır və buna da heç bir ehtiyac yoxdur. Digər tərəfdən də daha çox tələbə ehtiyacı olan mallar da istehsal edilmir. Bu məsələlərin həllində ölkə əhalisinin trikotaj mallarına artıq tələbin ödənilməsində ticarətin həlledici rolu vardır. Çünki, ticarət işçiləri əhali tələbinin düzgün formalaşdırılmasında modanın yayılmasında aktiv fəaliyyət göstərməlidir.

Müasir şəraitdə ölkənin iqtisadiyyatının inkişafında malların çəşidinin və keyfiyyətinin idarəedilməsinin böyük rolu vardır. Trikotaj mallarının çəşidinin səmərəli formalaşdırılmasında və əhali tələbinin maksimum ödənilməsində ticarət və sənaye işçiləri istehsalın real imkanlarını düzgün təqdim etməli, bütün amilləri düzgün təhlilini verməlidirlər.

I FƏSİL NƏZƏRİ HİSSƏ

1.1. Trikotaj haqqında ümumi məlumat.

Parça toxumasından fərqli olaraq trikotaj müxtəlif quruluşlu ilmə yığımlarından ibarətdir. Trikotaj hörülməsində bir və ya bir neçə çap növlərindən ilmə yaratmaqla öz aralarında biri-biriləri ilə bağlanmış quruluş yaradır. Əgər trikotajın hörülməsində yaradılan ilmələr köndələn istiqamətdə yan-yanı düzələrək bir cərgədə sistem yaradırsa buna eninə hörülən trikotaj deyilir, yaradılan ilmələr isə ilmə cərgələri adlanır. Biri-birilərinə üstündə əlaqələndirilmiş quruluşunda hörülən trikotaj isə ilmə sütunlu hörülmə adlanır. Elə bu xüsusiyyətlərinə görə trikotaj eninə hörülən və uzununa hörülən və yaxud da əsas trikotaj adlanır. Odur ki, bu əlamətlərinə görə trikotajın quruluşu və xassələri də biri-birindən fərqlənir.

Trikotajı bu əlamətlərinə görə aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar.

Eninə hörülən trikotaj bir, iki, üç ipliklərin birlikdə hörülməsindən yaradılır və hamısı iynənin bir gözündən keçirilir. Daha sonra yaranan ilmə cərgələri sapların əyilməsi ilə yaranan ilmələrdən əmələ gətirilir. Trikotajın belə quruluşu malik olması onun tez çökməsinə səbəb olur. Eyni zamanda ilmə sütunlarında sökülməsinə səbəb olur.

Uzununa hörülən və yaxud əsas trikotajda ilmə sıraları biri-birilərinə paralel istiqamətdə yerləşmiş olur. Bu növ trikotaj hörülməsinin ilmə cərgələri eyni vaxtda ipliklərin əyilməsi baş verərək öz iynəsində yerləşir. Beləliklə, hər bir sap bir ilmə cərgəsi yaradır və sonra isə digər cərgəyə keçərək öz sütununda ilmə yaratmır. İlmə sütunlarını əlaqələndirmək üçün birinci cərgədə ilmə cərgəsi yaradıldıqdan sonra sap ötürücü iynə vasitəsilə bir və ya bir neçə iynələr vasitəsilə ikinci ilmə cərgəsi yaradılır. Sapların hərəkət etdirilməsi hər bir ilmə cərgəsinin yaradılmasından sonra baş verir. Ona görə də uzununa hörülən trikotaj horizontal istiqamətdə çətin sökülür.

Qeyd edildiyi kimi trikotaj hörmələri ilmələrin yaradılması nəticəsində hörülür ki, bu ilmələr müxtəlif formalara və ölçülərə malikdir. Lakin bu əlamətlərdən asılı olmayaraq trikotaj ilmələri quruluşuna görə ilmə qövsündən və ilmə çubuqlarından ibarətdir. Uzununa hörülən trikotajda ilmənin qolları və onun dartıcı hissəsinin də biri-birilərindən mütləq fərqləndirmək lazımdır.

Trikotaj polotnosunda ilmə quruluşunun və yerləşməsindən asılı olaraq trikotajın dartılması, davamlılığı, geyilməyə qarşı dözümlülüüyü, sıxlığı, havakeçirməsi, istiliksaxlaması, gərilməsi, sökülməsi, elektricləşməsi, xarici görkəmi kimi xassələri biri-birindən fərqlənir.

Trikotaj hörülməsinin ən vacib xarakterik xassələrindən birisi onun uzanma xassəsi sayılır. Parçadan fərqli olaraq trikotaj həm eninə və həm də uzun istiqamətində daha çox dartılma qabilliyətinə malik olur. Bəzən bu cür hal həm müsbət və həm də mənfi cəhət hesab olunur. Ona görə də hörülməsi növündən asılı olaraq trikotajın istehsalında istifadə olunan ipliklərin xassələrindən asılı olaraq onu upruq və qeyri-upruq xassələrə bölmək olar.

Trikotajda daha çox uzanma halı seçilən sap növlərindən asılı olaraq, məsələn spandeks, elastik kimi saplardan hörülən trikotaja aiddir. Digər tərəfdən trikotaj hörülməsində pambıq ipliklərdən istifadə olunduqda, viskoz sapları tətbiq edildikdə bu trikotaj yundan hazırlanan ipliklərdən hörülən trikotaja nisbətən az elastikdir. Eyni zamanda trikotaj hörülməsi növündən asılı olaraq onun dartılması zamanı uzanması da fərqlənir, yəni köndələn istiqamətdə hörülən trikotaj uzununa hörülən trikotaja nisbətən daha çox elastikliyə malikdir. Trikotajın uzanması xassəsi məmulatdan istifadəsinin yararlığına da müsbət təsir göstərir. Məsələn, upruq xassəyə malik olan trikotaj geyimi istehlak ərafəsində çox rahat olur, insan bədəninə yaxşı oturur, istehlakçının fizioloji hərəkətlərinə maneçilik törətmir, bədəni sıxmır və s. ona görə də belə xassə ən çox trikotajdan olan idman geyimlərinə, corablara, noskilərə, baş geyimlərinə, baş örtüklərinə, əlcək və şərf məmulatlarına daha çox aid olan xassədir.

Digər tərəfdən bərk dartılan və qeyri-upruq xassəli trikotaj donları, kostyumları, paltoları istehlak üçün sərfəli deyildir. Belə trikotaj məmulatları istehlak prosesində formasını və ölçülərini çox asanlıqla dəyişə bilir və nəticədə məmulatın nəinki xarici görkəmi və eyni zamanda geyilməyə qarşı davamlılığında zəifləyir. Mütəxəssislərin təkliflərinə görə bu nöqsanların aradan qaldırılması məqsədilə trikotaj istehsalında daha az uzanma qabiliyyətinə malik olan hörülmə növlərindən istifadə olunmalıdır.

Trikotaj geyimlərində istifadə ərəfəsində müxtəlif mexaniki təsirlərə, o cümlədən dartılma təsirlərinə məruz qalır ki, bu zaman cırıla bilər və onun cırılmaya qarşı dözümlülüyü də vacib xassələrdən biridir. Bu hal ən çox corab-noski və əlcək məmulatlarına daha çox xas olan hal sayılır. Trikotajın cırılmaya qarşı davamlılığı onun hörülməsində istifadə olunan iplik və sapların davamlılığından, toxunmasında istifadə edilən hörülmələrin xarakteri və növündən, sıxlığından, habelə arayışlandırılması növlərindən də çox asılıdır.

Bildiyimiz kimi, hər bir geyim əşyasının, o cümlədən trikotajdan hazırlanan geyimin istehlak zamanı uzun ömürlülüyü məmulatın sürtünməyə qarşı daha doğrusu dağılmaya qarşı davamlılığından çox asılıdır. İstehlak zamanı trikotaj məmulatı müxtəlif xarici təsirlərə məruz qalır. Məsələn, sürtünmənin, qatlanmanın, uzanmanın, tərini, sabunlu-sodalı məhlulun, günün işığının və s. təsirləri nəticəsində geyilməyə qarşı davamlılığı azala bilər. Bütün bunları həm fiziki və həm də kimyəvi davamlılıq növlərinə ayırmaq olar.

Trikotajın kimyəvi təsirlərə qarşı əks dayanması onun istehsalında tətbiq olunan iplik və sapların təbiətindən çox asılıdır. Beləki, təbii liflərdən hazırlanan liflərin turşu və qələvilərə qarşı münasibəti müxtəlifdir. Eyni zamanda bu cür əlamət kimyəvi liflərdən hazırlanan trikotajda aiddir. Məmulat çirklərdən təmizlənən zaman sodalı-sabunlu vəsaitlərdən istifadə edərkən müxtəlif kimyəvi dəyişmələrə məruz qala bilər.

Bir şeydən əvvəl yada salmaq lazımdır ki, trikotaj geyimlərinin istilik saxlama, sürtünmələrin təsirinə qarşı davamlılığı, hava keçirməsi və digər

istehlak xassələrinin formalaşdırılmasında trikotajın sıxlığı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Trikotajın sıxlığı isə 5 sm uzunluğunda olan üfüqi və şaquli istiqamətdə olan ilmələrin sayına görə təyin edilir. Təcrübələr də göstərir ki, trikotaj hörülmələrində ilmələr nə qədər sıx yerləşərsə, o bir tərəfdən qalın və digər tərəfdən də hava, buxar, istilik keçirməsi də azala bilər və nəticədə trikotaj məmulatı yaxşı istehlak xassələrinə malik olar.

Bəzən trikotaj mallarının istehsalında kimyəvi liflərdən də istifadə edildiyindən materialda sürtünmə nəticəsində elektricləşmə də baş verir ki, bu da xoşa gəlməz hal hesab edilir. Bunun üçün isə belə liflər təbii liflərlə birlikdə istifadə edilməsi daha məqsəduyğun sayılır. Trikotajın xassələrinin qiymətləndirilməsində onun 1m^2 -ə düşən kütləsinin də əhəmiyyəti vardır. Trikotajın çəkisi onun hörülməsində iplik və saplarının növləri, ipliklərin ayrılması xüsusiyyətləri də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Trikotajın çəkisinin yuxarı olması onun rahatlığının aşağı düşməsinə, xammal sərfinin çoxalmasına səbəb olur. Eyni zamanda trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasında da əsas amillər sırasına aid oluna bilər.

1.2.Əhalinin bədən quruluşunun tipləşdirilməsinin trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasına təsiri.

Trikotaj mallarının çeşidi və keyfiyyətinin formalaşdırılmasında elmin və texnikanın ən yeni nailiyyətlərindən bacarıqla istehsala tətbiq edilməsinin həlledici rolu vardır. Buradan da istehsalın müasirləşdirilməsinin, elmi cəhətdən trikotaj mallarına olan tələbatın, konstruksiyalaşdırılmanın yeniləşdirilməsində son nailiyyətlərdən istifadə edilmənin, ayrı-ayrı bölgələrdə yaşayan insanların bədən quruluşunun tipləşdirilməsi və buna uyğun konstruksiyalaşdırılmasının vacibliyi ortaya çıxır.

Məlumdur ki, kütləvi istehsal olunan trikotaj geyimlərinin fərqləndirici cəhətlərindən birisi ayrı-ayrı istehlakçıların bəzən ölçüsünə və anatolik bədən quruluşuna uyğun gəlməsidir. Bu zaman hər bir istehlakçı özünün anatomik bədən quruluşuna müvafiq olan trikotaj geyimlərdən istifadə edə bilər. Beləliklə, kütləvi yolla geyim istehsalı o zaman səmərəli ola bilər ki, əgər insanların bədən quruluşunun müxtəlifliyi məhdud səviyyədə öyrənilsin və bunlara müvafiq olaraq trikotaj geyimlərinin layihələndirilməsi mümkün ola bilər.

Hal-hazırda kütləvi yolla geyim malların kütləvi istehsalı üçün antropoloji metod mövcuddur [1]. Bu metodlar normal ölçü əlamətlərinin xarakterik qanunauyğunluqlarına əsaslanır. Müəyyən edilmişdir ki, insan qamətinin müxtəlif ölçü göstəriciləri arasında normal asılılığı vardır. Buna görə də ölçü əlamətlərinin və sapların uyğunlaşması arasında düzxətli doğruluq mövcuddur.

Təsdiq edilmişdir ki, normal ölçülərə yaxın olanların bölünməsi nəinki, ayrı-ayrı ölçülərin əlamətləri ilə, eyni zamanda onların biri-birilərinə uyğunlaşması ilə bağlıdır [1,2].

Ölçülərin normal bölünməsi və onların biri-biriləri ilə uyğunlaşması antropoloji standartlaşdırmanın ilkin nəzəri əsaslarıdır. Beləki, buda ölçü tipləşdirilməsinin yaradılmasına imkan verir ki, bütün istehlakçıların tez-tez rast gələn ölçü təsnifatını hazırlamaq mümkün olsun.

Məlumdur ki, insanların bütün ölçü əlamətlərini xarakterizə edən bir, iki və yaxud bir neçəsi əsas əlamət sayılır. Bu cür ölçü ölçü əlamətləri bədən quruluşunun əsas tiplərinin və yarım tiplərini müəyyən edir. Daha doğrusu, bu ölçülərin ümumiliyi bədən quruluşlarının tiplərini və yarım tiplərini təşkil edir.

Aparıcı ölçü əlamətlərini aşağıdakılarla əlaqələndirirlər:

- a) daha böyük göstəricidir və bu da əsas ölçü müəyyənləşdirir;
- b) müxtəlif düzlüyə doğru təxmini istiqamətdir;
- c) öz aralarında ən az və ən çox biri-birilərinə tabe olan təxmini düzlüyə söykənir;
- d) ən sadə yolla ölçülür və buna görə də düzgün ölçülmə zamanı nöqsan yaratmır.

Bu cür bədən ölçülərinə döş çevrəsinin uzunluğudur ki, üfiqi xətt istiqamətinə istiqamətləndirilir və boy ölçüləridir ki, şaquli xətt üzrə istiqamətləndirilmiş müstəvidir.

1956-1960-cı illərdə Moskva Dövlət Universitetinin Elmi-tədqiqat İnstitutu tərəfindən əhalinin antropoloji əks tədqiqatı aparılaraq ölçü əlamətlərinin müstəqil dəyişilməsi müəyyən edilmişdir. Bu ölçülər sırasına bel çevrəsinin və sağrı hissəsinin çevrəsi aiddir. Buna görə də yaşlı və yeni sistemlərin bir ölçüsü daxilində bədən fiqurlarının tipləri bölündürülməsi prinsipi müəyyənləşdirilmişdir. Elə buna görə də yeni “doluluq” göstəricisi müəyyən edildi.

Aparılan elmi-tədqiqat işlərinin yekununa görə də ölçü tipləşdirilməsi üzrə cədvəl tərtib olunmuşdur. Bu cədvəldə keçmiş SSRİ məkanında coğrafi ərazi üzrə geyimlərin kütləvi istehsalı üçün əhalinin bədən quruluşunun tipləri və yarım tipləri dəqiqləşdirilmişdir.

Trikotaj məmulatlarının kütləvi istehsalı üçün əhalinin antropoloji bəzən quruluşunun xüsusiyyətləri məmulatın təyinatı, trikotajın xassələri, istehsalın texniki və iqtisadi imkanları ilə sıx sürətdə bağlıdır [3-5]. Bu kimi xassələrə dartılma, upruqluq, tərtibat, qabalıq, qalınlıq və s. xassələr aiddir ki, bu da

trikotaj mallarında müxtəlif dərəcələrdə ortaya çıxır. Trikotaj mallarının təyinatından asılı olaraq xassələr yuxarıda qeyd olunan aparıcı ölçü əlamətlərinin fərqsiz intervalının böyüklüyü ilə müəyyənləşdirilir.

Bundan əlavə fiqurların tiplərinin sayı iplik olan mallarının kütləvi istehsalı zamanı istehsalın texniki və iqtisadi imkanlarından çox asılıdır.

Əsas ölçü əlamətləri bədən quruluşundan asılı olaraq məlum olan antropoloji standartlaşdırmanın prinsiplərindən asılı olaraq seçilir.

Trikotaj polotnoları üçün lazımı səviyyədə dartılması üçün nəzərə alınmayan, yəni fərqli olmayan ölçü göstəricisinin də seçmək olar. Məsələn, dəyişək tədqiqatlı dövrəvi hörən maşınlarda polotnoların hörülməsində 2 qarışıq ölçülərdə enli ölçü əlamətlərini seçmək olar.

Baxmayaraq ki, trikotaj parçalardan daha yüksək dartılma xassəsinə malik olur, belə halda ondan məmulatın konstruksiyalaşdırılmasında onun az uzanması xarakterində elementlərin olub olmaması da nəzərə alınmalıdır. Çünki trikotajın deformasiyalı uzanması əsas ölçü əlamətlərinin intervalını çoxaldır. Trikotaj mallarının kütləvi istehsalında bədən quruluşunun belə tiplərə ayrılması və yarım tiplərə bölünməsi əslində doluluğun ayrı-ayrı bədən quruluşunun variantlarını yaradır. Əgər bu əlamət əhalinin ölçü variantlarına qarşı olan tələbatının ödənilməsinə kəskin surətdə uyğun gəlsə belə bölünmə daha məqsədə uyğun hesab olunur.

Ölçü əlamətlərinin siyahısı bütün növ trikotaj məmulatlarının qüvvədə olan konstruksiyalaşdırılmasının təhlilini müəyyənləşdirir. Ölçü əlamətləri siyahısında mütləq gələcəkdə yeni növ konstruksiyalaşdırma və yeni növ trikotaj məmulatlarının istehsalını da özündə əks etdirilməsi çox vacibdir.

Beləliklə, trikotaj mallarının kütləvi istehsalının layihələndirilməsində insan fiqurlarının tiplərə bölünməsinə dair dövlət standartları mövcuddur. Bu standartlardan bir tərəfdən trikotaj mallarının konstruksiyalaşdırılmasına görə keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, digər tərəfdən isə əhalinin trikotaj mallarının çeşid quruluşu üzrə tələblərinin ödənilməsinə xidmət edir. Təhlili hesablamalara

görə trikotaj malların çeşidi üzrə kişilər üçün tələbatın ödənilməsi MDB ölkələri üzrə 74%, qadınlar üçün 84% və uşaqlar üçün isə 20%-ə bərabərdir.

Göstərmək lazımdır ki, trikotaj mallarının konstruksiyalaşdırılmasında trikotajın quruluşu və xassələri də vacib rol oynadır.

Kütləvi istehsal olunan trikotaj malları içərisində iki böyük qrup təşkil edən üst trikotaj və dəyişək trikotaj geyimləri təşkil edir.

Üst trikotaj geyimləri içərisində əsas yeri ağır çəkili olanlardan jaketlər, cemplər, cilyetlər, pulverlər, sviterlər, pencəklər, dəst halında olan geyimlər təşkil edir.

Dəyişən geyimləri sırasına kütləvi istehsal edənlərdən fufayka (qolu gödək), kişi tumanları, maykalar, pantolonlar, kombinasiyalar, gecə köynəkləri, pijamalar və s. aiddir.

Bütün bunların istehsalında müxtəlif növ iplik və saplardan istifadə edilir. Odur ki, istənilən hər bir məmulatın konstruksiya edilməsi o zaman səmərəli ola bilər ki, bu zaman materialların bütün xassələri nəzərə alınmış olsun.

Trikotaj mallarının konstruksiya edilməsinə məmulatın forması və ölçüsü, detalların ölçüsü və forması, tikişlərinin xarakteri, müxtəlif növ üstdən qoyulan detallar və az uzanan astarlıq materialları, qaytanlar (tesmalar), ayrı-ayrı detalların qıraqlarının emalı kimi əlamətlər daxildir.

Trikotajın növü və onun xassələri detalların istiqamətini, ölçüləri və formasını xarakterizə edir. Trikotaj polotnosunun ayrı-ayrı xassələri bu və ya digər şəraitdə aşkar olunduqda detalların ölçüsünə və formasına az və ya çox dərəcədə məmulatın səthinə təsir göstərə bilər ki, bu zaman məmulatın konstruksiyasında dəyişkənlik edilə bilməz [6-9].

Son zamanlar trikotajın xassələrinə konstruksiya təsiri hələlik tam öyrənilməmiş olaraq qalır. Lakin bəzi xassələrin trikotaj məmulatlarının konstruksiyasına təsiri üzərində bir qədər dayanmaq yerinə düşür.

Trikotaj polotnosunun qalınlığa məmulatın konstruksiyasına əsaslı surətdə təsir göstərə bilər. Trikotaj polotnosunun qalınlığının 3 mm-dən çox olması

trikotajın daxili və xarici uzunluğu insan fiquruna oturmasında tamaşaçı baxımından detalların ölçünün daha çox hiss olunan səviyyədə olmasına səbəb olur. Buna görə də üst trikotaj geyimlərinin konstruksiya edilməsində bir neçə polotnoların qalınlığını nəzərə alınır.

Trikotaj polotnosunun eni trikotaj geyiminin üstündə tikişlərin yerləşməsi xüsussiyətini təyin edir. Bunlardan geyimdə detalların bölünməsində səmərəli konstruksiyalaşdırılmanın yaradılmasında istifadə olunur.

Dəyişək təyinətli məmulatların konstruksiya edilməsində bir neçə əsas detallar iki və ya daha çox hissələrdən layihələndirilir. Məsələn, uzun qol alt köynəklərində qollar 2 hissədən, qadın köynəklərinin kürəyi və ön tərəfi 2 və 3 hissədən layiləndirilir [9].

Trikotajın optiki xassələri (rəng parlaqlıq, naxışının xarakteri, tərtibatı və s.) məmulatın konstruksiyalaşdırılmasında vacib xassələrdən hesab olunur. Bu xassələr trikotajdan olan məmulatın formasının yaradılmasında vacib rol oynayır [10, 11]. Məmulatın üzünü forması öz növbəsində detallarının sayını, ölçüsünü və konfigurasiyasını, məmulatın həcmi formasını müəyyənləşdirir.

Naxışların aydın xarakteri və yaxud da trikotajın səthinin görünüşü detalların genişliyini təyin edir. Buna görə də qadınlar üçün trikotaj geyimlərinin böyük olmasının kənarlarının emalında üstədən qoyulan tikişlərdən istifadə olunur.

Trikotajın sökülməsi ən xoşa gəlməyən mənfi cəhətlərdən sayılır [12]. Sökülmə dərəcəsindən asılı olaraq trikotaj polotnosunun istifadəsi də müxtəlifdir, buna görə də detalların birləşdirilməsində müxtəlif növ tikişlərdən istifadə olunur.

Trikotajın qıraqlarının gərilməsi başqa bir nöqsan hesab olunur. Bu xassə bir fonturlu trikotaj polotnosunun biçilməsində daha çox baş verir. Buna görə də daha yüngül gərilən polotnolardan məmulat konstruksiya olunan zaman detalların sayı minimum olmalıdır.

Trikotaj polotnosundan biçilən detalların tikilməsi zamanı maşının qüvvəsi vasitəsilə doqranma məmulatın tikiş prosesini çətinləşdirir [13]. Buna görə də məmulatdan detalların və tikişlərin sayının polotnonun doqranması problemləri hər bir trikotaj fabriklərinin kompleks tədbirlərindən birisidir.

Trikotajın uzanması parçadan olan məmulatlardan fərqli olaraq ən vacib xassələrdən birisidir ki, trikotaj geyimlərinin konstruksiya olunmasında vacib rol oynayır. Təcrübəvi geyim və aparılan elmi tədqiqat işlərinin nəticəsi göstərir ki, bu xassənin trikotajın konstruksiyalaşdırılmasına xüsusi təsiri vardır. Ona görə də trikotajın deformasiya xassəsinin nəzərdən keçirilməsi çox vacibdir.

Trikotaj məmulatı geyinilərkən insanın hərəkəti zamanı polotnoda deformasiya baş verir. Bu deformasiya detalların dartılıb uzadılması nəticəsində yaranır və bəzəndə insan fiqurunun ölçüsündə dəyişilməsi hesabına da baş verir.

Təcrübələr göstərir ki, trikotaj polotnosunun tam deformasiyası o vaxta qədər davam edir ki, hələ də ona təsir edən güc davam edir [13]. Təzyiq götürüldükdən sonra upruq deformasiya bir anda yox olur, sonra isə müəyyən vaxt çərçivəsi daxilində elastiki deformasiyasında müəyyən hissəsi az müddət ərzində qalır. Trikotaj polotnosunun yox olan deformasiyası şərti-elastiki deformasiya adlanır ki, tam deformasiyanın 60-90% təşkil edir. Şərti-elastiki deformasiyanın böyüklüyü trikotajın uyruqluğu xarakterizə edir ki, bu da məmulatın detallarının formasının və ölçülərinin istehlak prosesində saxlayır (şəkil 1).

Trikotajın dartılmadan sonra yox olmayan deformasiya hissəsi elastiki və plastiki deformasiyasından ibarətdir. Yox olmayan deformasiyasının bu hissəsi qalığ deformasiyası adlanır [14,15]. Odur ki, şərti qalığ deformasiyasının baş verməsi trikotaj geyimlərinin istifadəsi zamanı məmulatın formasının və ölçüsünün dəyişilməsinə səbəb olur. Bu dəyişiklik şərti-qalığ deformasiyasının böyüklüyündən asılıdır və trikotaj məmulatlarının konstruksiya edilməsində şübhəsiz ki, nəzərə alınmalıdır.

Təcrübə zamanı müəyyən edilmişdir ki, trikotaj məmulatının sutka ərzində istirahəti 10-14 saatdan çox təşkil etmir. Lakin geyinilmə zamanı trikotajın istirahət müddətinin dövrlər arasında təzyiqə məruz qalması bir neçə saniyələrlə hesablanıla bilər və maksimum bunun səviyyəsi 15-20 dəqiqə çəkə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, standart metodika vasitəsilə trikotajın dartılmasının təyini həqiqi geyilmədə baş verən istehlak dəyişilmələrinə tam uyğun gələ bilmir. Standart metodikalara əsasən trikotajın dartılması zamanı deformasiyasına əsasən dəyişik geyimlərinin təmsalında öyrənilməsi daha məqsəduyğundur. Lakin üst geyimlərdə istifadə olan bir neçə növ polotnoların insan qamətinə sıx yapışması halları lazım gəldikdə bu növ trikotaj polotnolarının deformasiyasını bu metodika vasitəsilə təhlil etmək olar. Məsələn, reyтуzların ətə kip oturması və cəmlərin, donların, sviterlərin isə modasından asılıdır.

Üst trikotaj geyimlərinin konstruksiya edilməsində eyni zamanda konkret istehlak şəraitinə uyğun olan sınaqdan keçirilərkən həqiqi istehlak şəraitinə daha yaxın olan qaydalardan istifadə olunması vacibdir [16-18].

Verilən məlumatlardan belə qənaətə gəlmək olar ki, az uzanan forma saxlayan trikotaj polotnoları və digər materiallarla birləşdirilən materiallar (məsaməli köpük təbəqəli, süni xəzlər və s.) çox vaxt tikiş fabriklərində parça materiallarında olduğu kimi hazırlanır. Lakin trikotajdan olan geyimlərin əksəriyyəti trikotaj polotnosu istehsal edilən fabriklərdə hazırlanır. Trikotaj məmulatı üçün polotnonun hörülməsi məmulatın özü ilə birləşdirilərək eyni maşında yerinə yetirilir. Trikotaj məmulatlarının modelləşdirilməsinin ən vacib xüsusiyyətlərindən birisi ondan ibarətdir ki, nəinki bir nümunə, bir model, bir polotno yaradılır, eyni zamanda yaradılan trikotaj polotnosundan nəzərdə tutulan model hazırlanacaq, eyni zamanda məmulatın təyinatından asılı olaraq istifadə ediləcək xammal, hörülmə naxışları, polotnonun tərtibatı, qalınlığı, sıxlığı və digər quruluş parametrləri, eyni zamanda məmulatın istehlak şəraitində necə

forma saxlaması kimi xüsusiyyətləri də layihələndirilmədə mütləq nəzərə alınmalıdır [19-21].

Baxmayaraq ki, son zamanlarda trikotaj fabrikləri tərəfindən ən müxtəlif növlərdə polotnolar istehsal edilir, xüsusilə zamşa gönlərinə oxşadılmış xəzəbənzer, ilgəkli quruluşlu trikotaj polotnoları istehsal edilir, parçalardan fərqli olaraq bu materiallara daha çox yumşaqlıq, plastiklik, drapirovka zamanı xüsusi xarakterli qatlanmalar, daha çox qalınlıq və s. kimi xassələr verilir, bu qayda ilə parçada olan müxtəlif formalarda olduğu kimi trikotaj polotnosunda almaq mümkün deyil. Çünki, yuxarıda adları çəkilən materialların xassələri ilə dəqiq siluet almaq olmur, konstruktiv xətləri formalaşdırmaq mümkün deyil, parçadan olan geyimlərdə olduğu kimi çox saylı detalların emalı, tikişi bu materiallarda mümkün deyil. Ona görə də yeni yaradılacaq modellər polotnoda olan quruluşun dəyişdirilməsi, yeni hörülmə elementlərindən istifadə olunması, yeni xammal və materiallardan istifadə olunması, yeni xammal və materiallardan istifadə olunması daha yeni müasir bədii koloristik tərtibatın tətbiqi, yeni arayışlandırma növlərindən istifadə, proporsiyaların dəyişdirilməsi, uzunluğunun, detalların konfigurasiyasının yeniləşdirilməsi, habelə daha yeni kompozisiya elementlərindən istifadə hesabına konstruksiyalaşdırılır və yeni çeşid yaradılır.

Məlumdur ki, məmulatın həcmi formasının yaradılmasında polotnonun quruluşu vacib rola malikdir.

İplik və sapların növündən, xassələrindən, ilmələrin quruluşundan, hörülmə xarakterindən, sıxlığından, arayışlandırılmasından asılı olaraq forma yaradılmada nəinki trikotajın dartılması, elastikliyi, tərtibatı kimi xassələr vacibdir, eyni zamanda formanın tam aşağı baxımı nöqtəyi-nəzərindən də çox əhəmiyyəti vardır. Odur ki, yeni trikotaj məmulatlarının yaradılmasında tərtibatın ən zəngin növlərindən istifadə olunma, naxışların və onların rəng çalarlıqlarının biri-birilərini tamamlaması səviyyəsi və s. çox vacibdir. Yumşaq, tiftikləşdirilmiş və yaxud da ilgəkli səthə malik olan görünüş məmulatın

formasının həcmliyi gücləndirir, soya quruluş azaldır, eyni növ xammaldan olan iplik və sapların ilmələrdə yerləşməsi parlaqlığını ya gücləndirir və yaxud da azaldır, rəngini dərinləşdirir, habelə məmulatın formasının mənimsənilməsinə həlledici təsir göstərir.

Trikotaj məmulatlarının konstruksiyalaşdırılmasının yaradılmasında ölçülü trikotaj polotnolarından istifadə edilərkən parçadan və digər materiallardan yeni modelin yaradılmasında olan ümumi qaydalarda olduğu kimidir. Müntəzəm hörülmə üsulu ilə hazırlanan məmulatlar (yəni bütöv hörülən) istehsal olunarkən mütləq polotnonun xassələri və trikotajın hazırlanmasının texnoloji imkanları nəzərə alınmalıdır. Beləki, istənilən geyim formasının alınmasında nəinki bir məmulatda müxtəlif upruqluğa malik olan ipliklərin uyğunlaşdırılması (məsələn ada quruluşlu ipliklər və “elastik saplar”) nəzərə alınmalı, eyni zamanda hörülmələrin biri-birilərinə uyğunlaşdırılması mütləq vacibdir ki, belə halda yeni çeşidin yaradılmasına nail olmaq mümkündür.

Məlumdur ki, lastik polotnosunun xarakterik quruluşu digər hörülmüş trikotaj polotnosundan fərqlidir. Ona görə də bir hörülmə xüsusiyyətinə malik olan polotnolardan yeni modelin konstruksiyası yaradılan zaman trikotaj polotnosuna xas olan quruluşu və xassələri nəzərdən qaçmamalıdır.

1.3.Trikotaj istehsalında istifadə olunan xammal və materialların xarakteristikası

Parça materiallarından fərqli olaraq trikotaj istehsalında istifadə olunan iplik və sapların özlərinə məxsus quruluşu və xassələri vardır. Trikotaj məmulatlarının növündən və təyinatından asılı olaraq istifadə olunan xammal və materialların növləri çox müxtəlifdir.

Xammal trikotaj mallarının çeşidinin və keyfiyyətinin formalaşdırılmasında ən əsas amildir. Əgər ötən bir neçə 10 illiklərin məlumatlarını nəzərdən keçirəlik görürük ki, bu illər ərzində trikotaj istehsalında iplik və sapların nomenklaturasının dəyişməsi hesabına məmulatların çeşidi genişləndirilmiş, keyfiyyət səviyyəsi daha da yüksəldilmiş, hazır məmulatların xarici tərtibatı daha da yaxşılaşdırılmışdır.

Ölkəmizdə trikotaj malları istehsalı keçmiş SSRİ məkanında fabriklərin tikilib istifadəyə verilməsi, xammal bazasının tədricən genişləndirilməsinə və buraxılan məhsulların çeşidi və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına nail olmuşdur.

Məmulatlardan görüldüyü kimi, SSRİ dövründə ayrı-ayrı illərdə hökumətin yüngül sənayenin, o cümlədən trikotaj istehsalının inkişafına çox ciddi fikir verilmişdir. İlk zamanlarda əsas məqsəd bu qrup malların istehsal həcmnin artırılmasından ibarət olmuşdur. Lakin, tədricən trikotaj istehsalında yun və pambıq liflərindən xalis halda iplik və sap istehsalına, habelə bu növ liflərin müəyyən nisbətlərdə qarışığından istifadə etməklə trikotaj malların

çəşidinin artırılmasında irəliləyişlər əldə edildi. Eyni zamanda əyrici fabriklərində elmin və texnikanın nailiyyətlərindən istifadə edilməklə yeni quruluş xüsusiyyətlərinə malik iplik və sap istehsalına keçilməsinə şərait yarandı. Get-gedə kazak ipliklərin və sapların emalı baş verdi. Xüsusilə tədricən qadınların çox nazik (5-10 teksli) mersirizasiya edilmiş, qorçalanma prosesindən keçirilmiş pambıq ipliklərindən hörülən corablara olan marağı daha da çoxalmışdır.

Böyük Vətən müharibəsi dövründən əvvəl ölkənin kimyəvi sənayesinin inkişafı kimyəvi liflər qrupuna aid olan yeni növ kompleks viskoz lif istehsalının əsasını qoydu. Bu işə trikotaj istehsalında xammal bazasının genişləndirilməsində ilk addım oldu, tədricən xalis viskoz liflərindən və pambıq viskoz qarışıqlı ipliklərin alınması texnologiyası mənimsənilədi. Hətta o dövrlərdə viskoz saplarından istifadə edilməklə trikotaj dəyişəklərinin çəşidinin artırılması baş verdi.

Müharibədən sonra dağıdılmış bəzi istehsal sahələri ilə yanaşı trikotaj sənayesinin yenidən dirçəldilməsinə başlandı, o cümlədən sintetik lif istehsalı da mənimsənilədi ki, bunların içərisində kapron lifləri xüsusiyyətlilik təşkil etmiş oldu. Xüsusilə kapron lifi nazik corab istehsalında xüsusi əhəmiyyət malik oldu. Eyni zamanda corab-noski məmulatlarının burun və daban hissələrinin hazırlanmasında kapron daha şox istifadə olunmağa başlandı.

Trikotaj istehsalında kapron saplarının tətbiqi ənənəvi olan pambıqdan hazırlanan corab-noski məmulatlarının çəşid quruluşunun daha da təkmilləşdirilməsinə şərait yaratdı. Bu növ məmulatların daban və burun hissələrinin sürtünməyə qarşı davamlılığın artırılmasında xüsusi əhəmiyyətə malik oldu.

Kapron dan olan kompleks sapları corab-noski məmulatları istehsalından başqa dəyişək məmulatları, çimərlik kostyumları, qadınlar üçün soroçkalar (bluzka) istehsalında da istifadə edilməyə başladı ki, bu da məmulatların çəşidinin formalaşdırılmasına yeni təkan oldu. Ötən əsrin yarısından başlayaraq

yunun viskoz ştapel liflərinin qarışığı ilə üst trikotaj malları istehsalında qadın dəyişəkləri və kişi köynəkləri istehsalında viskoz və asetan liflərinin kompleks saplarından geniş istifadə olunmağa başlandı ki, bu da bu qrup məmulatların çeşid quruluşunun formalaşdırılmasında vacib amilə çevrildi.

Eyni zamanda 1957-ci ildən başlayaraq polivinilxlorid qatranı əsasında xlorun liflərinin istehsalı mənimsənildi və bu liflərdən revmatizm məqsədilə dəyişək geyimlərinin istehsalında istifadə olunmağa başlandı.

1960-cı ildən başlanaraq trikotaj istehsalı yeni bor lif növü aldı ki, bu da poliefir liflərindən olan lavsan, 1963-cü ildən isə yunabənzər poliakril-nitrit əsaslı nitron lifləri olmuşdur.

Daha sonralar poliamid qatranlı əsasınca anid adlı sintetik lifləri polivinilspirt əsaslı vinel lifləri alındı ki, bunlar da trikotaj sənayesinin xammal bazasının genişləndirilməsinə kömək etdi.

Son dövrlərdə trikotaj polotnosu və məmulatları istehsalında sintetik liflərdən yüksək həcmli iplik və sapların istehsalı mənimsənildi. İlk dövrlərdə bu növlər liflər corab-noski məmulatlarının istehsalının istifadə olunurdu, tədricən bu növ xammaldanüst trikotaj geyimlərinin hazırlanmasında müvəffəqiyyətlə tətbiqinə başlandı ki, bu da yeni istehlak xassələrinin malik olan trikotaj mallarının çeşid quruluşunun formalaşdırılmasına imkan verdi.

Bu yuxarıda göstərilən xammal növləri hal-hazırda həm xalis və həm də müəyyən nisbətlərdə qarışıq halında trikotaj polotnosu və məmulatlar istehsalında tətbiq olunmağa başlandı. Bütövlükdə trikotaj istehsalında ümumi xammal sərfi çoxalır. Bu zaman bu liflərin və onlardan alınan iplik və sapların quruluşu dəyişir, pambıqdan olan iplik və sapların istifadə həcmi azalır, əvəzində xalis və qarışıq tərkibli yundan alınan iplik və sapların, habelə süni və sintetik liflərin istifadəsi genişləndirilmişdir.

Kimyəvi liflərin və sapların həm xalis və həm də qarışıq halda emal edilməsi durmadan təkmilləşdirilməkdədir. Beləki, sintetik kompleks və elastik sapların istehsalı, süni yüksək həcmli ipliklərin istehsalı durmadan artmaqdadır.

Trikotaj mallarının istehsalında poliefir liflərindən yüksək həcmli ipliklərin, poliamid və poliefir qarışıqlı yüksək həcmli ipliklərin, sopolimer poliakrilnitrlif qarışıqlı, viskoz ştapel lif qarışıqlı yüksək həcmli ipliklərin istehsalı da trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasında vacib rol oynayır.

Trikotaj istehsalında tətbiq olunan texniki avadanlıqlar və yeni texnologiyanın tətbiqi öz növbəsində bu qrup malların çeşidi və keyfiyyətinin formalaşdırılmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, köhnəlmiş avadanlıqlar və cihazlarla keyfiyyətli məhsul istehsal etmək qeyri mümkündür.

Məlumatlara nəzər yetirsək görürük ki, keçmiş SSRİ məkanında tikilib istifadəyə verilən ilk trikotaj kombinatlarında istifadə də olan köhnə texniki avadanlıqların yeniləşdirilməsinə, ayrı-ayrı şəhərlərdə, məsələn, Poltavada trikotaj maşınları istehsal edən zavod, Leninqrad maşınqayırma zavodu, Moskvada “Trikməş” zavodu, Kunteevada iynə-plaşixin istehsalı trikotaj tikilib istifadəyə verildikdən sonra trikotaj sənayesində irəliləyişlərin baş vermişdir. Bunlara dair çoxlu misallar göstərmək olar. O vaxtlar Almaniyada Demokratik respublikadan, Çexoslovakiya sosialist respublikasından götürülən trikotaj istehsal edən cihaz və avadanlıqların quraşdırılması keçmiş SSRİ məkanında trikotaj istehsalının daha da təkmilləşdirilməsinə səbəb olmuşdur.

Son dövrlərdə trikotaj avadanlıqlarının konstruksiyalaşdırılması prosesində trikotaj hörülməsi sürətinin artırılmasına, hörülmə sisteminin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, müəssisələrin dövrəvi hörmə qabiliyyətli maşınlarla təmin edilməsinə istehsalın avtomatlaşdırılmasına və tənzimlənməsinə daha ciddi fikir verilməkdədir.

Dəyişək məmulatları istehsalında yüksək sürətli uzununa hörülməni yerinə yetirən çox sistemli 2 konturlu dövrəvi hörən maşınların tətbiqi, müntəzəm və yarımmüntəzəm hörülməklə trikotaj istehsalının tam mənimsənilməsi də böyük marağa səbəb olmuşdur. Bütün bunlarla yanaşı trikotaj sənayesi müasir arayışlandırıcı avadanlıqlarla, o cümlədən boyayıcı aparatlarla, polotno və

məmulatların bəzəndirici avadanlıqlarla təmin edilməsi problemləri daimi olaraq trikotaj sənayesinin nəzərində saxlanılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, boyayıcı və arayışlandırıcı istehsalın vəziyyəti trikotaj mallarının istehsalında vacib amillərdən birisidir. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bu sahədə son dövrlərdə yaradılmış tərəqqi əsasən boyayıcılar istehsal edən, arayışlandırıcı və köməkçi vasitələr istehsal edən vasitələrin də rolu çox böyükdür.

Trikotaj istehsalında problemlərin elmi-tədqiqat institutlarla və laboratoriyalarla birlikdə çoxlu sayda işlər aparılır. Boyanma və arayışlandırma sahəsində, xüsusilə kaprondan və triasetat liflərindən hazırlanan polotnoların yüksək təzyiq altında emalı, pambıqdan, viskozdan və kaprondan olan polotnoların, corab-noski məmulatlarının birbaşa boyanması, polotnoların çap boyağı ilə emalı və s. əməliyyatların yerinə yetirilməsi trikotaj istehsalında qazanılan nailiyyətlərdəndir.

Birbaşa boyanmanın əvəzinə aktiv, küp və işığa qarşı daha davamlı olan boyaqlardan istifadə get-gedə artırılmaqdadır. Eyni zamanda qısalmaya qarşı davamlı, əzilməyə qarşı əks dayanan, suyu özündən dəf edən və s. kimi xüsusi arayışlandırıcıların tətbiqi də trikotaj mallarının çeşid quruluşunun formalaşdırılmasında xüsusi əhəmiyyətə malik olan amillərdəndir.

Trikotaj mallarının çeşidi və keyfiyyətinin formalaşdırılmasında onların istehsalına sərf olunan müxtəlif növ iplik və sapların xüsusi əhəmiyyəti vardır. Hal-hazırda trikotaj polotnolarının və məmulatlar istehsalında çoxlu sayda iplik və saplar istifadə edilir ki, buraya adi quruluşa malik olanlar, adi quruluşlu kompleks saplar, monoliflər, quruluşu dəyişdirilən iplik və saplar, metallaşdırılmış və rezinləşdirilmiş saplara aid etmək olar.

Adi quruluşlu ipliklər dedikdə lif tərkibinə görə (bir cinsli və qarışıq), ayrılması vəziyyətinə görə (zəif, orta və yüksək dərəcəli), dəqiqləşdirilməsinə görə (bir saplı, 2 saplı və çox saplı), arayışlandırılmasına görə, ayrılmasına

görə, qalınlığına görə, xam halda istifadəsinə görə, ağardılmış, boyanmış, mersirizasiya edilmiş və melanj kimi materiallara bölünür.

Kompleks saplar trikotaj istehsalında lif tərkibinə, qalınlığına, ayrılmasının istiqamətinə və dərəcəsinə, habelə bir neçə saplar sortlarına görə də xarakterizə olunurlar.

Monoliflər kimyəvi tərkibinə görə qeyri cinslidir, qalınlığı, en kəsiyinin və arayışlandırılmasına görə biri-birilərdən fərqləndirilir.

Quruluşunun dəyişdirilməsi xüsusiyyətlərinə görə iplik və saplar bəzəndirilmiş, teksturalı, quruluşlu, modifikasiya edilmiş, qıvrımlı fasonlu, xovlu, həcmli və yüksək həcmli iplik və saplar kimi xarakterizə olunur.

Son zamanlar trikotaj istehsalında yüksək həcmli iplik və sapların təbii durmadan artmaqdadır. Bunun aşağıdakı cədvəldə sinifləşdirilməsinə diqqət yetirək.

Cədvəl 1.

Sıra sayı	Yüksək həcmli sapların sinifləri, yarım sinifləri və qrupları	Alınması üsulları
1.	I.Yüksək həcmli ipliklər	1.Adi ayrılmə yolu ilə müxtəlif qısalma qarışığına malik olan liflərdən; 2.Ştapelləşdirmə maşınlarında jçut liflərdən;
2.	II.Yüksək həcmli filamentli saplar -Yüksək elastikli: a)Yüksək dartıla bilən; b)az da. -Qıvrımlı; -İlgəkvari -Profilləşdirilmiş	1.Adi əyrici. Maşınlarda və yaxud da yalançı ayrılmə mexanizmi vasitəsilə mexaniki ayrılmə ilə yenidən əks istiqamətdə burulub tereşki emaldan keçirilməklə; 2.Fiziki-kimyəvi emal üsulu ilə. 1.Qofre edilməklə və presləməklə; 2.Qızdırılmış plastinkanın ipək kənarları ilə təsir etmək vasitəsilə; 3.Trikotaj üsulu ilə; 4.Fiziki-kimyəvi üsulla. Hava axını iştirakı ilə ilgəyə bənzər quruluşun yaradılması. Xüsusi gözcüklü filyerdən keçirməklə sapın formallaşdırılması.
3.	III. Kombinəşdirilmiş yüksək həcmli saplar	1.Müxtəlif quruluşlu yüksək həcmli sapların digər ipliklər və adi saplar iştirakı ilə burulması. 2.Əyrici maşınlarda filament saplarının ştapel sapları ilə birlikdə dolaşdırılması. 3.Fiziki-kimyəvi üsulla.

Adi strukturaya malik olan iplik və saplardan istifadə olunmaqla yeni çeşidli trikotaj məmulatlarının istehsalı da çox əhəmiyyətlidir. Beləki, pambıqdan olan ipliklər trikotaj istehsalında daha çox istifadə olunan (60%-dək) xammal növlərindən sayılır. Pambıq liflərindən ya xalis yaxud qarışıq halda trikotaj istehsalında xüsusilə kimyəvi lif qarışığı halında tətbiq olunur. Bu liflərdən həm mersirizasiya edilmiş və boyadılmış arayışlandırılmış növlərə ipliklərdən geniş çeşiddə trikotaj polotnosu və məmulatları hazırlanır. Bu növ ipliklər bir saplı, burulmuş tətbiq edilir. Əyrilməsi növün pambıqdan olan ipliklər daranmış kard maşınlarında alınan ipliklərə ayrılır. Xalis pambıqdan alınan ipliklər ən çox corab-noski, dəyişək, əlcək və üst trikotaj geyimləri istehsalında tətbiq olunan material hesab olunur.

Qarışıq tərkibli pambıq iplikləri süni və sintetik liflərin qarışığından istifadə olunan ipliklərdəndir. Bu tərkibli ipliklər corab-noski və dəyişək məmulatların hazırlanmasına sərf olunur. Daha çox istifadə olunan iplik növlərindən birisi də pambıq-lavsan qarışıqlı ipliklərdir.

Yun liflərindən üst trikotaj mallarının istehsalında istifadə olunan qiymətli ipliklər sayılır. Trikotaj istehsalında yun iplikləri bir qatlı və xalis yun lifindən daraqlı və aparat əyrilməsi sistemi alınan ipliklər daha çox üstünlük təşkil edir. Bu növ ipliklərin yoğunluğu 18-60 və 60-330 teksə bərabərdir.

Qarışıq yun iplikləri iki və çox komponentli halda istehsal edilir. Bunlardan daha çox istifadə olunanları viskoz, lavsan, kapron və nitron ştapel lifləri sayılır. Faiz nisbətində görə lavsan yun qarışıqlı ipliklər 50-67%-ə bərabərdir. Bu tərkibli ipliklərdən hazırlanan məmulatlar istiliksaxlama xassələrinə görə yüksək upruqluğuna, geyilməyə qarşı davamlılığına və forma saxlamasına görə çox yaxşı nəticələr verir. Yun lifi ilə kapron qarışıqlı ipliklərdə kapron lifinin miqdarı 20%-dən çox olmamalıdır. Nitronla qarışıqlı ipliklər 50:50 nisbətində istifadə edilir. Viskoz liflərindən istifadə 30%-dən 50%-dək olduqda yaxşı nəticəyə malik olur.

Quruluşu dəyişdirilmiş iplik və sapların ən çox yüksək həcmli ipliklərində tətbiq olunur. Bunlar daha çox müxtəlif qısalma qabiliyyətinə malik olan liflərdən adi üsulla ayrılmasından alınır. Bu məqsədlə ən çox poliakrilmetrin və yaxud da sopommer növlü liflərdən istifadə olunur. Belə halda alınan yüksək həcmli ipliklər bu liflərin qızdırılmış şəraitdə uzanması və qızdırılmadan sonra isə rütubətli-istilik emalı prosesində qısaldılması prinsipinə əsaslanır. Bu ipliklər yüksək elastiki, burğulu (qıvrımlı), ilgəkli, profilli və kombinəşdirilmiş saplara bölünürlər. Bunlardan daha çox elastiki xassəyə malik olanlardan dünyanın müxtəlif ölkələrində istehsal olunan elastik, meren və melan; qıvrımlı quruluşa malik olanlardan qofran, otilon, putinka, pilon; ilgəkvəri olanlardan aeron; profilləşdirilmiş liflərdən asetat kapron və lavsan liflərinin qarışığından alınan 1,7-11,1 teksli olanları; kombinəşdirilmiş saplardan, komelan, akon, takon, vikalon, spiralon, okelan, onlan, pryaja-streç-kony, armire edilmiş sapları misal göstərmək olar [18].

Metallaşdırılmış və elastiki saplar bir qayda olaraq məmulatın xarici görünüşünə yaxşılaşdırılması üçün istifadə olunur. Bunlara misal olaraq metanit və plastileks adlı və elastik xassəli sapları misal göstərmək olar.

Metanit yoğunluğu 0,2-0,4 mm olan poliefir liflərindən ibarət olub səthi vakkumlu-termiki emalla alüminiumdan nazik təbəqə çəkilir. Poliefir plyonkası rəngsiz və yaxud müxtəlif rənglərdə boyadılır. Metanit yüksək uzanma və dartılma xassələrinə malikdir.

Plastileks metanitdən fərqli olaraq müxtəlif rənglərə boyanmış və polietilen təbəqəli metallaşdırılmış sapların vakuumlu-termiki emaldan keçirilmiş saplardır.

Elastik saplara rezinləşdirilmiş və spandeks saplara aiddir.

Rezin damarlı saplar məmulatın yuxarı hissələrinə geyilmə zamanı, məsələn corab-noski məmulatları istehsalında istifadə olunan saplardandır. Bunun rezin qatı təbii kauçukdan çox nazik qat kəsilməklə üzərini ya pambıq və

yaxud da viskoz sapları vasitəsilə dolamaqla alınır. Bu saplar yaxşı upruqluq xassələrinə və dartılma (300%- qədər) xassələrinə malikdir.

Spandeks poliuretan kauçukundan alınır, çox yüksək dartılma və uzanma (500-800%) xassələrinə malikdir, mexaniki xassələrə dözümlüdür.

İplik və sapların qısa xarakteristikalarının verilməsi göstərir ki, trikotaj sənayesi bütün növ iplik və saplardan istifadə etmək imkanlarına malikdir. Trikotaj istehsalında sintetik liflərdən və saplardan həm xalis və həm də digər tıbbi liflərin qarışığından istifadə etməklə trikotaj məmulatlarının həm keyfiyyətinin və həm də çeşidinin formalaşdırılmasına nail olmaq mümkündür.

Son zamanlar əhali tərəfindən sintetik liflərdən istehsal edilən yüksək həcmli iplik və saplardan istehsal olunan üst trikotaj geyimlərinin qarşı tələbat durmadan çoxalmaqdadır. Yeni növ iplik və saplardan istifadə əvvəllər tamamilə istehsal edilməyən yeni çeşidli trikotaj paltolarının, kişi kostyumlarının, qadın donlarının və s. istehsalına şərait yaratmışdır.

Təəssüflər olsun ki, trikotaj müəssisələri trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılması istiqamətində heç də həmişə mövcud xammaldan məqsədə uyğun istiqamətdə istifadə etmirlər. Ticarətdə çoxlu miqdarda üst trikotaj geyimlərinin yığılıb qalması müşahidə olunmaqdadır. Görünür ki, trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasında sənayenin xammala olan tələbatının düzgün təhlilin böyük rolu vardır. İplik və sapların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının da bu problemin həllində rolu çox böyükdür. Çünki, hazır trikotaj mallarının keyfiyyət səviyyəsi birinci növbədə onun istehsalına sərf edilən xammalın davamlılığından və elastikliyindən, yoğunluğu boyunca eyni davamlılıq göstəricilərə malik olmasından, ağılığa və rəngindən, boyağının istifadə zamanı davamlılığından və s. çox asılıdır.

II FƏSİL TƏCRÜBƏVİ HİSSƏ

2.1. Trikotaj mallarının keyfiyyət göstəricilərinin qruplaşdırılması.

Trikotaj mallarının keyfiyyəti bütün yararlı xassələrin cəmi kimi başa düşülür ki, bu da məmulatın təyinatına uyğunluğunu xarakterizə etməklə lazımı keyfiyyət tələblərini özündə əks etdirir. Malik olmaqla istehlak zamanı ortaya çıxan kompleks xassələr toplusundan ibarətdir ki, bu da məmulatın istifadə yararlığını təyin edə bilər.

Ümumiyyətlə, geyim mallarına aid keyfiyyət göstəricilərinin sistemləşdirilməsinə aid ilk cəhd 1965-ci ildə Mərkəzi Elmi-Tədqiqat tikiş sənayesi Elmi tədqiqat İnstitutu tərəfindən keyfiyyət göstəricilərinin nomenklaturası təklif olunmuşdur ki, bundan da geyim mallarının modelləri üzrə keyfiyyət attestasiyasından keçirilməsində istifadə edilmişdir. Bütün keyfiyyət göstəriciləri 4 qrup daxilində qruplaşdırılmışdır: modanın müasir modanın istiqamətlərinə uyğun gəlməsi və məmulatın bədii estetik tərtibatı; məmulatın konstruksiyası, yəni məmulatın insan qamətinə oturması keyfiyyəti; əsas,

astarlıq, aralıq və furnitura materiallarının keyfiyyəti; məmulatın texnoloji emalının keyfiyyəti.

Daha sonralar 1973-cü ildə Dövlət Standartı tərəfindən sənaye məhsullarının keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi məqsədilə keyfiyyət göstəricilərinin təsnifləşdirilməsi sistemi təklif olundu. Bunun əsasında isə mərkəzi-elmi tədqiqat tikiş sənayesi institutu tərəfindən tikili malların keyfiyyət göstəricilərinin təsnifatı hazırlandı. Buraya məmulatın funksionallığının keyfiyyəti, estetik, ergonomik, gigiyenik, uzunömürlülük, texnoloji və iqtisadi tələblər daxil edildi.

Funksional tələblər qrupuna məmulatın modelinin öz təyinatına, istehlakçının yaş həddinə və zahiri görünüşünə aid edilir.

Estetik tələblər qrupuna modelin üsluba uyğunluğu, daha doğrusu modelin formasına, biçilməsinə, konstruksiya və dekorativ xəttlərinin, rəng həllinin, materialının, arayışlandırılmasının və s. kimi əlamətlərin uyğunluğu, kompozisiyasının bütövlüyü, materialın xassələrinin modelin konstruksiyası və formasına uyğunluğunun səmərəliliyi; modelin tam yeniliyi və orijinallığı; məmulatın görünən bütün hissələrinin arayışlandırılmasının yeniliyi və incəliyi; firma nişanlarının və məmulatlarının aydınlığı; məmulatın bədii-texniki tərtibatı və qablaşdırılmasının keyfiyyəti.

Ergonomik keyfiyyətlərinə məmulatın konstruksiyasına insanın bədəninin ölçüsü və formasına uyğunluğu (balans və bədənə oturması); məmulatın konstruksiyasının insanın hərəkətinə uyğunluğu; məmulatın konstruksiyasının insanın psixofizioloji xüsusiyyətlərinə uyğunluğu daxildir.

Gigiyenik tələblərin hər bir növ geyim əşyaları üçün insanın sağlamlığı üçün çox vacib keyfiyyət göstəricilərindən ibarət olmaqla məmulatın konstruksiyası və materiallarının sanitariya-gigiyenik baxımından lazımı tələblərə cavab verməsidir.

Uzunömürlülük keyfiyyət tələblər aid olan xassələr məmulatın istifadəsi prosesində onun xidmət müddətini təyin edən xassələr aiddir ki, buraya

məmulatının formasının, materialının quruluşu və emalının istehlaka davamlılığı, məmulatın materiallarının və elementlərinin konstruksiyaya və fiziki-mexaniki təsirlərə davamlılığı aiddir.

Texnoloji keyfiyyət tələblərinə əsas materialların, elementlərin, hissə və qovşaqlarının (xətlərin konfigurasiyası, həcmi formanın alınması üsullara) səmərəli konstruksiya həlli, baza konstruksiya əsaslarından istifadə səviyyəsi; standart və unifikasiyalaşdırılmış detallar və qovşaqlardan konstruksiya həllində istifadə vəziyyəti; material sərfinin və əmək tutumunun konstruksiya həllində səmərəliliyi; qəbul edilmiş texnologiya müvafiq olaraq hazırlanmasının dəqiqliyi; sənaye vasitələrindən istifadə səviyyəsi (mexanikləşdirmə əmsalı); müasir köməkçi materiallarından və vasitələrdən detalların biri-birilərinə birləşdirilməsində istifadəsinin səviyyəsi daxildir.

İqtisadi tələblərdən modelin yaradılmasına sərf edilən əsas və köməkçi materialların dəyərinə, emalına və istehlakına sərf edilən vəsaitlərin səviyyəsi daxildir.

Məmulatın keyfiyyətindən danışarkən onun keyfiyyətinə qarşı qoyulan tələblərin ödənilməsindən söhbət gedir. Göstəridiyi kimi trikotaj mallarına qarşı müxtəlif tələbləri biri-birilərinə fərqləndirilməsində həm şəxsi tələbat və həm də istehsal tələblərini fərqləndirirlər.

Geyimlərin keyfiyyət göstəricilərindən danışarkən prof.Koblyakov E.B. keyfiyyət göstəricilərinin elmi cəhətdən əsaslandırılmış təsnifatının verilməsini işləyib hazırlamışdır [23]. Bütün bu xassələrin nəzərə alınması həm şəxsi istehlak və həm də sənaye məhsullarına aiddir. Onun təklifinə görə trikotaj və digər tikili malların bütün keyfiyyət göstəriciləri birinci növbədə istehlak və texniki-iqtisadi göstəricilərə bölünür.

İkinci mərhələdə geyimlərin keyfiyyətinin istehlak göstəriciləri sosial, funksional, estetik, ergonomik və istehlak göstəricilərinə bölünür.

Sosial keyfiyyət göstəricilərinə daxil olan xassələr məmulatın bu xassəsinə görə öz funksiyasına uyğunluğu xarakterizə edir. Buraya üçüncü səviyyədə

məmulatın istehlak tələbinin proqnozlaşdırılmasına uyğun gəlməsi, məmulatın ölçü-boy çeşidinə görə istehlak tələbinə uyğunluğu və rəqabət qabiliyyətliliyi də aid edilir.

Funksional göstəricilər məmulatın öz təyinatına müvafiq gəlməsini xarakterizə edən göstəricilərdir və üçüncü səviyyədə buna qarşı növbəti göstəricilər daxil edilir. Məmulatın konkret təyinatı və istehlak şəraitinə uyğunluğu, habelə insanın yaş, cins və ölçü doluluq göstəricilərinə uyğunluğu daxil edilir.

Estetik göstəricilər geyim mallarının keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsinə vacib rol oynayır. Üçüncü səviyyədə bunlar o göstəricilərlə xarakterizə olunur: məmulatın müasir üsluba və modaya uyğunluğu, məmulatın kompozisiya tərtibatının müasirlik dərəcəsi və məmulatın mal görünüşü kimi göstəricilər daxildir. Dördüncü səviyyədə göstərilən qrup göstəricilər vahid estetik göstərici ilə xarakterizə olunur. Beləki, məmulatın müasir üsluba və modaya uyğunluğu, daha doğrusu məmulatın modelinin və konstruksiyasının yeniliyi siluetlə xarakterizə oluna da bilər, eyni zamanda məmulatın biçilməsi, modelin rəng həlli, materialın fakturası və s. cəhətlər də nəzərə alın bilər; kompozisiyanın yenilənmə dərəcəsinin göstəriciləri formasının arxitektikasını (hissələrin bütövlüyü və ölçü uyğunluğu, daxili quruluşunun təşkili, məmulatın kompozisiyasının bütövlüyü) daxil edilir. Estetik göstəricilərin xarakterik qruplarının xarakteristikası üçün dördüncü səviyyədə vahid keyfiyyət göstəricilər kimi onun xarici görünüşü, daxilində aparılan arayışlandırmanın xarakteri, firma işarələrinin aydınlığı da əlavə edilir.

Ergonomik göstəricilər məmulatın “insan-əşya-mühit” sistemində istehlakının rahatlığını və komfortluluq dərəcəsinə uyğunluğu xarakterizə edir. Üçüncü səviyyədə aşağıda göstərilən göstəricilər daxil edilir. Antropometrik, gigiyenik və psixofoloji göstəricilər. Hər birisi öz növbəsində dördüncü səviyyədə göstərilən qaydada bölünə bilər; antropometrik uyğunluğa görə statik və dinamik; gigiyenikliyə görə istilik saxlama funksiyası, daxili və xarici

mühitdə rütubət keçirməsi qabiliyyətinə görə; psixofizioloji baxımından məlumatın bədənə geyindirilməsi və soyundurulmasına görə, ayrı-ayrı elementlərindən istifadə rahatlığına görə, kütləsinə görə də xassə göstəricilərinə ayrılır.

Beşinci səviyyədə trikotaj malların estetik xassə göstəricilərinə daxil olan hər bir göstəricilər ən sadə göstəricilərlə konkretləşdirilir. Məsələn, məmulatın statik göstəricilərin uyğunluğu iki göstəricilərlə məmulatın konstruksiyasının insan bədəninin ölçüsünə uyğunluğu və formanın insan bədəninin formasına uyğunluğu (balans); məmulatın həm daxili və həm də xarici rütubətləndirmədən mühafizə olunması, yəni hiqroskopikliyə və hidrofobluğu aiddir.

Etibarlılıq göstəriciləri (istehlak) üçüncü səviyyədə 3 qrup göstəricilərlə xarakterizə olunur: forma saxlama, məmulatın materialının və detallarının birləşdirilməsinin müxtəlif dərəcələrə qarşı davamlılığı və materialının və konstruksiya elementlərinin geyilməyə qarşı davamlılığı göstəriciləri. bu göstərilən hər bir qrup öz növbəsində vahid göstərici ilə xarakterizə oluna bilər. Beləki, formasaxlama göstəricisi məmulatın upruqluğu, qaballığı, bəzəndirilməsi, qısalması, əzilməsi, isti-əməl proseslərə qarşı davamlılığı, məmulatın konstruksiyasının dözümlülüyü kimi göstəricilər aiddir.

Texniki-iqtisadi göstəricilər ikinci səviyyədə 3 qrup göstəricilərlə; standartlaşdırma və unifikasiyalaşdırma, texnoloji və iqtisadi göstəricilərlə təqdim olunur.

Standartlaşdırma və unifikasiya olunma göstəriciləri bir baza formasında və konstruksiya əsasında modelin seriyalı halda istehsalının ləyihələndirilməsində çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Geyim modelinin bir-birilərinə oxşar işlənilib hazırlanması modelin konstruktiv və texnoloji məqsədəuyğunluğu, unifikasiya edilmiş detallardan və qovşaqlardan istifadə olunma və s. kimi amillər məmulatın layihələndirilməsinə çəkilən xərclərin azadılmasına səbəb olur. Üçüncü səviyyə göstəricilərinə modelin seriyalı

istehsalında konstruksiyasının və texnologiyalılığının qəbul edilmə göstəriciləri aiddir.

Üçüncü mərhələdə konstruksiyanın texnoloji göstəriciləri 2 göstərici ilə, yəni məmulatın istehsal texnologiyalılığı və istehlak texnologiyalılıq göstəricilərlə xarakterizə olunur.

Üçüncü mərhələdə iqtisadi göstəricilər 2 göstərici ilə xarakterizə olunur ki, buraya vahid məhsula düşən istehsal xərcinin səviyyəsi və məmulatın istifadə olunmasındakı istehlak xərcləri ilə xarakterizə edilir.

Trikotaj mallarına dair normativ texniki sənədlər trikotaj mallarının keyfiyyət göstəriciləri nomenklaturasına müəyyən edir və aşağıdakı qruplara cəmləndirir: təyinat göstəriciləri, istehlak göstəriciləri, estetik və gigiyenik göstəriciləri.

Təyinat göstəricilərin trikotajın istehsalında istifadə olunan xammal tərkibi, iplik və sapların xətti sıxlığa, məmulatın xətti ölçüləri, toxunması növləri, hörülmə sıxlığı və trikotaj polotnosunun səthi sıxlıq göstəriciləri aid edilir.

İstehlak göstəriciləri sırasına polotnonun cırılmaya qarşı davamlılıq, qısalma, sürtünməyə qarşı davamlılıq, boyağının sabitliyi, çevrilməyən (qayıtmayan) deformasiyasının payı, söyülməyə qarşı dözümlülüyü, tikişlərinin davamlılığı, gərilməyə əks dayanması, güvə təsirinə dözümlülüyü, stabilləşdirilmə dərəcəsi, qalınlığı və tikişlərinin dartılması səviyyəsi, məmulatın ayrı-ayrı hissələrinin dartılmaya qarşı normaları müəyyənləşdirilir.

Normativ-texniki sənədlərə trikotaj mallarının bütün keyfiyyət göstəriciləri ümumi və xüsusi keyfiyyət göstəriciləri qrupu adı ilə də qruplaşdırılmışdır.

Ümumi göstəricilər bütün növ trikotaj mallarına aiddir. Buraya bütün təyinat göstəriciləri olmaqla (səthi sıxlıqdan başqa) boyağının fiziki-mexaniki təsirlərə qarşı davamlılıq göstəriciləri və ağılıq dərəcəsi olmadan bütün estetik xassə göstəriciləri daxil edilir.

Xüsusi xassə göstəriciləri məmulatın təyinatından asılı olaraq bir neçə növ məmulatlar üçün nəzərdə tutulur ki, buraya lif tərkibi, hörülməsinin növü,

arayışlandırılmasının xarakteri kimi göstəricilər daxil edilir. Bunları da məcburi və qeyri-məcburi (lazım olan və lazım olmayan) qruplara bölürlər.

Məcburi göstəricilərə səthi sıxlıq, cırılma yükü, qısalma, sürtünməyə qarşı davamlılıq, qayıtmayan deformasiyasının payı, məmulat ayrı-ayrı detalları və qovşaqlarının dartılması zamanı, uzanması, qalınlığı, tikişlərinin dartılmaya qarşı dözümlülüüyü və ağılıq dərəcəsi kimi göstəricilər aiddir.

Qeyri-məcburi göstəricilər trikotaj mallarına aid normativ – texniki sənədlərdə göstərilmir və yeni məmulatların layihələndirilməsində və istehsala təqdim edilməsində tətbiq olunur. Buraya trikotajın səthində kəsilməyə qarşı davamlılıq (piling), dartılmaya, gərilməyə, güvə təsirinə, stabilləşdirmə dərəcəsi və bütün gigiyenik xassə göstəriciləri nəzərdə tutulur.

2.2.Trikotaj mallarının çeşidinin formallaşdırılmasında modanın rolu.

İnsanların mədəni həyat səviyyəsi, dünyagörüşü ətraf mühitin get-gedə gözəlləşdirilməsi estetik zövqün formallaşdırılmasında əsas əlamətlərdəndir. Hər bir insan mütəmadi olaraq ətraf mühiti seyr etməklə özünün estetik zövqünün səviyyəsindən, onda formalaşmış ideallardan asılı olaraq öz səviyyəsinə görə bu aləmin, estetik baxımından qiymətləndirməyə çalışır. Belə halda insan geyiminin modası, forması, fasonu və digər əlamətləri estetik qiymətləndirmənin obyektinə çevrilir.

Məlum olduğu kimi çox qədimlərdən bu günədək insan geyimi yalnız təcübəvi rol oynamamış, zaman keçdikcə forma və məzmununu dəyişmişdir. Dünya mədəniyyətin bütün üslubları çərçivəsində insan geyiminin konstruksiyası, forması, məzmunu da dəyişmiş və yeniləşmişdir. Hətta geyim

insanı əvəz etməklə onun çətdıra bilmədiklərini özü barədə çətdıra bilir. Odur ki, geyim insanların həyat tərzinin ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdir.

Bildiyimiz ki, bizim geyimimiz barədə estetik normalar çox mürəkkəb xarakterə malik olmaqla insanların yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsində ortaya çıxır. Beləki dizaynerlər özlərinin bilik və bacarıqlarından istifadə etməklə insan qamətinin anatomik xüsusiyyətlərini, siluet və cizgilərin rolunu, rəng və kontrastlığın mahiyyətini tam surətdə dərk edərək geyim ansambllarını bütöv qaydada sınaqdan keçirirlər. Elə buradan da insanı əhatə edən mühitin dəyişdirilməsi, daha yaraşığı, daha rahat, onun gündəlik fəaliyyətini gözəlləşdirən “moda” kimi tamamilə yeni bir anlayışın həyata vəsiqə almasına gətirib çıxarmışdır.

Modanın özünə məxsus inkişaf xüsusiyyətləri olan uzun bir dövrü əhatə etmişdir. İnsanlar həyat həqiqətinin qavranılmasında modanın əhəmiyyətini daimi olaraq dərk etmiş və bunun inkişafına şərait yaratmağa çalışmışlar. Moda əslində üsul, qayda, hədd mənasına malik olan maşın dilində “modis” sözündən götürülmüşdür.

Geyim mallarında o cümlədən trikotaj malları istehsalında modanın xüsusi rolu vardır ki, bu da trikotaj mallarının çeşidinin formallaşdırılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Trikotaj mallarının modası, tikili mallarla paralel inkişaf etməsinə baxmayaraq trikotajın modasının dəyişilməsi və yeniləşməsinin öz xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, trikotaj mallarının xarici tərtibatının və arayışlandırılmasının geniş imkanları vardır. Artıq trikotaj malları tikili malların əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi tamamlanır. Hazırda trikotaj özü müxtəlif növ kostyumlar, donlar, paltolar, gödəkçələr, gecə paltarları, idman, turizm və istirahət geyimləri növlərinə çevrilmişdir. Trikotajdan demək olar ki, istənilən çeşiddə və növlərdə geyim əşyaları istehsal olunur. Hətta mübalivəsiz demək olar ki, özünün spesifik xassələrinə görə bir neçə qrup trikotaj məmulatları (corab, noski, dəyişək və s.) əvəzedilməz sayılır. Trikotajdan istehsal olunan iqtisadi baxımdan daha səmərəlidir, az əmək tutumuna malikdir. Bundan əlavə

trikotajdan hazırlanan kostyumlar, donlar, paltolar parçadan hazırlanan bu məmulatlardan daha zərif, incə görünüşlərə malikdir.

Qeyr etmək lazımdır ki, təşkili mallardan fərqli olaraq trikotaj məmulatlarında moda çox tez dəyişkən deyil. Bu daha sabitdir, lakin bununla belə trikotajda moda daha elastikdir. Əgər tikili mallarda moda dəyişməsində üstünlük geyimin formasının dəyişilməsinə verilərsə, trikotajda bu üstün cəhətə malik olmur. Trikotajda moda məmulatın formasının, bişilməsi xətlərinin hesabına yox, onun istehsalına sərf olunan iplik və sapların çeşidinin hörülməsinin yeniləşdirilməsinin, yeni növ rənglərdən və naxışlardan istifadənin, xarici görkəminin yaxşılaşdırılmasında yeni arayışlandırma növlərindən istifadənin hesabına dəyişə bilər. Trikotaj məmulatlarının keyfiyyətinin formalaşdırılmasında kimyəvi liflərin yeni növlərindən istifadə imkanlarının da böyük rolu vardır. Trikotaj istehsalı kimyəvi liflərdən istifadənin ən birinci sahədir.

Yuxarıda deyildiyi kimi yüksək həcmli saplardan akon, komelan və s. istifadə etməklə müxtəlif quruluşuna və təyinatına malik olan yeni növ qəşəng, gözəl və bəzəkli məmulatlar istehsal olunur.

Modanın formalaşmasında müxtəlif növ və orijinal hörülmə növlərindən, şəbəkəli konstruksiyalı, elementlərdən, bəzəklərdən, rənglərdən və digər səmərəli tərtibatdan istifadənin də həlledici tolu vardır.

Son dövrlərdə trikotaj istehsalında modasında 2 əsas istiqamət mövcuddur; 1) yaxşı forma saxlayan az uzanma xassəsinə malik olan və əsasən bişilməklə istehsal olunacaq məmulatlar üçün toxunan trikotaj polotnolarının hazırlanması; 2) yüngülvari uzanan və elastiki polotnoların istehsalıdır ki, bunlar əsasən idman təyinatlı müntəzəm və yarım müntəzəm üsulla trikotaj mallarının istehsalında tətbiq olunur.

Trikotajda yaradılan bütün növ müxtəlif naxışlardan asılı olaraq onları aşağıdakı 3 qrupa bölmək olar.

1.Hörülmə zamanı müxtəlif hörülmələrdən və rəngli saplardan (əlvan, ajurlu, relyev effektiv) istifadə edilməklə yaranan effekt.

2.Müxtəlif quruluşa və arayışlandırmaya aid olan iplik və saplardan (fasonlu, yüksək həcmli, mulin, malanj) istifadə etməklə polotnolarda yaradılan effekt.

3.Trikotaj polotnosunda əlavə arayışlandırma hesabına (çap, silmə, basma naxışlı, xovlaşdırma, üstədən tikiş qoyma və s.) yaradılan effekt.

Elə növ trikotaj geyimləri modalı sayılır ki, onun hörülməsində yeni növ naxışlardan istifadə edilmiş olsun. Həmişə şəbəkəli, toplu hörülməli, yay mövsümlü trikotaj polotnoları daha modalı hesab olunur. Şəbəkəli naxışlanmalar trikotajda haşiyədən, tikişdən, üstədən qoyulan və s. kimi naxış halında yaradıla bilər. Məmulatlarda bir neçə sayı və şəbəkəli detalların kombinəlaşdırilməsindən istifadə oluna bilər. Üst trikotaj geyimlərində relyev hörülmələrdən, ilgəli hörülmələrdən, müxtəlif effektiv ilmə yaradılma növlərindən istifadə edilmələr modalı geyimlər sırasına aiddir.

Xüsusilə jakkard maşınlarında istehsal olunan polotnolar daha modalı sayılanlardandır. Bu növ polotnolar həm müxtəlif hörülmə növlərindən və həm də iplik və saplardan istifadə edilməklə görülən trikotaj polotnolarıdır.

Bukle tipli elastiki liflərin və yun ipliklərinin qarışığının yüksək həcmli saplar istehsal olunan polotnolar daha modalı paltoların və kostyumların istehsalında müvəffəqiyyətlə tətbiq olunur. Eyni zamanda yeni modalı naxışlı bütöv və yarımbütöv jakkard toxunuşlu trikotaj polotnolara məmulat istehsalında istifadə olunanlardandır. Daha gözəl bərkli qadın donları və kostyumları istehsalında əlavə jakkard toxunuşlu üsullardan istifadə olunmaqla hazırlanır. Köndələn istiqamətli əlvan rəngli xəttlərdən, rapport naxışlarından və bir paltarlıq naxışlardan istifadə etməklə hazırlanan trikotaj polotnoları daha modalı sayılır.

Son dövrlərdə moda kontrastlığı görə qurulur. Beləki, naxışların kompozisiyası nə qədər mürəkkəb qaydada həll olursa rəssam-konstruktor və ya

modelçi rəssam daha çox sadəlik, dəqiqlik və aydınlığa malik olur və ornamentin həllini əldə edə bilir və yaxud əmsalı, kompozisiya həlli çox sadə həll edilirsə proporsiya və elementlərin axtarışı daha da çətinləşir.

Müasir modanın yaradılmasında klassik ənənələri fikrinin oyanmasında əsas yeri uyğun rəsmlərin yaradılması sayılır. Beləki, kontrastlıq prinsiplərinə əsaslanan yeni ornamentlərin birləşdirilməsidir. Müxtəlif növ rəsmlərin görünüşü onların koloristik həllindən asılı olacaqdır.

Modada proporsiya dedikdə ayrı-ayrı kompozisiya hissələrinin münasibətinin uyğunluğu kimi başa düşülür. Detalların naxışların simmetrik və qeyri-simmetrik yerləşməsi harmoniklik yolu ilə nail olmaq mümkündür. Modada ritm dedikdə kompozisiya elementlərinin qanunauyğun ardıcılıqla növbələşməsi kimi başa düşülür. Trikotaj rəsmlərində ritm naxışın müəyyən intervalda rapportun təkrarlanması ilə sıx surətdə əlaqədardır.

Trikotajın fakturası dedikdə onun görülən üz səthinin quruluş xüsusiyyətləri kimi başa düşülür. Bu görünüş sayə və dənəvari, parlaq və tutqun və s. kimi quruluşa malik ola bilər. Bundan əlavə hər bir fakturanın öz rəngi də ola bilər. Bu zaman naxışlar eyni zamanda əlvan rəngli və berrəngli, sayə, hamar, relyev şəbəkə naxışlı ola bilər.

Trikotajın rəngli və kaloritli naxışın kompozisiyası və bütövlükdə məmulatın kompozisiya həllində çox vacib rol oynayır.

Rənglərin moda qamması ilin ayrı-ayrı fəsillərinin xarakterinə müvafiq olaraq qadınlar, kişilər, qızlar və oğlanlar üçün tərtib olunur. Bu öz daxilində təxminən 15-20 rəng toplusunu əhatə edir və hər bir istehlakçının yaşından və cinsindən asılı olaraq müəyyən qrup təşkil edir.

Modalı qammada rəng klassik və aparıcı rola malik olur. Məsələn, göy, boz, ağ və qara rənglər klassik rəng qrupuna aiddir.

Naxışların dəqiqliyində, bütövlüyündə və relyev quruluşa malik olmasında rəngin fonunun həlledici rolu vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, trikotaj polotnosunun koloritliyinin qəbul edilməsində və başa düşülməsində bütün

rənglərin xassələrini əldə rəhbər tutaraq onun qanunauyğunluğundan istifadə etməyə yiyələnmək olar [24-27].

Trikotaj mallarında koloritlik rənglərin doluluğu, təmizliyi və mürəkkəbliyi ilə xarakterizə edilir. Yaz-yay mövsümlü trikotaj geyimləri üçün adətən yüngül, açıq və parlaq rəng tonlarına malik rəng qammaları məsləhət görülür. Payız-qış mövsümü geyimlərdə isə daha dolğun və sökük (qaraldılmış) rənglərdən istifadəsi daha əhəmiyyətlidir.

Modanın formalaşdırılmasına biçilməsinin xətlərinin forması, məmulatın kompozisiyasının yaradılması zamanı yeni proporsiyaların yaradılması əlavə arayışlandırma əməliyyatların tətbiq edilməsi də xüsusi rol oynayır.

Ümumiyyətlə, geyim mallarında o cümlədən də trikotaj mallarında siluetlə də xarakterizə olunur. Siluet geyimin xarici kontur xətlərinin görünüşü deməkdir və məmulatın əşya üzərində qara kölgəsi kimi başa düşülür. Məmulatlarda siluet əsasən çiyinin hündürlüyü və eni ilə, eyni zamanda məmulatın insanın bel nahiyəsinə yapışma dərəcəsi, habelə onun ətəyinin və qollarının eni ilə xarakterizə olunur. Hər bir dövrün geyimlərinin modasının özlərinə məxsus silueti mövcuddur.

Trikotaj mallarında moda tək cə siluetlə yox, eyni zamanda modanın kompozisiyaya bütövlüyü vasitəsi ilə xarakterizə olunur, habelə digər elementləri, yəni konstruksiyasını, dekorativ cizgilərini, məmulatın ayrı-ayrı detallarının proporsiyalığını, harmonikliyi, geyimlərin konstruksiya elementlərini nəzərə almaq çox vacibdir.

Qadın geyimlərində 2 əsas siluet növləri mövcuddur, yəni düz siluet forması və bel nahiyəsinə yapışan və ətəyi genişləndirilmiş yubkalı siluet. Hər bir moda daxilində məmulatın qollarının uzunluğu, çiyin xətlərinin, qol və boyun oymasının formasının və s. müxtəlifliyi mövcuddur. Qadın trikotaj geyimlərinin bəzədilməsində baxroma, naxışlı və rəngli qaytanlar, rəngli və iri tikiş addımla bəzək xətləri və s. kimi elementlərdən istifadə edilir.

Kişilər üçün trikotaj geyimləri qadın geyimlərində olduğu kimi o qədər də böyük olmayan uzadılmış formalı proporsiyadan istifadə olunur. Bu məmulatlarda da 2 növ yuxarıda göstərilən 2 siluet növü mövcuddur. Çiyin xətləri düz xətlidir, təbii halda olur, qolları oyma yerinə tikilmiş reqlan, reqlan-poqon, qısa xətlidir.

Hal-hazırda kişi trikotaj geyimlərində ən modalı saroçka tipli cemplər, sviterlər, ikili (jilyet və sviter) trikotaj məmulatları, dayanıqlı boyunluğu olan və seplə sciterlər və s. kimi çeşidli trikotaj geyimləri hesab olunur.

Beləliklə, trikotaj mallarında moda trikotaj hörülməsinə, onun rənginə və fakturasına təsir edir, eyni zamanda məmulatın siluetlə və formasında əsaslı təsir göstərir. Deməli, trikotaj mallarının çeşidinin idarə edilməsində modanın özünün idarə edilməsi də daha məqsəduyğundur.

Modanın təhlilində məmulatın insan qamətinə oturmada formanın rolu çox əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan da trikotaj geyimlərinin düz qamətli, ciddi formalı, sərbəst, yumşaq və yeni tərtibatlı əsas elementlərinin tətbiqi də trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasında da xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu birinci növbədə də qadınlar üçün yüngül ipək saplardan toxunmuş donlara, kostyumlara, habelə yarım müntəzəmli (fasiləli) hörülmüş məmulatlar üçün daha xarakterikdir. Bu ənənə həmçinin idman və istirahət təyinatlı trikotaj geyimləri üçün daha xarakterikdir. Trikotaj idman geyimləri həm idman və həm də pomantik üslublarda yaradılır: uzadılmış jilyetlər və siluet yapışan don-paltolar, qolsuz qısa jiletlər və cemplər donla komplekt (dəst) halında, yubka və ya şalvarla birlikdə, habelə yumşaq formalı donlar istehsal olunur.

2.3. Modelləşdirmənin trikotaj mallarının çeşidinin genişləndirilməsində və yeniləşdirilməsində əhəmiyyəti.

Ümumiyyətlə, yüngül sənaye müəssisələri tərəfindən buraxılan məmulatların çeşidinin genişləndirilməsi geyim ansamblını təşkil edən əşyalara qarşı olan tələbatın güclənməsi, eyni zamanda bu qrup malların məqsədəuyğunluğu və universallığına qarşı qoyulan ciddi problemlərin həllinə olan məsələlərlə sıx surətdə bağlıdır. Buna görə də trikotaj mallarının modelləşdirilməsində səmərəlilik prinsipi ön plana çəkilir. İstənilən hər hansı modanın dəyişdirilməsində əsas yeri məmulatın həcm və forması proporsiyasının insan qamətinin proporsiyasına yaxınlaşdırılması tutur. Qeyd edildiyi kimi modanın bədii istiqamət dəyişdirilsə, belə geyimlərdə daha məqsədli olan 2 növ siluet saxlanılır ki, buraya düz və yarımyapışan siluet

formasını daxildir. Hal-hazırda geyimlərin formasının hərtərəfli olmasında və buna görə digər əlavələr edilməsində əsas yeri məmulatın sadəliliyinin kompleks halda həll edilməsi tutur.

Bizim yaşadığımız dövrdə geyimlərin modelləşdirilməsinin əsas xüsusiyyətləri biri-birindən ayrılmadan 2 funksiyadan ibarətdir ki, buraya ideyaca bədii istiqamət və ictimai-təcrübəvi yararlılıq aiddir. Bu o, deməkdir ki, müasir modelçilərimiz hər hansı bir modeli hazırlayarkən çox saylı əhəlinin sorğularından istifadə edirlər. İkincisi, geyimin forması, materialı, dekorativ tərtibatı və arayışlandırılmasında geyimin istehlak şəraiti və təyinatı əsas kimi qəbul edilir. Trikotajda modelləşdirmə trikotajın özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, istehsalın imkanlarını və trikotaj məmulatlarının təyinatını arayışlandırmaqla modelləşdirməni aparmaq olar. Beləliklə, modelləşdirmənin əsas məqsədi trikotajdan daha rahat, incə və gözəl xarici tərtibatlı, müxtəlif fasonlu, gigiyenik xassəli əhəli tələbinə uyğun gələn trikotaj malları istehsal etmədən ibarətdir.

Hal-hazırda hər bir ölkədə trikotaj mallarının modelləşdirilməsi məsələləri ilə modalar evi, sınaq-texniki laboratoriyalar və iri trikotaj fabriklərinin nəzdində təşkil edilmiş eksperimental sexləri fəaliyyət göstərirlər.

Trikotajdan məmulatların modelinin yaradılmasında hər şeydən əvvəl onun təyinatı, mövsümlülüüyü, yaş və ölçü əlamətləri, modağın istiqamətləri, modelin texnologiyalılığı və istisadi səmərəliliyi, habelə müxtəlif estetik, gigiyenik və texniki tələblərə uyğunluğu nəzərdə saxlanılır. Bu sayılan amillərdən asılı olaraq nəinki düzgün siluetin seçilməsi və məmulatın forması, eyni zamanda trikotajın toxunması və rənginin xarakteri, naxışları və kalorililiyi də bu amillərdən çox asılıdır. Buna görə də trikotaj sahəsində çalışan hər bir rəssam modelçi və dessikator, texnoloq, komersant olmalıdır ki, bu yuxarıda deyilənlərə nail ola bilsin. Hazırlanmış modelə uyğun olaraq rəssam polotnosunda yaradılmasını bacarmalıdır.

Trikotajdan olan modelin kompozisiyası xətlərdən, proporsiyalardan, kütlədən, materialdan, arayışlandırmadan, ritmdən çox asılıdır. Xətlərin vasitəsilə modelin və detalların konturu yaradılır. Xətlər özlərinə məxsus olan xarakterinə görə konstruktiv və dekorativ cizgilərə ayrılır. Geometrik mahiyyətinə görə bu cizgilər və ya xətlər düzxətli və ya əyri xətli, qabarıq və ya əyilmiş, saya və ya qırıq-qırıq ola bilər.

Konstruktiv xətlər və ya cizgilər bütövlükdə geyimlərin və ayrı-ayrı detalların kontur cizgiləridir ki, bunlar çiyinin formasını, bədənə bel nahiyəsində yapışmasına, omba nahiyədə oturmasına, uzunluğuna, aşağı ətəyindəki eninə görə məmulatın formasına xarakterizə edir. Bu cizgilər bəzən siluet cizgiləri də adlandırılır. Konstruktiv cizgilərə eyni zamanda məmulatın əsas hissələrinin birləşdirilməsi cizgiləri də aiddir.

Dekorativ xətlər dedikdə məmulatın bəzəndirilməsində olan xətlər hesab olunur. Buraya: bəzək tikişləri, sınıq növləri, relyef tikişləri, kəmə, qapaq, xlyastik tikişləri, qaytan, zərif ipək qaytanı, üstədən qoyulantikiş xətləri aiddir. Bir neçə növ siluet cizgiləri də vardır ki, bunlar həm konstruktiv və həm də dekorativ cizgilər adlanır. Məsələn, boyunluğun xətləri, ciblərin, qapaqların, boyun nahiyəsindəki xətlər və digərləri buraya aiddir.

Trikotaj mallarının modelləşdirilməsi xüsusiyyətləri bir çox məmulatların forması tikişlərin, cırıqların, qatlanmaların hesabına yox, eyni zamanda trikotajın istehsal texnologiyası hesabına yaradılır. Məsələn, sərbəst siluetli bədənə kip yapışma dərəcəsinə görə elə istehsal zamanı hörülmələrin kombinəşdirilməsindən də alınır. Belə halda omba cizgiləri alınan zaman trikotajın hörülməsində daha yüksək elastikliyə malik olan hörülmə növlərindən istifadə oluna bilər ki, bu zaman geyimin aşağı hissəsi daralaraq onun sərbəst hissəsi isə bel nahiyəsinə yapışmağa doğru cəhd edir. Geyimin qollarının forması bu növ məmulatlarda qaməti təkrarlandırır. Digər bir misalda donun qamətə yapışması formasına görə hörülmənin tətbiqinə müxtəlif dərəcəyə

görə də yaradıla bilər, yəni bu zaman məmulatı qamətin daha çox həcmi yerlərində dartılacaq, az həcmli yerlərində isə qısalacaq.

Genişləndirilmiş modası qadın donları genişliyindən kiçilməsinə doğru dəyişilməsi bir neçə hörülmə növlərinin birləşdirilməsi hesabına da yaradıla bilər. Məsələn, fanq-yarımfanq-lastik [28]. İplik və sapların rənginin və hörülməsi növlərinin dəyişdirilməsi yolu ilə qadın donlarının bel nahiyəsindəki cizgilər vasitəsilə donların 2 növ müxtəlif rənglərdən ibarət geyim hissəsi yaratmaq mümkündür. Belə vəziyyətdə donun yubka hissəsi bir rəng tonunda, yuxarı hissəsi isə omba xəttinin çatanda isə başqa rəngə düşə bilər.

Geyimlərdə proporsiya trikotaj geyimlərində ayrı-ayrı hissələrinin öz sıralarında və insan fiquruna nisbətdə ölçülərinin uzunluğu kimi başa düşülür. Proporsiyada xətlər kimi məmulatların modelləşdirilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir, düzgün proporsiyanın əldə edilməsi nəinki geyimin kompozisiyasından, habelə insanın xarici görünüşündən də çox asılılığı vardır.

Trikotaj geyimlərində proporsiya bədənin bel nahiyəsindəki vəziyyəti və məmulatın uzunluğunu xarakterizə edir. Bu əlamətə görə həm proporsiya və həm də məmulatın hissələrinin yerləşməsi xarakterizə olunur. Məsələn, bel nahiyəsindəki xəttin yuxarıya doğru qaldırılması geyimin uzunluğunun aparılmasına səbəb olur ki, bu da sanki fiqurun dartılıb uzaldılmasına xatırladır, daha aşağı endirilməsi isə əksinə, məmulatın boyunun qısaltdılmasını bəzədir, bu da tamaşaçı baxımından xoşa gəlməyən haldır.

Trikotaj məmulatının kompozisiyasına təsir edən amillərdən birisi onun çəkisidir. Geyimin çəkisi tamaşaçı baxımından geyimin və onun ayrı-ayrı hissələrinin bütövlükdə həcmi görünüşü kimi təklif olunur. Buraya, çiyinin genişliyi, bel və omba hissəsinin doluluğu, qolların eni, məmulatın əmək hissəsində eni və s. kimi əlamətlər daxildir. Geyimin çəkisi (kütləsi) onun genişliliyi ilə xarakterizə olunur.

Kütlənin (çəkinin) dəyişdirilməsi, genişliliyinin və kompozisiyasının bütövlükdə trikotaj geyimlərində yeniləşməsi ən çox trikotaj polotnosunun

fakturasından, rəngindən və kaloritliliyindən daha çox asılıdır. Məsələn, relyef naxışlardan, xovlaşdırmadan, tutqun fakturadan istifadə olunan nəticəsində məmulatın həcmi, kütləsini dəyişdirməklə məmulatın ağırlığını çoxaldılır və yaxud əksinə, hamar səthli, şəffaf görünüşlü, parıltılı səth məmulatın çəkisinin azaldılmasına və eyni zamanda onun genişliyinə şərait yaradır.

Rənglərin kontrastlığının genişliyi onların xassələrinin yaxınlığı və uzaqlaşması yolu ilə məmulatın çəkisinin həm azaldılmasına və həm də çoxaldılmasına səbəb olan amildir. Məsələn, açıq rənglər həmişə məmulatın çəkisinin artırılmasına, tutqun rənglər isə azaldılmasına xidmət göstərir. Odur ki, trikotaj mallarının modelləşdirilməsində bu amillərdən istifadə edilir.

Kompozisiyanın hazırlanması zamanı materialın rənginin məmulatının forması ilə əlaqələndirilməsi də çox vacibdir. Bu iki amilin harmonikləşdirilməsi, yəni rəng və formanın birləşdirilməsi modelin görünüşünü formalaşdırır. Bir məmulatda bu iki amilin toplanmasına yol verilməməlidir. Məsələn, açıq ahəngdar bəzəkli trikotaj adətən sakit cizgili məmulat fasonunda istifadə edilir. Daha sakit rəngli polotnolar isə mürəkkəb formalı məmulatlar istehsalında istifadə edilməsi daha məqsədəuyğundur [28-30].

Məmulat üçün hazırlıq işləri görülərkən rənglər seçilərkən insanların fərsi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Məsələn, sifətinin, saçının, gözlərinin rəngi nəzərə almaqla geyimin modelləşdirilməsini daha da səmərəli etmək olar. Beləki, tutqun rəngli geyimlərdə insanın sifəti və saçının rəngi daha açıq görsənir. İsti rənglər insanın qarabuğdayı saç rəngi ilə daha yaxşı uyğunlaşır. Lakin sarı rəngli saçlar daha çox rənglərlə uyğunlaşır.

Trikotajdan olan məmulatların kompozisiya həllində trikotajın naxışı və koloritin vacib rol oynayır. Geyimin modelinin ən yaxşısının gözəlliyini səmərəsiz seçilmiş naxış və kaloritlə pozmaq olar. əksinə, orta (babət) model üçün müvəffəqiyyətlə seçilən faktıralı, naxışlı və kaloritli trikotaj polotnosu modeli daha da gözəlləşdirə bilər. Trikotajın naxışından və kaloritindən asılı

olaraq məmulatın çəkisi və genişliyi də bu amillərlə sıx surətdə bağlıdır. Beləki, iri, kontrastlı rənginin dinamik formasına görə olan rəng tərtibatı məmulatın kütləsini artırır, lakin, sakit, yumşaq və yaxud xırda tonlu naxışlar isə məmulatın kütləsini azalda bilir.

Məlumdur ki, insan qaməti tam düzgün quruluşa malik olması çox azdır. İnsan qamətinin normal bədən quruluşundan fərqlənməsi əzələlərin inkişafından, insanın çox və az piylənməsindən və s. çox asılıdır. İnsan bədəninin çoxlu sayda çatışmamazlıqları gizli formada da ola bilər ki, bunu trikotaj məmulatının biçilməsi və hazırlanması yolu ilə gizlətmək mümkündür [31-33].

Ümumi qaydada qəbul edilmişdir ki, məmulatda köndənin istiqamətlərindəki cizgilər silueti genişləndirir, lakin uzun istiqamətdə gedən isə əksinə silueti kiçildir. Daha böyük kletkalar (qəfəslər) və rəsmlər geniş sahəli ornamentli olduqda hündür boylu qamətlər üçün daha məqsədəuyğundur, çünki hündür boylu fiqurlar, belə məmulatlarda nisbətən kiçik görünürlər. Buna görə də hündür boylu qadınlar üçün trikotaj geyimlərini istehsalında üfüqi istiqamətləri xəttləri olan polotnolardan istifadə olunması daha məqsədəuyğundur. Alçaq boylu qadınlar üçün trikotaj geyimlərinin modelləşdirilməsində şaquli xəttli naxışlara malik olan polotnolardan istifadə edilməsi daha məqsədə müvafiq sayılır ki, bu da belə insanların boyunu hündürləşdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, trikotaj geyimlərinin modelləşdirilməsində ornament 2 funksiyasını yerinə yetirir: ornament polotnonun özünü bəzəndirir və həm də yeni yaradılan modeli gözəlləşdirir.

Trikotajın özünün ornamentinin məmulatların bəzəndirilməsindən başqa digər arayışlandırıcı materialların da böyük əhəmiyyəti vardır. Bu baxımdan trikotaj geyimlərinin arayışlandırılmasında adətən üstədən vurulan tikiş sırıqları, applikasiyalar (quramalar), hörmələr (krujevalar), xəz növləri, gön materialları, zamşa, dekorativ quruluşlu qaytanlar, furnituralar (düymələr, sancaqlar, rubaşkalar, muncuqlar və s.) istifadə olunur. Bəzəndiricilərin forması və

materialları çox rəngarəng ola bilər, lakin onlardan istifadə edilmə məmulatın təyinatından, mövsümündən, əsas materialdan, bədii tələbatdan və s. çox asılıdır.

Trikotajdan məmulat istehsalı üçün seçilərkən trikotajın əsas xassələri və quruluş xüsusiyyətləri mütləq nəzərə alınmalıdır. Buraya trikotajın davamlılığı, uzanması, elastikliyi, sökülməsi, çəkisi, sıxlığı, qısalması, əzilməsi, keçiricilik xassələri və s. kimi xassələr daxildir. Bu göstərilən xassələr nəzərə alınmadan kütləvi yolla istehsal olunacaq modelinin istehlakçılar tərəfindən qəbul edilməsinə nail olmaq qeyri-mümkündür. Beləki, trikotaj polotnolarının xassələrinə sayıqsızlıq göstərilməsi geyim modellərinin seçilməsinə də nəinki məmulatın formasının təhrif olunmasına gətirib çıxarda bilər, eyni zamanda onun xarici görkəminin zaylaşmasına da səbəb ola bilər, geyilməyə qarşı davamlılığını zəifləyir. Beləki, elastik, asan sökülməyə məruz qalan polotnolardan daha sadə formalı məmulatların hazırlanmasında, yəni müxtəlif cizgiləri, mürəkkəb biçimli detallara malik olmayan məmulatlar alınmasında istifadə etmək daha məqsədəuyğundur.

III FƏSİL. TRİKOTAJ MALLARININ ÇEŞİD QURULUŞUNUN EKSPERTİZASI

3.1.Üst trikotaj geyimlərinin çeşid quruluşunun ekspertizası

Hazırda trikotaj istehsalı ilə məşğul olan sənaye sahələrinin qarşısında duran əsas problemlərdən birisi əhəlinin yüksək keyfiyyətli bu qrup mallara olan tələbatının ödənilməsindən ibarətdir. Trikotaj sənayesi tərəfindən və ticarət müəssisələrinin gündəlik fəaliyyətində üst trikotaj mallarının çeşidi çox geniş və rəngarəngdir.

Üst trikotaj geyimlərini müxtəlif əlamətlərinə görə, məsələn, istehlakçının yaş və cinsinə, məmulatın növlərinə, təyinatına, lif tərkibinin, quruluşuna, geyilmə mövsümünə, fasonuna və digər əlamətlərinə görə təsnifləşdirmək olar.

Yaş cins əlamətləri trikotaj mallarının qruplaşdırılmasında ön planda durur. Bu baxımdan üst trikotaj geyimləri kişilər, qadınlar, uşaqlar üçün olan məmulatlara bölünür. Uşaqlar üçün trikotaj məmulatları da öz növbəsində məktəb yaşlı oğlanlar və qızlar üçün, məktəbəqədər uşaqlar və bağça yaşlı uşaqlar üçün olan trikotaj geyimləri yarımqruplarına bölünür.

Hər bir qrup trikotaj geyimlərinin özlərinə məxsus xarakterik əlamətləri vardır. Məsələn, kişilər üçün üst trikotaj geyimlərinin o qədər də çox olmayan siluet formaları mövcuddur, fasonları çox az-az hallarda dəyişilir, modası stabildir. Lakin, hazırda trikotajdan olan kişilər üçün üst geyimləri hələlik parçadan olan bu qrup malları əvəz edə bilmir, lakin qadınlar üçün üst trikotajdan olan məmulatlar günbəgün yeniləşir, çeşidi genişlənir və bunlara olan tələblər də çoxalmaqdadır. Son illərdə kişilər üçün ənənəvi olan cemperlər, pulloverlər, jaket və cilyetlər parçadan olan kostyumlara bir növ əlavə kimi istifadə kimi yeni çeşid növləri sayılmaqdadır. Lakin, bununla yanaşı yeni növlü gödəkçələr və jaketlər, qış və yay mövsümlü parçadan olan pencəkləri əvəz edən cemplər-köynəklər, müxtəlif fasonlu pencəklər, kostyumlar, paltolar və s. kimi üst trikotaj geyimlərinin istehsalına başlanmaqla kişilər üçün üst trikotaj geyimlərinin çeşidinin formalaşdırılmasına imkan yaradılmışdır.

Qadınlara məxsus olan üst trikotaj geyimlərinin çeşidi kişilər üçün olanlara nisbətən daha çox və rəngə-rəngdir. Bunların istehsalında tətbiq olunan xammal növləri, polotnolar, aorma və fasonlar, bədii tərtibat, kaloristlik, arayışlandırma daha çoxdur. Bu baxımdan da həllinə trikotaj malları içərisində yaş, cins əlamətlərinə görə qadın üst geyimləri daha çox üstünlük təşkil etməkdədir.

Uşaqlar üçün üst trikotaj geyimlərinin çeşidinə gəldikdə qeyd etmək olar ki, yaşlılardan fərqli olaraq fasonlarına, istehsalına sərf edilən polotnolarının

növlərinə, bədii tərtibatına, habelə çeşid quruluşunun genişliyinə görə daha çox üstünlüyə malikdir.

Son dövrlərdə yeniyetmə uşaqlar üçün trikotaj geyimlərinə qarşı olan tələbatda sənaye və ticarət müəssisələrinin qarşısında vacib bir məsələyə çevrilmişdir. Yeniyetmə qızlar və oğlanlar üçün klassik formalı cemperlər, jaketlər, gödəkçələr istehsalının yeniləşdirilməsi, habelə cemper-köynək, yubka ilə dəst formasında sarafan və şalvarla birlikdə trikotaj geyimlərinə daha çox üstünlük verilir. Bununla yanaşı ənənəvi olan uşaqlar üçün klassik formalı cemperlər və jaketlər yenə də uşaqlar və məktəb yaşlı uşaqlar üçün yenə də qalmaqdadır. İndi uşaqlar üçün trikotaj kostyumları həm üçlü, dördlü dəst halında istehsalı çoxalmaqdadır. Baxça yaşlı uşaqlar üçün dəst halında trikotaj geyimləri də modalı geyimlər sırasına daxil olmuşdur.

Ümumiyyətlə, uşaqlar üçün daha yüksək bədii tərtibatlı həm tək və həm də dəst halında istehsalına daha çox diqqət yetirilməkdədir. Baxça yaşlı uşaqlar üçün trikotaj geyimlərində sadə və lakonik (yığcam) bəzəndirilmədən, təmiz və incə rənglərdən istifadə olunması daha səmərəli sayılmaqdadır. Məktəbəqədər uşaqlar üçün trikotaj geyimlərində rəng qammaları daha çox müxtəlifdir, aydınlığa və həssaslığa malik olması yaş baxımından daha çox xarakterik əlamətdir. Bu növ məmulatlarda 2-3 rəng növlərindən çox olan tərtibata yol verilmir.

Trikotajdan istehsalı olunan üst geyimləri çeşid quruluşuna görə jiletləri, cemperləri, jaketləri, gödəkçələri, bluzkaları, donları, xalatlari, şalvarları, yubkaları, kostyumları, polotnoları, çimərlik ansamblarını, çoxəşyalı komplektləri və s. özündə birləşdirir. Lakin hal-hazırda trikotaj sənayesi nəinki bu adları çəkilən trikotaj üst geyimlərini istehsal edir ki, bu da parçadan istehsal olunan məmulatlara aid olanlardır, eyni zamanda yalnız trikotaja xas olan məmulatlarında istehsal edə bilər. Bu baxımdan trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasında və yeni növ trikotaj üst geyimlərinin istehsalında müxtəlif növ kimyəvi liflərinin tətbiqi ilə istehsal olunan süni xəzlər, trikotaj zamşa

polotnoları, trikotajla birlikdə əvəzlənmiş müxtəlif növ materiallardan da istifadə edilməklə trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasında və yeniləşdirilməsində əsas istiqamətə çevrilmişdir.

Təsnifləşdirmənin növbəti əlaməti trikotaj mallarının istifadə qaydası üzrə qruplaşdırılmalıdır. Bu baxımdan təyinatına görə ev şəraitində, gündəlik, şənlik, idman və istirahət üçün məmulatlara bölünür. Bunların içərisində şənlik üçün nəzərdə tutulan trikotaj geyimləri gündəlik geyimlərdən formasına, proporsiyasına, istehsalında istifadə olunan polotnosunun bədii-koloristik tərtibatına görə də fərqlənir. Bu növ trikotaj geyimlərinin yaradılmasında polotnosunun quruluşunun, rənginin və naxışlarının formaya uyğunlaşdırılması, siluet və modelinin konstruksiyalaşdırılmasına daha ciddi fikir verilir.

Üst trikotaj geyimlərinin istehsalında müxtəlif qalınlığa malik olan polotnolardan təbii və kimyəvi liflərdən hazırlanan iplik və saplarının konstruksiyası və bəzəndirilməsindən istifadə olunan materiallardan istifadə olunur ki, bunların hər birisinin yeniləşdirilməsini trikotaj üst geyimlərinin yeni çeşidinin yaradılmasına imkan verir.

Trikotaj üst geyimlərinin xammalının emalı, səviyyəsinə trikotaj sənayesi son dövrlərdə 30%-i olmuşdur.

Trikotaj üst geyimlərinin istehsalı üçün eninə və uzununa hörülmə növlərindən istifadə edilir. Bunların özləridə bir qat və ikiqat polotnolara ayrılır. Bir qayda olaraq üst trikotaj geyimlərinin istehsalında ikiqat polotnolardan istifadə olunur. Qadınlar və uşaqlar üçün olan kostyumlar, donlar, jaketlər, jiletlər, sviterlər, cemperlər, müxtəlif növ idman məmulatları bir qayda olaraq dairəvi və yastı fanq maşınlarında toxunan polotnolardan, interlok, MT, raşel maşınlarında hazırlanan polotnolardan və hörülmə növlərindən hazırlanır. Bu növ polotnoların əksəriyyəti forma saxlama qabiliyyətinə malik materiallar sayılır. Belə trikotaj polotnolarının 1 m²-nin çəkisi 330-470 q-dək çata bilər. Müxtəlif növlü süni lifli tərkibə malik olan xəzdən palto istehsalında tətbiq edilməklə yanaşı məsaməli quruluşa malik olan polimer örtüklü (köpüklü)

trikotaj polotnolarından da istifadə edilməkdədir. Yüngül qadın donları, don-kostyumlar, xalatlar, kişi üst geyimləri və digər buna bənzər trikotaj üst geyimləri bir qayda olaraq az uzanma qabiliyyətinə malik olan və adi uzanma göstəricisi 1 m²-nin çəkisi 105-112 q olan trikotaj polotnolarından istehsal olunur.

Son dövrlərdə trikotaj istehsalında kapron treasantan və kapron asetat tərkibli yüksək həcmli saplardan və ipliklərdən dövrəvi trikotaj, interlak, karton maşınlarında hörülən trikotaj polotnolardan istehsal olunan trikotaj geyimləri daha üstünlük təşkil etməkdədir. Daha çox modalı trikotaj geyimləri dənəvəri quruluşlu hörülmə növündən istifadə etməklə hazırlanan məmulatlar sayılır. Bu növ polotno pike xarakterli, xırda pelyefli dioqanal istiqamətli dişli naxışlarının görünən polotnodur, üstdən qoyulan jakkard toxunuşlu və məxməri səthə malikdir. Müxtəlif fasonlu cemperlərin, sviterlərin, idman kostyumlarının və digər məmulatların istehsalı üçün daha modalı sayılan elastik lastik hörülmə növlərinə malik olan polotnolar sayılır. Üst trikotaj geyimlərinin bəzəndirilməsindən danışıqarkən müasir modanın istiqamətlərinə uyğun gələn forma və genişlik səviyyəsini qeyd etməmək olmaz ki, bu da jakkard trikotaj polotnosunun kiçik və iri naxışlı quruluşundan danışmaq lazımdır.

Hal-hazırda ekspertlərin yekun fikirlərinə görə həndəsi naxışla trikotaj daha modalı sayılır. Bu zaman həndəsi elementlərin digər naxışların tərkibinə hüfuz etməsini, xalq yaradıcılığından istifadə edilməsi imkanlarını da əhəmiyyətli hesab edirlər.

Həndəsi naxışlardan ən çox seviləni toxunma qəfəsələrinin içərisində yerləşməsinə, şaquli, üfüqi və dioqanal xəttlər, “yolkatıplı”, “balıq sümüyünə bənzəri” və digər naxışlar sayılır. Eyni zamanda üst trikotaj geyimlərinin istehsalında başqa mənşəli rəsmlərdən və hörülmə naxışlarından istifadə edilmə də daha modalı trikotaj üst geyimlərdən hesab olunur. Bu qrup geyimlərin bəzilərində Şərqi üslublu naxışlardan və bəzəndirilmədən istifadə edilən də

diqqətə layıqdır. Son dövrlərdə Türkiyə, Hindistan və müasir motivli naxışlardan da üst trikotaj geyimlərinin istehsalında görünməkdədir.

Son dövrlərdə əvvəlki üslublarda olduğu kimi, şənlik, idman, modalı gənclər üçün naxışlı xalq motivləri əsasında istehsal olunan məmulatlara daha çox ehtiyac duyulmaqdadır.

Geyilməsi mövsümünə görə üst trikotaj məmulatları yay, qış, payız-qış və yaz-yay mövsümlü (mövsümdən kənar) geyim növlərinə ayrılırlar. Fason əlamətlərinə görə üst trikotaj geyimləri çox müxtəlifdir. Məmulatın bel nahiyəsinə yapışma dərəcəsinə görə, habelə kürək və yaxasının fiqura oturma səviyyəsinə görə geyimlər kip yapışan, yarım kip yapışan, düz və sərbəst fasonlu məmulatlara ayrılırlar. Müasir qadın trikotaj geyimləri kişilər üçün olan üst trikotaj məmulatları sırasında daha çox istifadə olanları yarımkip və sərbəst siluetli geyimlər sayılır. Uşaqlar üçün trikotaj geyimlərində isə siluet dəyişkənliyi mövcud olmur.

Qeyd etmək lazımdır ki, üst trikotaj geyimlərinin çeşidi parçadan tikilən geyimlərində olan müxtəlif formalı biçimlərdən fərqli olaraq çox müxtəlifliyə malikdir. Üst trikotaj geyimləri sadə formalı, ən çox düz və yarımyparışan, əsas detallarının sayının azlığı və sadə biçimli, tikiş xəttlərinin daha az olması ilə fərqlənir. Məmulatın forması və detalların biçilməsi trikotajın spesifik xassələrindən, xüsusilə dartılmasından, sökülməsi xarakterindən, bəzəndirilməsindən, gərilməsindən və s. çox asılıdır. Məlumdur ki, üst geyimlərində nisbətən az siluet növlərinin az olması trikotaj malları üçün xarakterik olan haldır. Bu növ məmulatların tərtibatında əsas istiqamət gələcəkdə də məmulatların hörülmə növlərinin və kaloristik tərtibatına da yönəldiləcəkdir.

Trikotaj üst geyimləri sırasına daxil olan məmulatlar barəsində bir qədər dayanıqlıq da çox məqsədəuyğundur.

Cemperlər, jaketlər, jiletlər. Bu qrup trikotaj geyimləri trikotaj mallara içərisində daha çox çeşid quruluşuna malik olan mallardır. Bunlar xammalının

növünə, polotnolarının quruluşuna və arayışlandırılma xarakterinə görə daha çox müxtəlifliyi malikdir.

İstehlak şəraitinə və təyinatına görə özləri də bir neçə yarımqruplara bölünür: 1) parçadan tikilən məmulatları tamamlamaq üçün olan trikotaj geyimləri; 2) tikili məmulatları əvəz edən trikotaj geyimləri; 3) sərbəst qaydada istifadə olunan trikotaj geyimləri. Bu göstərilən kateqoriyalı məmulatlar siluetinə, fasonuna, lif tərkibinə və istifadə olan polotnosunun növünə, habelə bunların bədii tərtibatına görə biri-birilərindən fərqləndirilir. Beləki, məmulat I qrupa daxil olmaq şərtilə bədənə kip və yarım kip siluetində istehsal edilibsə, onda ikinci və üçüncü qrup məmulatlar yarım yapışan və sərbəst siluetdə istehsal olunur. Bundan əlavə ikinci və üçüncü qrupa aid edilən trikotaj geyimləri dekorativ tərtibatındakı müxtəlif naxışlara və rəng tərtibatına görə, habelə ciblərin, qapaqların əlavə hissələrinin olmasına görə də xarakterizə olunur. İstənilən yarım qrupa daxil olan məmulatlara qoyulan tələblərə kompozisiyanın, siluetinin, naxışları və kaloritliyinin müasir istehlak tələblərinə cavab verən tələblər aiddir.

Cemperlərin, jaketlərin və jilyetlərin uzunluğu müxtəlif ola bilər ki, bu da onların təyinatından habelə yaş cins əlamətlərindən və ölçü əlamətlərindən asılıdır. Beləki əgər qadınlar üçün olan cemperlər və jaketlər gündəlik istifadə üçün nəzərdə tutulubsa bir qayda olaraq uzunluğu ombanın yarısına qədər, lakin bəzəkli trikotaj geyimlərinin uzunluğu isə həm uzunlaşdırılmış və həm də qısaldılmış ola bilər. Cemper və jaketlər başqa hazırda daha çox sevilən növləri kişilər üçün olan cemper-köynəklər, qadın cemperləri və jaketləridir (bluzka tipli), fufaykalardır (qısa qollu), tennis və digər oyun növlərində istifadə olunan köynəklərdir. Bu qrupa daxil olan məmulatlar kişilər, qadınlar və uşaqlar üçündür. Bunlar fasonuna arayışlandırılmasına, bədii koloritliyinə və s. görə biri-birilərindən fərqlənirlər. Kişi jilyetləri və jaketləri qadınlar üçün olanlardan düymələnməsi istiqamətinə görə, jaketlər uzunqollu, jilyetlər isə qolsuz hazırlanır. Jaketlər və jilyetlər ciddi və sadə fasonlarda istifadə olunur. Qadın

jaketləri kişi jaketlərindən fərqli olaraq düymələnən və qarmaqla, knopkalı və toqqalı ola bilirlər. Qadın jaketlərində istifadə olunan toqqalar məmulatın sol tərəfinə tikilmiş olur. Kişi jaketləri ya pencəklə və ya da pencək əvəzi kimi istifadə olunur. Pencəyi əvəz edən jaketlər bir qayda olaraq parçadan olan pencəkdən qısa ölçüdə istehsal olunur. Bu növ məmulatlarda cempri və jaketlərdən fərqli olaraq məmulata yumşaq forma vermək baxımından döş hissəsinin yapışmasını azaltmaqla məmulata incəlik görünüşü verilir, qolları tikişi və relin formalıdır. Cemperlərin bir neçə fasonları eyni zamanda jaketlərin və jiletlərin həm kişilər və həm də qadınlar üçün olanlarda eynidir.

Cemperlərin, jaketlərin və jilyetlərin istehsalında müxtəlif xarakterli trikotaj polotnolarından istifadə olunur ki, bunların da hörülməsində iplik və saplardan növləri də çox müxtəlifdir. Bunların bədii xarakteri məmulatın təyinatından, modanın istiqamətlərindən, yaş-cins və ölçü-boy əlamətlərindən də çox asılıdır. Beləki, jaketlərin və jilyetlərin istehsalında bir qayda olaraq forma saxlama qabiliyyətinə malik olan az dartılan polotnolardan istifadə olunur. Bunlar berrəngli, muniyyətədirilmiş (ipəkləşdirilmiş) və əlvan rəngli saplardan saya və yaxud xırda formalı dənəvərləşdirilmiş səthli polotnolardan hazırlanır. Pencəyin altından geyinilən cempri və jilyetlərdə nazik elastik hörülməyə malik olan trikotaj polotnolarından istifadə olunur.

Sviterlər və reyuzlar. Bu növ trikotaj məmulatları məişət təyinatlı və idman məqsədli geyimlərini özündə cəmləşdirir. Bunların istehsalı üçün ən müxtəlif lif tərkibinə, quruluşuna və arayışlandırma xüsusiyyətlərinə malik olan polotnolardan istifadə edilir. Sviterlərin istehsalında ən çox fanq, yarımfanq və jakkard toxunuşlu rekyef naxışlı polotnolardan istifadə edilir. Sviterlərin hazırlanması üçün pambıq ipliklərdən, yun, yarımıyun və həcmli iplik növlərindən, habelə müxtəlif növlü yüksək həcmli saplardan istifadə olunur. Bunların arayışlandırılmasında müxtəlif naxışlı hörülmə növlərindən, geniş istifadə edilən üstün qoyulan tikişlərdən, dekorativ və arayışlandırma növlərindən istifadə olunur.

Sviterlər kişilər, qadınlar və uşaqlar üçün istehsal edilir. Bunlar öz aralarında istehsalına sərf edilən polotnolar və formalarına görə fərqlənirlər. Adi sviterlərdən başqa konka sürən və xokkey oyunu üçün sviterlərdə ticarətə daxil olur. İstehlak şəraitindən asılı olaraq sviterlər ola bilsin ki, sərbəst geyinilən və yaxud kostyumla, çox əşyalı dəst geyimləri ilə gündəlik geyinilən, bəzəkli və idman sviterləri növündə istehsal olunur.

Reytuzlar gövdədən ibarət olmaqla uzun və qısa ayaqlı olur, bütöv hörülmüş və polotnodan biçilib tikilmiş növlərdə ticarətə daxil olur. Reytuzlar xalis yundan, yarımıyundan, pambıqdan və yüksək həcmli ipliklərdən yastı və dairəvi fanq trikotaj maşınlarında, roşel və jakkard maşınlarda istehsal edilir. Reytuzlar yaş-cins əlamətlərinə görə kişilər, qadınlar və uşaqlar üçün istehsal olunurlar.

Kişilər üçün olan reytuzlar ancaq uzun ayaqlı istehsal olunur. Qadınlar üçün olanlar həm uzun və həm də qısa ayaqlı buraxılır. Uşaq reytuzları sərbəst ayaqlı olmaqla uzun şalvar tipində istehsal olunur. Adi reytuzlardan başqa xizək sürmək üçün və xokkey oyuncuları üçün reytuzlarda istehsal edilir. Reytuzlar kostyum tərkibinə və dəstə daxil olan geyim növlərindəndir.

Bluzkalar, yubkalar və donlar. Bu qrup trikotaj məmulatları fasonlarına görə çox müxtəlifdir və modanın təsiri altında çox dəyişkəndir. Təyinatına görə bu qrupa daxil olan trikotaj geyimləri şərti olaraq gündəlik geyinilən bəzəkli və yay istirahətinin məqsədi üçün istehsal olunur. Bunlar qadınlar və qızlar üçün hazırlanır. Geyilməsi mövsümünə görə bu qrup trikotaj məmulatları qış, yay mövsümündən kənar geyim növlərinə də bölünür. Bunlar müxtəlif mövsümdə, təyinatına və lif tərkibinə görə biri-birilərindən fərqlənməklə, eyni zamanda polotnosunun quruluşuna, bədii kaloristliyinə və bir neçə fasonlarda istehsalına görə fərqlənirlər.

Bluzkaların fasonlarının xüsusiyyətləri onların formasının ciddiliyi və zərifliyidir. Bunlar bir qayda olaraq sadə biçimli və az detallar yığımından ibarətdir.

Bəzəkli bluzkalar istehsalında ən çox dəşikli trikotaj maşınlarında istehsal olunan polotnolardan, kapron, viskoz, asetat və müxtəlif növ yükəsk həcmli saplardan və onların bircə tətbiqindən hazırlanan iplik və saplardan hazırlanır. Bu qrup polotnoların rənginin, naxışının düzgün biçilməsinə daha çox fikir verilir. Ən çox çiçək ornamentinin orta sahəli naxışlarına, akvarel rəssamlıq bəzəndirilməsinə, bir rəngdən digərinə yüngül qaydada keçirilməsinə, qeyri-dəqiq konturlu rəng tərtibatı və s. kimi tərtibata ciddi əməl edilir. Bluzkaların fasonlarının müxtəlifliyi məmulatın qollarının ölçüsü və formasının dəyişdirilməsi, manjetinin, boyunluğunun, tərtibatının və s. yeniləşdirilməsi hesabına yerinə yetirilir. Bluzkalar biçilib tikilməklə hazırlanır, siluetinə görə bunlar sərbəst, bədənə kip və yarımıyapışan, düymələnən və yaxud da düyməsiz, qollu və ya qolsuz, boyunluqlu və boyunsuz, bir və ya iki cibli, cibsiz və s. kimi fasonlarda ticarətə daxil olur. Bluzkaların bəzəndirilməsində müxtəlif üsullar tətbiq olunur.

Qadın köynəkləri və ya bluzkaları kişilərə məxsus olan uzun qollu növlərinə daha çox tələbat var. Bunlar kapron, lavsan, kapron-viskoz və digər növ ağardılmış polotnolardan hazırlanır.

Yubkalar qadınlar üçün nəzərdə tutulan trikotaj geyimlərindəndir, eyni zamanda yaş qrupuna görə də yeniyetmə və məktəbli qızlar üçün də istehsal edilir. Trikotajdan olan yubkalar konstruksiya və formasına görə heç də parçadan tikilənlərdən fərqlənmir. Bunların hazırlanmasında müxtəlif təbiətli liflərdən forma saxlayan qabiliyyətinə malik olan adi toxunuşlu polotnolardan hazırlanır. Yubkaların son modelləri ipək astarlı olanlardır.

Qadınlar və qızlar üçün olan trikotaj geyimləri içərisində daha çox tələb olunan növü donlardır. Bu növ geyimlər trikotaj polotnosundan biçilib tikilməklə və hörülməklə istehsal olunur. Qış mövsümlü donlar ən çox ağır çəkili trikotaj polotnolardan hazırlanır. Ən çox xalis və qarışıq yun liflərindən olan ipliklərdən, yüksək həcmli saplardan və digər lif qarışıqlı materiallardan

hazırlanır. Yay və mövsümdən kənar geyinilən donlar üçün daha yüngül polotnolardan hazırlanır.

Son dövrlərdə daha çox modalı qadın trikotaj geyimlərindən olan cemper və yubkaların biri-birilərinə oxşadılmış rəngli və hörülmə naxışlı olan geyimlərə daha çox tələbat var.

Gündəlik geyinilən donlar iş və küçədə gəzmək üçün olanlar sayılır ki, bunlar sadə formalı, idman xarakterli, məsələn boyunluqlu və manjetsiz hazırlanır. Bu növ məmulatlarda aydın görünən naxışlı polotnolardan istifadə olunmaqla iri tikiş addımlı sırıqlarlayaxşı uyğunlaşır. Kontrast rəngli arayışlanıdırıcılardan, bəzək növlərindən və s. istifadə olunur. Gözəl qadın donlarının istehsalında şəbəkəli hörülmələrindən, torla bəzəndirilmədən, qaytandan, lotallaşdırılmış bəzəkli saplardan geniş istifadə olunmaqdadır ki, bu da geyimin estetik tərtibatının yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. Gündəlik geyinilən və istirahət üçün olan donlar biri-birilərindən istehsalına sərf olunan trikotaj polotnolarının növlərindən və bədii tərtibatından asılı olaraq fərqlənmirlər, eyni zamanda sulietinə, biçilməsinə, uzunluğuna və eninə, qollarının tərtibatına, boğaz yerinin biçilməsinə, boyunluğunun formasına, tikişlərinin növünə, yubka hissəsinin biçilməsinə, ciblərinin olmasına və formasına, kəmərinə, bəzəndirilməsi xarakterinə və s. görə biri-birilərindən fərqlənilir.

Qadın geyimləri içərisində ən rahat olanı bütün yaş kateqoriyalı xalətlər sayılır.

Sarafanlar qolsuz yaxası açıq olan qadın və uşaqlar üçün olan geyimlər sayılır, bunlar boyunluqlu və ya boyunluqsuz hazırlanır. Bunlar ticarətə dəst halında da daxil olur ki, tərkibinə köynək və ya sviter daxildir. Bu növ geyimlər yarımyapışan və yaxud düz silletli, boyaz yeri kəsikli və oymalı olmaqla biri-birindən fərqlənir, bütöv hörülmüş və biçilib tikilmiş halda ticarət şəbəkələrinə daxil olur.

Kostyumlar və paltolar. Bu növ trikotaj geyimləri daha zərif və rahat istifadə edilən geyim növüdür ki, istehlakçılar tərəfindən daha sevilən məmulatdır. Yaşlı nəsəl və uşaqlar üçün istehsal olunur. Mövsümünə görə payız-qış və yaz-yaş mövsümdür. Bunların içərisində daha çox sevilənləri qadın və uşaq kostyumlarıdır. Bu növ geyimlər gündəlik geyinilən, gəzinti məqsədli, habelə idman təyinatlı olanlara bölünür.

Üst trikotaj geyimlərinin modasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edən amil geyim ansamblı sayılır. İnsanların paltar şafında toplanan geyim əşyaları rənginə, fasonuna, detallarına və s. kimi əlamətlərinə görə biri-birilərini tamamlamalıdırlar. Beləki, üst geyimlərini çıxmaq şərtilə qadın geyim ansamblında əlcəklər, corablar, ayaqqabılar, baş geyimləri vacib rol oynayır. Bütövlükdə geyim ansamblı rəngə görə seçilir. Məsələn, əgər geyimdə qırmızı rəngli ayaqqabıdan istifadə edilirsə bizim fikrimizcə bluzkanın, jaketin, gödəkçənin, köynəyin rəng tərtibatı da buna uyğun seçilməlidir. Geyimlərin ansamblının tamamlanmasında əksəriyyətcə neytral rənglərdən, yəni ağ, qara, boz, tutqun göy, tutqun-qəhvəyi, qırmızı-qəhvəyi rənglərdən istifadə daha məqsədəuyğundur.

Qadın kostyumları adətən 2 ədəd hər hansı əyadan, məsələn, jaketdən, cilyetdən və yaxud da köynək və yubkadan ibarət olur. İdman kostyumlarında jaket əvəzinə sviterdən, bədən isə yubkanı şalvar əvəz edir. İki əşyalı geyimədn başqa qadın kostyumları üçlü, dördlü, dəst halında da ticarətə daxil olur. Müasir şəraitdə qadınlar üçün ən modalı trikotaj geyimlərinə don və jilyet, sarafan ya köynəklə və ya cemplə birlikdə dəst geyimləri daha modalı hesab olunan trikotaj geyimləri hesab olunur. Üç əşyalı trikotaj kostyumlarındapencək və yubkadan əlavə ya cempr, cilyet, bluzka da ola bilər. Dörd ədədli trikotaj geyim ansamblına şalvar da daxildir. Bundan başqa qadın trikotaj geyim ansamblarına bu göstəricilənlərdən başqa şapka, yaylıq, şərf, əlcək, corab, uzun boğaz corab (kolçaşəkilli) və digər əşyalar da daxildir.

Trikotaj kostyumları cilyet, cempur, don və yubkaların istehsalında istifadə olunan polotnolar işlədilir. Bu polotnoların bədii-koloristik tərtibatı çox rəngarəngdir və əsasən də məmulatın təyinatı ilə xarakterizə olunur.

Hal-hazırda ticarət müəssisələrinə bir neçə xarici ölkələrdə istehsal olunan kişilər üçün trikotaj kostyumları da ticarətə daxil olmaqdadır. Bu kostyumlar pencək və şalvardan ibarət olmaqla müxtəlif mənşəli liflərdən hazırlanan yüksək həcmli iplik və saplardan hörülən trikotaj polotnolardan istehsal edilir. Artıq bu cür trikotaj kostyumları MDB çərçivəsi daxilində mövcud olan qabaqcıl trikotaj müəssisələri tərəfindən də istehsal olunmaqdadır.

Hazırda idman təyinatlı trikotaj kostyumları daha çox populyarlıq qazanmışdır. Bunlar ködəkçə və şalvarlardan, boyaylı sviter və şalvardan ibarət olmaqla kişilər, qadınlar, yeniyetmələr, məktəb yaşlı uşaqlar üçün istehsal olunur. Daha sonralar və indinin özündə də sıyrıqlı tərtibata malik olan trikotaj gödəkçələri ticarətə daxil olur. Uşaqlar üçün ən çox amıq rəngli əvəzlənmiş (qoşalaşdırılmış) materiallardan bir rəng tonunda və naxışlı istehsal olunur.

Hazırda ticarət təşkilatlarına trikotaj mallarına çeşid quruluşuna trikotaj əsaslı süni xəzdən olan geyim növləri də istehsal olunmaqdadır. Özünün istilik saxlama xassələrinə görə trikotaj astarlı süni xəzlər parçadan olan məmulatları üstələyir və bəzəkdə bir neçə növlərinə görə hətta samur xəzinə yaxındır və bəzilərinə də, məsələn, xırda gəmiricilər fəsiləsinə daxil olan marmat xəzindən də üstündür. Rəngarəngliyinə görə süni xəzlər çox müxtəlifdir, onların istehsalında sintetik liflərdən istifadə olunur. Bu növ materiallardan palto, boyunluq və baş geyimləri, məxmərə oxşadılmış trikotaj astarlı süni xəzdən üst geyimləri, astarlıq məqsədli, ayaqqabı istehsalında istifadə olunmaqla gözəl xarici görkəmə malik siluətlərdə məmulat istehsal olunur.

Bu materiallardan kişilər və qadınlar üçün paltolar da istehsal edilir. Bunun üçün gödəkçələrə sərf olunan süni xəzlərdən istifadə olunmaqla ciddi siluet formasında tikilir. Qadın paltoları əlvan hörülmə qaydasına malik olan trikotaj paltoları istehsal edilir.

Bunlarla yanaşı ticarət müəssisələrində astarı poliuratan köpüyündən və üz təbəqəsi trikoatj polotnosundan olan qadın pamitolarında rast gəlinir. Eyni zamanda 2 qat trikoatj polotnosundan və 3 təbəqəli trikotaj polotnosundan olan məmulatlar yaxşı formasaxlayan, elastiki, asan əyilən, yüksək xarici arayışlandırma keyfiyyətinə malik olan və astarlıq tələb etməyən məmulatlar da ticarət müəssisələrinə daxil olmaqdadır. Eyni zamanda ticarətə poliuretan əsaslı astarı olan kişilər üçün trikotaj pləşləri daxil olur. Bu növ məmulatlar çox rahat, yüngül, isti saxlayan, insan bədənində yapışan və küləkdən çox yaxşı mühafizəetmə qabiliyyətinə malik olmaqla istehsalçılar arasında yüksək rəğbət qazanmışdır.

Bu deyilənlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, son dövrlərdə trikotajdan olan üst geyimlərinin istehsalında yüksək keyfiyyətə malik olan xammaldan, yeni quruluşlu trikotaj hörülməsi üsullarından və daha müasir modalardan istifadə etməklə trikotaj mallarının çeşid quruluşunun və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və əhali tələbinə uyğunlaşdırılması problemlərini həll etmək mümkündür.

İdman və istirahət trikotaj geyimləri. bu qrup trikotaj geyimləri təyinatına, istehsalına sərf edilən materiallarının növünə, dəst olmasına, formasına və digər əlamətlərinə görə çox müxtəlif çeşidə malikdirlər. Bunların çeşidinin müxtəlifliyibilavasitə onlardan istifadə olunmasının müxtəlifliyindən asılıdır. Buna görə də idman və istirahət təyinatlı trikotaj geyimlərinin keyfiyyətinə qarşı spesifik tələblərin qoyulmasıdır. Bu tələblərə geyilməsi zamanı rahatlığı, insan bədəninin hərəkətinə maneçilik törətməməsi, gigiyenikliyin təmin olunması, ilin fəsillərinə uyğunluğu kimi tələblər daxildir.

İdman trikotaj geyimlərinə kütləvi idman üçün olan geyimləri (xizəkdə sürüşmək, konkidə qaşmaq) və xüsusi təyinatlı (xokkeyçilər, futbolçular, alpinistlər, günəşçilər, ağır idman növləri, yüngül idman növləri və s.) geyim növlərinə ayrılır.

Baxmayaraq ki, kütləvi idman növləri üçün nəzərdə tutulan trikotaj geyimləri idmanın bu və ya digər növlərində istifadə olunur, eyni zamanda bu qrup idman üst geyimləri məişətdə də istifadə olunur.

Məişət təyinatlı idman trikotaj geyimləri təyinatına görə məişətdə istifadə olunur, lakin bunlara qarşı qoyulan istehlak tələbləri eynidir, daha doğrusu gigiyenik, rahat, gözəl tərtibatlı, mövsümə və modaya tam uyğun olmalıdır.

Xüsusi təyinatlı idman trikotaj geyimlərinin özlərinə məxsus əlamətləri vardır, yəni profesional idmançılar üçün, yəni güləşçilər, boksçular, xokkeyçilər, alpinistlər, futbolçular, konkidə və xizəkdə sürüşkənlər, bədii gimnastika və digər idmançılar üçün olanlar idmançıları zədələnmələrdən, soyuğun təsirindən, küləkdən və digər xoşagəlməz təsirlərdən qorumaq kimi tələblərə cavab verməlidir. Belə geyimlər daha yüksək gigiyenikliyə cavab verməli və geyilmə zamanı tam rahatlılığı təmin etməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, xüsusi idman növü üçün geyimlərin kompozisiyası həlli bu növ geyimlərin bütövlükdə funksiyasına tabe olur. Məsələn, xüsusi idman növü üçün istifadə olunan geyimlər yaradılarkən onların bədii tərtibatı ikinci dərəcəli problem sayılır.

Bütün idman təyinatlı trikotaj geyimləri, o cümlədən istirahət təyinatlıları da olmaq şərtilə mövsümə görə qış, yay, demisezon və mövsümü təyinatlı trikotaj geyimləri qruplarına bölünürlər. Yaş-cins əlamətlərinə görə bunlar kişilər, qadınlar və uşaqlar üçün trikotaj idman qrupu geyimlərinə ayrılırlar. Son dövrlərdə digər trikotaj üst geyim qruplarında olduğu kimi idman və istirahət təyinatlı üst trikotaj geyimləri dəst və ansambl yığımı halında da ticarətə daxil olur. Beləki, qış mövsümü idman trikotaj sviterləri və şalvarla birlikdə gödəkçələrin istehsalı ilə bərabər qadın idman dəstlərinə daxil olan dekorativ yubka, sarafan şapka ilə birlikdə, şarf və corab da əlavə edilməklə geyim ansamblı da mövcuddur. Kişi idman trikotaj dəstlərinə (gəzmək məsədli) şalvar, pencək və sviter və yaxud da cemperli köynək daxil edilir. Daha çox müasir şəraitdə geniş tələbat olunan yay mövsümlü idman növü üçün və

istirahət məqsədli trikoatj geyimləridir. Ticarətdə bu kimi geyim növlərinə çimərlik dəstlərindən don-xalat, çimərlik kostyumları, istirahət üçün şalvarları saroçka ilə birlikdə, gödəkçə və yaxud jaket kimi geyimləri də mövcuddur.

İdman və istirahət üçün istehsal olunan trikotaj geyimlərinə daha çox tələbat olduğuna görə bunların istehsalında müxtəlif lif tərkibinə, quruluşuna və polotnosunun bəzəndirilməsinə qarşı ciddi tələblər qoyulur. Xüsusilə bunların istehsalında müxtəlif növ yüksək həcmli iplik və saplardan hörülən polotnolar tətbiq olunur. Bu polotnoların ən qiymətli xassələri sırasına yüksək elastiklik, upruqluq, gözəl xarici tərtibat, geyilməyə qarşı yüksək davamlılıq geniş imkan verir ki, məşq üçün kostyumlar, idman şalvarları, çimərlik kostyumları və s. kimi qiymətli trikotaj idman geyimlərinin istehsalına şərait yaradır.

İdmanın bu və ya digər növlərinin yerinə yetirilməsində böyük güc və enerji sərf olunduğunun insan bədənindən çoxlu miqdarda su buxarları halında tər ayrılır. Buna görə də trikotaj idman geyimlərinin gigiyenikliyi ən vacib tələblərdən olduğu üçün bunların istehsalında daha çox təbii liflər və digər liflərin nisbətən az faizli qarışığından hörülən polotnolardan istifadə olunur. Buna görə də son vaxtlar nazik təbəqəli məşq kostyumlarının tiftikləşdirilmiş və hamar səthli polotnolardan istehsalına daha çox üstünlük verilməkdədir. Bunların hörülməsində pambıq, tiftikli yun iplikləri və yaxudda pambıqla yunun müəyyən nisbətlərlə qarışığından olan iplik və saplardan daha çox istifadə olunmadıqda idman trikotaj və istirahət təyinatlı kostyumlarının polotnolarının rəngi tutqun-göy, qara və ya qəhvəyi, az hallarda isə qırmızı, yaşıl və digər rəng çalarlığında olmaqla hazırlanır. İdman kostyumlarının xarakterik xüsusiyyətləri gödəkçələrdə (jaketlərdə) üstən tikilmiş döş cibləri, emblemlər, zəncirbəndlərlə düymələnmə olması; boyunluğunda, qatlanma yerlərində dekorativ zolaqlardan istifadə və s. kimi tərtibatdan istifadə edilir, şalvarlarının yan tərəflərin də aşağıya doğru istiqamətlərdə rəngli zolaqlardan istifadə olunmaqla yaraşığıl tərtibat verilir.

İdman və istirahət təyinatlı trikotaj geyimlərinin xarici tərtibatında bir qayda olaraq açıq və dolğun rəng tonlarından rənglərin dekorativ uyğunluğundan istifadə etməklə naxışlı və kompozisiyalardan istifadə edilir. Bitki mənşəli ornamentlərlə yanaşı ən çox ağ ipək geyimin tərtibatında həndəsi ornamentlərdən istifadə olunmaqdadır. Bəzi müəssisələr tərəfindən son dövrlərdə trikotaj idman və istirahət təyinatlı geyimlərin xarici tərtibatında hər bir xalqın milli xüsusiyyətlərini əks etdirən variantlardan da istifadə olunur. Xüsusilə qadın çimərlik kostyumlarının kompozisiya həllində bu əlamətlər daha çox öz əksini tapmaqdadır.

Uşaqlar üçün üst trikotaj geyimləri. istehsalında tətbiq olunan polotnosunun növünə, kompozisiya tərtibatına, lif tərkibinə və s. kimi əlamətlərinə görə böyüklərdə olduğu kimi eyni tipli məmulatları xatırladır. Buna görə də burada uşaqlar üçün olan üst trikotaj geyimlərinin çeşidinin bəzi xüsusiyyətləri haqqında söhbət açılır.

Məlumdur ki, uşaqlar üçün üst trikotaj geyimlərinə qarşı qoyulan tələblər böyüklər üçün olanlara verilən tələblərdən fərqlənir. Uşaqların bədən quruluşu müxtəlif dövrlərdə dəyişikliyə məruz qaldığı üçün ən çox diqqət bu geyimlərin kompozisiya həllinə və xarici tərtibatına yönəldilir. Buna görə də uşaqların boy əlamətləri geyimlərin siuetlərinin formasını, proporsiyasını və estetik xassələrini müəyyənləşdirir. Digər tələblərdən asılı olmayaraq uşaq geyimləri hər şeydən öncə daha gigiyenik və rahat olmalıdır. Xüsusilə, bağça yaşlı uşaqlar üçün olan geyimlər yüksək gigiyenikliyə malik olmalıdır.

Bütün bunlarla yanaşı uşaqlar üçün üst trikotaj geyimləri özünün formasına, kompozisiya və bədii-koloristliliyinə görə müasir modanın istiqamətlərinə uyğun gəlməsi çox vacibdir. Trikotajdan olan uşaq üst geyimlərinin xüsusiyyətləri odur ki, bu geyimlər daha sadəli moda üzrə istehsal olunur, bunların istehsalında bahalı arayışlandırmadan və bəzəndirilmədən istifadə edilmir. Uşaq geyimlərinin rəng tərtibatına daha çox üstünlük verilir. Bir

qayda olaraq bunlar açıq rəngli, zərif və şəffaf rəngli polotnolardan istehsal edilir.

Yaş qrupuna görə uşaq üst trikotaj geyimləri aşağıdakı qruplara bölünür: yaşlı (bağca) yaşlı uşaqlar üçün, məktəbəqədər (6 yaşadək), kiçik məktəbli yaşlı uşaqlar üçün (11 yaşadək), orta yaşlı məktəbli uşaqlar üçün (15 yaşadək), iri yaşlı uşaqlar üçün (18 yaşadək) olan trikotaj üst geyimləri yarımqrupuna bölünür.

Şübhəsiz ki, hər bir qrup trikotaj geyimləri nəinki kompozisiya əlamətlərinə görə, eyni zamanda rəng qammasına, naxışlarına və tətbiq olunan polotnosunun tərtibatına görə də biri-birilərindən fərqlənirlər.

Bağca yaşlı uşaqlar üçün ən çox yumşaq elastik xassəsinə malik olan təbii və süni lif qarşılıqlı polotnolardan hazırlanır, rəngləri incə və təmiz, uşaqların sevincinə səbəb olan bədii-koloristik tərtibatlı polotnolardan tikilir. 3-4 yaşlı uşaqların geyimləri rənginə görə açıq, eyni zamanda üst geyimlərinin rəngi baş geyimlərinin rəngi ilə uyğunlaşdırılır, hətta corabın və ayaqqabının da rənginə müvafiq gəlir.

Məktəbəqədər uşaqlar üçün üst trikotaj geyimləri polotnosunun quruluşuna və arayışlandırılmasına görə müxtəlifdir. Bu geyimlərin bəzəndirilməsi və rəngi uşaq oyunlarına aid olan elementləri xatırladır.

Kiçik yaşlı uşaqlar üçün üst trikotaj geyimləri və orta yaşlı uşaqlar üçün olanlarda daxil olmaqla (10-15 yaşlı) formasına, kompozisiya xarakterinə, istehsalına sərf edilən materialına və bəzəndirilməsinə görə çox rəngarəngdir, xüsusilə qızlar üçün olanlarda. Məsələn, qızlarda bel nahiyəsində oleba genişliyi, döş hissəsi; oğlanlarda çiyinin genişlənməsi, qoların uzunluğu, ayaqların böyüməsi, boynun formasının dəyişməsi halları dövrdən asılı olaraq dəyişir. Yaş kateqoriyasından asılı olmayaraq oğlan geyimləri həmişə gigiyenikliyi, ənənəsini özündə əks etdirir, qızlarınkı isə qadın geyimlərinə doğru can atır.

Uşaq geyimlərinin çeşidinin formalaşdırılmasında bu yaşa mənsub olan uşaqların fəaliyyətinə uyğun olan əlamətlər nəzərə alınır, lakin bəzi ticarət müəssisələrinə daxil olan bu qrup məmulatlar heç də bu göstəricilərə uyğun gəlmir. Bir tərəfdən bu geyimlərdə hələ də uşaqlara xas olan spesifik əlamətlər saxlanılır, digər tərəfdən isə modanın nüfuzunun genişlənməsi hiss edilməkdədir.

Şerti olaraq 10-15 yaşlı uşaq geyimləri 2 əsas yarımqrupa bölünür: gündəlik geyinilən və idman üçün. Daha rahat və səmərəli olan bu yaşlı uşaqlar üçün olan trikoataj geyimləri idman formalı olanlardır.

Biçilməsinin, formasının, materialının, növünün və bəzəndirilməsinin xarakterinə görə iri yaşlı uşaqlar üçün üst trikotaj geyimləri də çox müxtəlifliyə malikdir. Bu yaşlı uşaqların bəzən quruluşunun proporsiyası yaşlıların bədən quruluşunun proporsiyasına yaxınlaşır. Buna görə də yaşlı məktəbli uşaqların üst trikotaj geyimləri özlərinin kompozisiya və bədii-koloristik kimidir. Eyni zamanda təcrübələr göstərir ki, bu yaşlı uşaqlar üçün üst trikotaj geyimlərin arayılandırılmasında tətbiq olunan əməliyyatlar, hətta modanın özü vaxt keçdikcə dəyişilmələrə məruz qalmaqdadır.

15-18 yaşlı qızlar üçün üst trikotaj idman geyimlərində 2 əsas siluet forması mövcuddur, yəni düz və yarımyapışan. Yarımyapışan siluet formanın alınmasına imkan verir, bədən cizgilərini rəsmləşdirir ki, bu model silueti qadınlaşma kompozisiyasına yaxınlaşır. Bu yaşlı uşaqlar üçün, gənclər üçün ən səmərəli olan düz siluet forması hesab olunur və buna müvafiq olaraq istənilən təyinatlı uşaqlar üçün üst trikotaj geyimləri hazırlanır. Bu yaşda olan uşaqlar üçün trikotaj geyimlərinin çeşidinin formalaşmasında onların əmək fəaliyyətlərinin, idman yarışlarının keçirilməsinin həlledici əhəmiyyəti vardır.

İri yaşlı məktəbli uşaqlar üçün trikoataj üst geyimlərinin çeşidinin formalaşmasında məmulatın rahatlığı, formasının sadəliyi, idmançıya xas olan üslub əlamətlərinin də böyük əhəmiyyəti vardır. Bunların hazırlanmasında dolğun və açıq rənglərdən, sakit tonlu rənglərdən, dəqiq tərtib olunmuş naxış və

rəsmlərdən, o qədər də mürəkkəb olmayan arayışlandırma növlərindən istifadə olunur.

Ümumiyyətlə, uşaqlar üçün üst trikotaj geyimlərinin nomenklaturasının genişləndirilməsi məqsədilə son dövrlərdə yeni növ xammallardan və texnologiyadan istifadə olunma meyli get-gedə artmaqdadır.

3.2.Trikotaj dəyişəklərinin çeşid quruluşunun ekspertizası

Əhalinin trikotaj dəyişəklərinə olan tələbatı durmadan dəyişməkdədir. Ona görə də trikotajdan olan dəyişən məmulatların keyifyyətinə qarşı çox ciddi tələblər qoyulur. Bu qrup məmulatlar kompleks gigiyenik, istehlak və iqtisadi göstəricilərinə görə parçadan tikilən dəyişək geyimlərdən üstünlüyə malikdir. Belə ki, yüksək dərəcədə yumşaq, dartılan, elastiklik, yüngüllük, insan bədəninin bərabər səviyyədə örtən, geyilmə zamanı rahat olan, yüngül yuyulan təmizlənən, çox yaxşı buxar və havakeçirən, yüksək istilik saxlama qabiliyyətinə malik və digər qiymətli xassələrinə malik olması trikotaj geyimlərinin ən müsbət cəhətləridir. Odur ki, bu üstünlüklər trikotaj dəyişəklərinin praktiki cəhətdən daha sərfəli, habelə bəzən də əvəzsiz olduğuna sübutdur. Trikotajdan olan dəyişəklər parçadan olanlardan geyilməyə qarşı davamlılığına, formasaxlamasına, cırılmaya qarşı dözümlülüyünə görə fərqlənməklə, eyni zamanda əzilməməzliyinə görə parçadan tikilənləri ötüb keçə də bilir. Trikotajdan olan dəyişək məmulatlarının mübahisəsiz olmasının bir cəhətdə onların gözəl xarici görünüşə malik olmasıdır. Hətta arayışlamğndırmadan istifadə edilməklə bunların xarici görkəmi parçadan tikilənlərdən daha gözəldir. Trikotaj istehsalının geniş imkanlara malik olması toxunmadan fərqli olaraq istənilən quruluşu və hörülmə naxışlarına yaratmaq mümkündür.

Bu yuxarıda göstərilən üstünlüklərdən əlavə trikotaj dəyişəklərinin istehsalı iqtisadi cəhətdən də əlverişlidir. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, 1 m² trikotaj polotnosunun istehsal sahəsinə görə parçadan olanlardan 10 dəfə çox dəyişkənlik trikotaj polotnosu istehsal olunur. Eyni zamanda trikotaj

dəyişəklərinin istehsalına sərf olunan xammal eyni adlı parçadan tikilən dəyişək növünə görə azdır.

Trikotaj dəyişəklərinin çeşid quruluşunun formalaşmasına və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında yeni növ xammaldan, xüsusilə daha səfli olan kimyəvi iplik vəsaplardan istifadə etməklə yeni quruluşlu polotnodan, daha progressiv olan arayışlandırma növlərindən, habelə yeni növ model və fasonlardan istifadə edilməklə nail olmaq mümkündür.

Trikotaj dəyişəkləri üçün polotno istehsal edən maşınlar tiplərinə görə 2 əsas növə bölünür. Buraya dövrəvi trikotaj toxuyan və uzun trikotaj polotnosu toxuyan trikotaj maşınları aiddir.

Dəyişək üçün trikotaj polotnosu toxuyan dəzgahlar içərisində ən çox istifadə olunanları yüksək məhsuldarlığa malik olan çox sistemli dəzgahlardır və dəqiqədə 900-1200 dövr edən tezişləyən maşınlardır. Bu maşınlar sırasına bir və 2 konturlu işləməsinə avtomatik nəzarət edilən uzununa hörən trikotaj maşınları da aiddir. Avtomaşın idarə olunan trikotaj maşınları bir nöqsan baş verdikdə öz-özünə dayanır.

Trikotaj dəyişəkləri istehsalında viskoz, asetat və kapron saplarından istifadə etməklə gözəl, incə və rahat trikotaj dəyişəkləri hazırlanır. Bunların sırasına hal-hazırda müxtəlif çeşiddə ticarətə daxil olanlardan gecə köynəkləri, qarniturlar, kombinasiyalar və s. kimi qadın geyimləri mövcuddur. Polivinilxloriddən istehsal olunan liflərdən tibb təyinatlı müalicəvi xarakterli dəyişəklər, pambıq-viskoz qarışıqlı xammallardan uşaqlaq üçün dəyişəklər də istehsal edilir. Son zamanlar trikotaj istehsalında kimyəvi liflərin qarışığı ilə, xüsusilə pambığı tam əvəz edən iplik və saplardan qarışıq halda pambıq-polinoz, nitron-pambıq, polipropilen-polinoz, yüksək həcmli müxtəlif uzanma göstəricisinə malik olan saplardan istifadə etməklə müxtəlif növ trikotaj dəyişəklər istehsal edilməkdədir. Bunlardan başqa polotnolarda bir neçə növ iplik və saplardan, məsələn, pambıq ipliyinin viskozdan olan kompleks saplarla

birlikdə, viskoz saplarının asetat və triasetat və yaxud kapron kompleks saplarla və s. kimi materiallardan trikotaj dəyişəkləri də istehsal olunur.

Bəzi mütəxəssislərin fikirlərinə görə kətan iplikləri qabalıqına, az uzanmasına görə trikotaj istehsalında istifadəsi mümkün olmaması, barədə xeyli vaxt söhbətlər gedirdi. Lakin, son vaxtlar ümumittifaq Elmi-tədqiqat trikotaj sənayesi İnstitutu tərəfindən aparılan tədqiqat işləri [17] göstərmişdir ki, kətan liflərindən nəinki trikotajdan olan üst geyimləri, eyni zamanda dəyişək məmulatlarının istehsalında istifadə oluna bilər. Trikotaj məmulatları xalis kətan ipliyləndən, habelə kətanla kimyəvi ştapel liflərinin qarışığından, eyni zamanda kətanla digər kompleks saplarının birlikdə eşəlməsindən alınan iplik və saplardan da istifadə edilməklə hazırlanır.

Trikotaj dəyişəklərinin əsas kütləsi pambıq ipliklərindən istehsal olunur ki, bu da tətbiq olunan digər xammal növlərindən 70% çoxluq təşkil edir. İkinci yeri isə viskozdan olan kompleks və digər saplar təşkil edir.

Trikotaj dəyişəklərinin çeşid quruluşunun müxtəlifliyində pambıqdan və pambıq-lavsan qarışıqlı ipliklərində preslənmə hürülməsi növlərindən və digər sistemətik liflərin qarışığından da istifadə olunmağa başlamışdır.

Qadınlar üçün daha gözəl dəyişiklik polotnoları uzununa hürən trikotaj maşınlarında viskoz, asetat və triasetat kompleks saplarından hürülür. Maşınlarda istehsal edilən polotnoların xüsusi çəkisi 60%-dən çoxdur. Digər tərəfdən qadın, kişi və uşaq trikotaj dəyişəklərinin istehsalında deşikli hürmə quruluşu trikotaj polotnoların istehsalında zərif daranma yolu ilə alınan və qorçalanma əməliyyatından keçirilən pambıq ipliklərindən istifadə olunur. İpəkdən olan bəzəkli qadın dəyişəkləri istehsalında xırda dənəvəri hürmə quruluşuna malik olan filey və şəbəkəli hürmə növlərindən və s. istifadə edilir.

İstilik saxlayıcı xassəyə malik olan trikotaj dəyişəkləri xalis yun ipliklərindən, müalicəvi məqsədli polotnolar istehsalında isə yuma xlorin liflərindən toxunan trikotaj polotnolardan istifadə olunur.

Arayışlandırma növünə görə trikotaj dəyişəkləri ən çox sayda polotnolardan və az hallarda isə şəbəkəli və relyef hörülən trikotaj polotnolardan istehsal olunur. Bu polotnolarda naxış effekti əsasən polotnonun quruluşunda (berrəngli) edilən dəyişikliklərə görə yaradılır.

Trikotaj dəyişəklərinin çeşidinin yeniləşdirilməsi nəinki polotnosunun növünə və istehsal xüsusiyyətlərinə görə, eyni zamanda əsasən təyinatına, mövsümünə, istehlakçının yaş-cins əlamətlərinə, fasonuna, ölçülərinə, formasına, boyuna və s. kimi əlamətlərinə görə də baş verir.

Kişi dəyişəkləri. Kişilər üçün olan trikotaj dəyişəklərinə qarşı qoyulan tələblər içərisində əsas yeri yüksək gigiyeniklik, ölçü və formasının stabilliyi, təkrar yuyulmalara qarşı davamlılığı, elastikliyi, yumşaqlığı, lazımi səviyyədə dözümlülük kimi xassələrə üstünlük təşkil edir. Dəyişək məmulatları istehlakçıların bədənini sıxmaması və üstündən geyilən geyimlərin formasına mənfi təsir göstərməməlidir. Rənginə görə kişi dəyişəkləri ən çox berrəngli, açıq rəngdə istehsal olunur.

Don dövrdə modelçilərin təkliflərinə görə kişilər üçün trikotaj dəyişəklərinin istehsalında yalnız hamar səthli polotnolardan deyil, həm də xırda dənəvari quruluşlu, naxışlı trikotaj polotnolardan və basma naxışlı polotnolardan da hazırlanır.

İqlim şəraitindən asılı olaraq payız-qış mövsümlü fufeyka və tumanların istehsalında xalis pambıqdan və ya pambıq-viskoz qarışıqlı polotnolardan, yun ipliklərinin digər təbii mənşəli ipliklərin qarışığından hörülən polotnolarda da müxtəlif çeşidli kişi dəyişəkləri ticarət müəssisələrində əhaliyə təklif edilir. Kişilər üçün fufayka və tumanlar tək halında və dəst halında da ticarət şəbəkələrinə daxil olur. Bəzilərinə fufaykalar qollu və qısa qollu konstruksiyalıdır. Dəst halında satışı daxil olan kişi dəyişəkləri eyni rəngdə, eyni ölçüdə və eyni hörülmə növünə məxsus olan polotnolardan istehsal olunur.

Gənclər üçün payız-qış mövsümlü trikotaj dəstləri qollu markadan və dizə qədər qısaldılmış tumanlardan ibarətdir. Yaz-yay mövsümlü kişilər üçün trikotaj

dəyişəkləri də dəst halında mayka və qısa tumandan ibarət olur, eyni zamanda bu mövsümlü qısa qısa qollu və qolsuz fufayka və maykalarda aiddir. Ticarət şəbəkələrinə bu növ trikotaj dəyişəkləri 44 ölçüdə 60 ölçüyə qədər 2 uzunluqda daxil olur. Fufaykaların ölçüsündə I, II boy üçün 4 sm və tumanlardan ölçüsündə isə 8 sm -ə qədər fərq olur.

Kişilər üçün dəyişək təyinatlı trikotaj geyimlərinin tərtibinin eninə və uzununa hörülən trikotaj dəyişəyi polotnolardan tikilən kişi köynəkləri də aiddir. Bu cür üst köynəkləri üçün müxtəlif növ xammallardan, məsələn, pambıq ipliklərindən, viskoz, asetat, trikotaj, kapron və kompleks lavsan saplarından istifadə olunur. Bu göstərilən xammal növləri həm tək halda və həm də digər liflərin qarışığında istifadə olunur.

Kişi üst trikotaj köynəkləri üçün ağarsılmış, saya boyadılmış, basma və əlvan naxışlı polotnoların interlok zərif lastik toxunuşlu maşınlarda hörülən trikotaj polotnolarından istifadə edilir. Bunların fasonları ciblərdən, haşiyələrdən, qaytanlardan, büzməli qurşaqlardan istifadə etməklə konstruksiyalarında yeniliklər edilir.

Fasonlarından asılı olaraq kişi köynəklərinin boyunluğu açıq və tikilmiş və yaxud da dayaqlı formada bütöv biçimli, arxaya qatlanan fasonlu ola bilər. Bu məmulatlarda boyunluğu yumşaq olmaqla düymələnən və ya qaba formada, yarımqaba formada zəncirbəndlə bağlanan olur.

Kişilər üçün trikotaj köynəkləri 44-60 ölçülərdə ticarətə daxil olur. Göstərmək lazımdır ki, kişi dəyişək trikotaj dəyişəklərinin çeşidi növlərinə və arayılandırılması xarakterinə görə eyni formalıdır. Lakin kişilər üçün dəyişək trikotaj geyimlərinin modelləşdirilməsində də dəyişiklik edilməsi tələb olunur. Kişi dəyişək trikotaj geyimlərinin yeni çeşidinin, xüsusilə yaz-yay mövsümlərinin çeşidinin yeniləndirilməsi çox ləng gedir, bunlar astar ənənəvi olan modellərdə istehsal olunur.

Qadın trikotaj dəyişəkləri. bu qrup dəyişəkləri bütün növ dəyişək trikotaj məmulatları içərisində özlərinin istehsalına sərf edilən polotnolarının növünə və

arayışlandırılmasınəvə modelinin rəngarəngliyinə görəüstünlük təşkil edir. Hazırda qadın trikotaj geyimlərinin istehsalında ən çox dəşikli quruluş naxışlarına malik olan viskozdan, asetatdan və kompleks kapron saplarından istifadə edilir. Eyni zamanda qadın trikotaj dəyişəklərinin hazırlanmasında kumir polotnolardan da istifadə edilir ki, əsas xammal kimi müxtəlif mənşəli iplik və saplar işlədilir. Daha çox gözəl, incə, yüngül geyilməyə qarşı davamlı dəşdəkli hörülmüş quruluşa malik olan kapron əsaslı polotnolardan istehsal olunur. Daha gözəl, davamlı və lazımı gigiyenik xassələrə malik olan trikotaj qadın dəyişəkləri elastikdən və rəngli asetat kompleks saplarından istifadə olunmaqla uzununa hörülən polotnolardan hazırlanır. Hörülməsinin növünə görə bu polotnolar daha çox müxtəlifliyə malikdir. Bunlar üçün naxışlı (örtülü, daranmış, az uzanan, filey və s.) hörülmə növlərindən istifadə edilir.

Qadın trikotaj dəyişəklərinin modelləşdirilməsində gigiyenik və fizioloji tələbləri ilə yanaşı onların konstruksiyasına və bədii tərtibatına daha çox fikir verilməklə müxtəlif çeşiddə dəyişəklər istehsal olunur.

Payız-qış mövsümlü gündəlik istifadə olunan qadınları üçün trikotaj dəyişəkləri (köynəklər, qısalılmış, kombinasiyaların) mayka tipliləri, qısa qollu maykalar və pantolonlar) bədənə kip yapışan siluetli olduqlarına görə elastik xassəli polotnolardan istehsal edilir. Bəzək bu məmulatların formasına müntəzəm və yarım müntəzəm hörülmə üsulları vasitəsilə dəyişikliklər verilir. Qadın trikotaj dəyişək köynəkləri ən çox yan tikiş tətbiq edilmədən hazırlanır, müxtəlif uzunluqlu qollara malikdir, qollarının və boyun oymasının bəzəndirilməsinə görə müxtəlif konstruksiyalıdır. Biçilib tikilməklə hazırlanan trikotaj qadın dəyişəklərində mürəkkəb konfigurasiyadan və çox saylı tikişlərdən istifadə edilmir. Ən çox sakitləşdirici rəngli yun açıq və tutqun rəng tərtibatından istifadə olunur.

Payız-qış mövsümlü gündəlik istifadə olunan naxışlı qadın trikotaj dəyişəkləri (kombinasiyalar, adi və qısalılmış ölçülü, pantolonlar və altdan geyinilən trikotaj yubkaları) ən çox biçilib tikilir, yüngül forma saxlayan

müxtəlif quruluşlu və arayışlandırma xarakterinə malik olan polotnolardan istehsal olunur. Bunların forması çox müxtəlifdir, rənginə görə bu növ dəyişik məmulatları çox açıq, tutqun və daha çox parlaq rənglərdə rast gəlinir.

Ticarətə daxil olan gündüz istifadə olunan qadın dəyişəkləri yaz-yay mövsümündən asılı olaraq 2 qrupa bölünür: I qrupa mürəkkəb konstruksiyaya malik olmayan və kütləvi yolla istehsal edilən adi quruluşlu və arayışlandırmaya malik olan polotnolardan istehsal edilən məmulatlar, II qrupa isə daha bəzəkli, müxtəlif arayışlandırma keyfiyyətinə malik olan trikotaj dəyişəkləri daxildir.

I qrupa daxil olan qadın trikotaj dəyişəkləri sayə və şəbəkəli toxunan viskoz və asetat saplarından hörülən polotnolardan istehsal olunur. Bunların içərisində qadın kombinasiyaların qolsuz quruluşu daha çoxdur. Çünki bunların istehsalında nəinki sayə hörülmüş trikotaj polotnolarından, eyni zamanda əlvan hörülümüş və basma naxışlı polotnolardan da istifadə olunur. Bunlar konstruksiyasına görə müxtəlif cizgili, qatlanmalar, tikişlər, formasının kəsiklərinə, bəzəndirilməsinin növlərinə görə müxtəlifliyi bu qrup geyimlərin çeşidinin çoxaldılmasına şərait yaradır.

Hazırda qadınlar üçün daha modalı sayılan qadın kombinasiyalardan sayılanları sarafan tipli əməyi bəzəndirilmiş, müxtəlif formalı kəsikli, oval şəkilli, yasəmən ləçəklərinə oxşadılan kombinasiyalar daha modalı hesab olunanlardır. Bunların bəziləri xırda deşikli hörülmə naxışları ilə bəzəndirilmiş çox olur (örtüyü) olan kombinasiyalar daha çoxluq təşkil edir. Bunlar müxtəlif bəzəndirilmə növlərində, məsələn krujevka və tül (toplu) materialları vasitəsilə tərtib edilir. Fasonlarından asılı olaraq ön və arxa tərəfləri bütöv biçimli, üstədən vurulan bəzəkli tikişli və tikişsiz və s. uzunluqlarda olan konstruksiyalarda istehsal olunur. Məmulatın gövdəli ya bel nahiyəsində və yaxud da yuxarisında elastik və rezin qaytanlarla emal edilmiş fasonlarda buraxılır. İkinci qrupa aid olan qadın kombinasiyalar daha yüksək keyfiyyətli birtipli kapron-viskoz, kapron-asetat və asetat və kaprondan deşikli hörülmə ilə alınan polotnolardan istifadə olunur. Bu növ məmulatların istehsalında berrəngli və iki

rəngli batist materialının üstədən tikilməsi ilə bəzəndirilmədən, krujeva və ya qaytanlardan istifadə etməklə, xırda parıldayan gül ləçəklərinə bənzər xırda detalların elektrik qaynaq üsulu ilə kaprondan olan kombinasiyalara yapışdırılması bəzəndirilmə növlərindən və s. istifadə edilir.

Qadın kombinasiyalarının çeşidi digər məmulatlarla tamamlanmaqla da formalaşdırılır. Bunlardan hazırda ticarətə daxil olanlarından kombinasiya buzqalterlə, kombinasiya kəmər-tumanla və busqalterlə birlikdə, səhər üçün xalatlə, gecə köynəkləri və s. məmulatlarla dəst halında rast gəlinir.

Yaz-yay mövsümlü yataq vaxtı istifadə olunan qadın dəyişəklərinə (dizə qədər) gecə köynəkləri də daxildir ki, bunlar gündüz köynəklərindən siluetinə görə daha sərbəst olur. Bunlar gündüz geyinilən köynəklərdə istehsal olunan trikotaj polotnolardan hazırlanır. Köynəklər qısa qollu və ya qolsuz ola bilər. Müxtəlif boyunlu və ya boyunluqsuz, boyun oyması müxtəlif enilikdə və s. formalarda rast gəlinir.

Ticarətdə qadınlar üçün səhər xalatlə kimi dəyişək növlərinə də rast gəlinir, bunu kapron sapalrından və ya viskozdan olan jakkard maşınlarında hörülən trikotaj polotnolarından istehsal edilir, qollu və qolsuz və müxtəlif bəzəndirilmə növlərində istehsal olunan məmulatlardandır.

Dəst halında qarnitur (komplekt) trikotaj dəyişəkləri də daha çox tələb olunan dəyişək növlərindəndir. Adi iki əşyalı qarnitur köynəkdən (və yaxud da kombinasiyadan) və dəliklərdən, 3 əşyalı köynək də əlavə edilir. Dəst halında olan bütün məmulatlar eyni ölçüdə, eyni quruluşa malik olan trikotaj polotnolarından istehsal olunur. Bütün dəyişək məmulatları ölçülərinə görə 44-60 ölçülərdə ticarətə daxil olur. Lakin xalis pambıq polotnosundan və pambıqla viskoz sapının qarışığından olan qadınlar üçün trikotaj dəyişəklərinə daha çox tələbat var, lakin bu qrup mallara olan tələbat hələlik tam ödənilə bilmir.

Qadınlar üçün pambıqdan istehsal olunan trikotaj dəyişəklərinin çeşidinin yaxşılaşdırılması məqsədilə yeni konstruksiyalı nazik lastik hörülməsinin yaradan maşınlar artıq trikotaj fabriklərində istifadə dilməkdədir. Lakin qadın

trikotaj dəyişəklərinin çeşidi bəzi növ məmulatlarda azlıq təşkil etməkdədir. Bu da ən müasir texnoloji avadanlıqların və s. çatışmamazlıqları ilə izah oluna bilər.

Uşaq dəyişəkləri. Uşaqlar üçün trikotaj dəyişəklərinin çeşidinin formalaşdırılmasında və yeni növ məmulatların istehsalının mənimsənilməsində uşaqların bədən quruluşunun yaş xüsusiyyətinin nəzərə alınması bu məmulatların formasına, silüetinə və proporsiyasına böyük təsiri vardır.

Uşaqlar üçün dəyişək trikotaj məmulatlarının hazırlanmasında istifadə olunan trikotaj polotnoları xüsusi xarici tərtibata malik olur, bunlar üçün daha vacib olanı məmulatın gigiyenik xassələrə malik olması sayılır.

Oğlanlar və qızlar üçün olan trikotaj dəyişəkləri, xüsusilə məişət yaşlılar üçün olanlar yun ipliklərdən, pambıq ipliindən, süni kompleks saplarından, bunlarına tək və yaxud da qatışdırılmaqla istehsal olunan polotnolardan hazırlanır. Bəzi növləri, məsələn, yaşlı oğlanlar üçün üst köynəkləritərkibində 20-30% olan lavsan və kapron saplarının iştirakı ilə hörülən polotnolardan istehsal edilir. Məktəbəqədər uşaqlar üçün, xüsusilə bağça yaşlılar üçün trikotaj dəyişəkləri pambıq və yun ipliklərindən və ya viskozdan olan kompleks saplardan hörülən trikotaj polotnolarından hazırlanır.

Oğlanlar və qızlar üçün trikotaj dəyişəkləri (məktəbəqədər və məktəbyaşlı) istehsalında böyüklər üçün tətəbiq edilən polotnolardan hazırlanan çeşiddə olduğu kimidir, lakin uşaq dəyişəklərinin formasının mürəkkəbliyi və arayışlandırılması aşağı səviyyədədir.

Ticarətə oğlanlar üçün trikotaj dəyişəkləri 28-46 ölçülərdə olmaqla vertel və interloq maşınlarında ipək polotnosundan fufaykalar 26-42 ölçülərdə pambıq ipliklərindən viskoz saplardan və bunların digər sap qarışıqlarından, tumanlar uzun və qısa ölçülü 30-42 ölçülərdə pambıqdan və pambıq-viskoz saplarının qarışığından istehsal olunan polotnolardan hazırlanır. Xlorin liflərindən hörülən tumanlar və fufaykalar 42 ölçülərdə ticarətə daxil olur.

Qızlar üçün trikotaj dəyişəkləri, məsələn, köynəklər, tumanlar, kombinasiyalar və digər növləri qadın dəyişəklərində istifadə olunan tiplərdə

olduğu kimidir. Bu qrup geyimlər üçün zərif hörülən polotnolardan (pambıqdan), süni kompleks saplardan olan materiallardan hazırlanır. Qızlar üçün trikotaj dəyişəklərinin çeşidinin formalaşdırılmasında qarnitur (dəst) yığıcı halında trikotaj geyimlərinin hazırlanmasının əhəmiyyəti çoxdur. Kolqotka tipli corabların istehsalı qısa ölçülü tumanların get-gedə çeşidinin azaldılmasına səbəb olmuş və yeni çeşid quruluşunun yaradılmasına şərait yaradılmışdır.

Qızlar üçün dəyişək məmulatları oğlan üçün olanlardakı kimi 30-42 ölçülərdə istehsal edilir. Bu zaman 40-42 ölçülərdən başqa qalanları bir boyda ticarətə daxil olur. Lakin bu növ məmulatlarda (böyüklər üçün olanlardan başqa) ölçülərin böyüməsi ilə detalların uzunluğu da dəyişir. Məktəbəqədər uşaqlar üçün fufaykalardan başqa tumanlar, köynəklər, pantolonlardan başqa koftalar, pijamalar, kombinasiyalar, qum şalvarları da istehsal olunmaqdadır. Bu növ məmulatlar ya tək halında və yaxud da dəst halında satışa daxil olur.

Yeni doğulan uşaqlar üçün də trikotaj məmulatları istehsal olunur. Bunlar tək-tək və dəst halında ticarətə daxil olmaqdadır. Bu qrup dəyişəklərin hazırlanmasında daha çox rəğbət qazananməxməri quruluşa malik olanı trikotaj polotnoları sayılır. Bunların keyfiyyətinə qarşı yüksək tələblər qoyulur. Ən əsası yüksək istilik saxlaması, hiqroskopikliyi, havakeçiriciliyi, yuyulmaya qarşı davamlılığı, ütülənməsi, yaxşı yuyulması, boyağının sabitliyi, geyinilməsinin rahatlığı, yüngüllüyü və yumşaqlığıdır.

Bu göstərilən tələblərə görə də polotnoların seçilməsi çox əhəmiyyətlidir, bu məqsədlə daha çox quruluşuna görə sayə və tiftikli polotnolardan, xüsusilə pambıq və yun iplikləri, viskozdan olan kompleks saplardan, habelə müxtəlif liflərin qarışığından olan iplik və saplardan istehsal olunur.

Yeni doğulanlar üçün daha yumşaq arayılandırılan, açıq rəngli, incə görünüşlü polotnolar işlədirilir. Yeni doğulan körpələr üçün trikotaj dəyişəklərinə köynəkçiklər, sürünkəclər (polzunkalar), düyməsiz köynəklər, konvertlər, papıclar, önlüklər və s. kimi məmulatlar aiddir.

Yeni doğulanlar üçün olan trikotaj dəyişəkləri tək və ya dəst halında ticarət müəssisələrinə daxil olur. Məxməri səthə malik olan trikotaj polotnolardan körpələr üçün trikotaj dəyişəkləri daha çox istifadə olunur. Bu növ polotnolar yüksək istilik saxlama xassəsinə, rahatlıq və gözəl xarici görünüşə malik olur. Körpələr üçün qarniturlar ticarətə ikili, üçlü və dördlü dəst halında daxil olur. 2 əşyalı körpələr üçün dəstə sürünkəclər və çepçiklər, 3 əşyalılara koftalar, sürünkəclər və çepçiklər, 4 əşyalı olanlara kofta, kombinizon, önlük və pijama daxildir.

Son zamanlar trikotaj fabrikləri yeni dəzgahlar üçün yeni modelli bəzəkli-düzəkli hədiyyə məqsədli dəst halında trikotaj dəyişəklərinin istehsalı ilə bu qrup malların çeşidinə yeniləri də əlavə olunmaqdadır. Eyni zamanda məktəbəqədər və məktəb yaşlı uşaqlar üçün, xüsusilə məktəbli qızlar üçün dəst halında köynəkdən, dizlikdən və oğlanlar üçün isə yay mövsümlü mayka və ya fufaykadan, fufayka trusla birlikdə qarniturlar da ticarətə daxil olur.

3.3. Corab-noski məmulatlarının çeşid quruluşunun ekspertizası

Trikotaj malları içərisində corab-noski məmulatlarının özlərinə xas olan çeşid quruluşu vardır. Bu qrup trikotaj məmulatlarının çeşidi çox geniş olmaqla istehsalına sərf olunan xammalın növündə, polotnosunun quruluşuna, arayışlandırılması xüsusiyyətlərinə, məmulatın özlərinin quruluş əlamətlərinə görə xarakterizə olunur. Corab-noski məmulatlarının qruplarına qadın corabları və qısaboğaz corablar, kişilər üçün isə noskilər, eyni zamanda qadınlar və uşaqlar üçün də noskilər, kalqotkalar (reytuz-corab) və idman üçün olan məmulatlar aiddir.

Corab-noski məmulatlarının çeşid quruluşuna daxil olan trikotaj mallarını, istehsalına sərf olunan xammalının növünə, maşınların siniflərinə, hörülmə növlərinə, polotnosunun arayışlandırılmasına, təyinatına, istehlakçının yaş-cins xüsusiyyətlərinə, quruluş əlamətlərinə, ölçülərinə və s. görə qruplaşdırmaq olur.

Corab-noski məmulatları ancaq hörülmə vasitəsilə istehsal edilir ki, bu növ məmulatları digər toxuculuq mallarında olan istehsal üsulları ilə hazırlamaq mümkün deyil. Ona görə də daimi olaraq corab-noski məmulatlarına daim olaraq diqqət yüksək səviyyədədir.

Corab-noski məmulatlarının istehsalı ilə xüsusi təyinatlı ixtisaslaşdırılmış trikotaj fabrikləri məşğul olur. Bu müəssisələr mexanikləşdirilmiş və yüksək səviyyədə avtomatlaşdırılmış mürəkkəb texnoloji fəaliyyətə malikdirlər. Bu müəssisələr üst trikotaj və dəyişək məmulatları istehsal edən fabriklərdən tamamilə fərqlidir. Bu isə hər şeydən əvvəl corab-noski məmulatlarının

konfigurasiyasından asılıdır ki, bunların istehsalında biçmə əməliyyatları tətbiq edilmir, yalnız hörülmə vasitəsilə başa çatdırılır.

Corab-noski məmulatlarının istehsalında yeni növ kimyəvi liflərdən, texniki avadanlıqlardan və texnoloji üsullardan istifadə edilərək bunların daha yeni növləri istehsal olunmaqdadır. Beləki, son dövrlərdə trikotaj fabriklərində dövrəvi üsulla corab hörən maşınlar, 4 və 8 sistemli dövrəvi hörmə qabiliyyətli corab maşınları tətbiq edilmiş, 1 və 2 silindri avtomatlarla naxışlı və jakkard toxunuşlu corab istehsal edən dəzgahlar, bütövlükdə bütün istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılması, başa çatdırılmışdır. Hörmə sexlərində axın xəttləri quraşdırılmış, pnevmoavtomatik və hazır məmulatların dəzgahdan avtomatik çıxaran proqramlaşdırılmış idarəetmə sistemləri yaradılmış və s. Bundan əlavə hörülmə axın xətti ilə bir prosesli boyaq-bəzək əməliyyatlarını yerinə yetirən avadanlıqlar birləşdirilmiş, qablaşdırma və markalanma əməliyyatlarında avtomatlaşdırılmışdır. Hal-hazırda əlvan naxışlı corab-noski məmulatları istehsalı demək olar ki, tam mənimsənilmişdir.

Corab-noski məmulatları istehsalında müxtəlif tərkibli xammallardan, o cümlədən kard və daraqlı əyrilmə üsulu ilə alınan ipliklərdən, pambıq-kapron ipliklərdən, kapron saplardan, viskozdan olan kompleks saplardan, yun ipliklərdən, yun-kapron qarışıqlı ipliklərdən, yun-viskoz ipliklərdən, müxtəlif növ yüksək həqiqi saplardan, rezin və elastomer saplarından istifadə olunur.

Corab-noski istehsalında xalis halda və kimyəvi liflərlə qarışıq halda istifadə edilməsi corab-noski istehsalında başlıca xammal növləri hesab olunmaqdadır. Corab-noski istehsalında bu iki növ xammateriallar son məlumatlara görə 50%-dən çoxdur. Bu qrup məmulatların istehsalında ən çox kard və daraqlı əyrilmə üsulları ilə alınan iplik və saplardan istifadə olunmaqla xam və ya ağardılmış, mersarizasiya edilmiş və edilməmiş xammal növlərindən istifadə edilir. Pambıqdan olan corab-noski məmulatlara içərisində olan növlərinin tərkibində xalis pambıq ipliğinin olması məmulatın sürtünməyə qarşı davamlılığını təmin edir, gigiyenikliyi, sökülməyə qarşı dözümlülüyünü

yaxınlaşdırır. Buna görə də bu qrup malların dağılmaya qarşı davamlılığını daha da yüksəltmək baxımından baxımından pambıqla-kapronun qarışığından, habelə pambıq ipliği ilə kapron sapının birgə eşilməsindən alınan ipliklərdən daha çox istifadə edilməkdədir.

Corab-noski istehsalında yundan alınan iplik növləri ən qiymətli xammaterial sayılır. Ta qədimlərdən əllə hörülən yun əsaslı corablar qiymətli məmulat olmaqla bərabər yüksək istilik saxlama xassələrinə malik olmuş və indinin özündə qalmaqdadır. Eyni zamanda yun corab və noskilər dağılmaya qarşı və gərilməyə qarşı da dözümlüdür, ona görə də yun ipliği ancaq qış mövsümlü və idman tərtibatlı corab istehsalında istifadə olunur. Corab-noski istehsalında yun ipliğindən məhdud istifadə edilməmiş aradan götürülməsi üçün yun ipliğinin tərkibinə 15-20%-ə qədər kapron sapının qatılması çox yaxşı nəticələr verir.

Corab-noski məmulatları istehsalında əsas xammal sintetik materiallardır ki, bunun da əsas növlərindən birisi poliamid saplarıdır. Bu saplardan istifadə etməklə yeni növ çeşid yaradılmasına nail olunmuşdur, məmulatın xarici görünüşü və dağılmaya qarşı davamlılığı artırılmışdır. Beləki, qadın corabları istehsalında əvvəllər daha çox istifadə olunan pambıq və kompleks viskoz saplarından hörülən corabları artıq kapron saplı corablar əvəz etmişdir ki, bu corablar xarici görkəmcə gözəl, incə və yaxşı forma saxlama qabiliyyətinə malikdir.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, kapron kompleks saplarından hörülən qadın corablarında özünəməxsus çatışmamazlıqları vardır ki, onların çox aşağı hiqroskopikliyə elektricləşmə səviyyəsinin çox olmasıdır. Digər tərəfdən bu qrup corablar asanlıqla söküləndir, istiliyi tez keçirəndir. Bu corabların sökülməyə qarşı həssaslığını azaltmaq üçün bu corablar az və ya çətin sökülən hörülmə üsullarından istifadə edilir.

Son dövrlərdə ilbəl corab-noski istehsalı ilə məşğul olan fabriklər yüksək həcmli saplardan istifadəyə daha çox üstünlük verirlər. Nəzərdə tutulur ki, bu

ipliklərdən istifadəyə durmadan çoxaldılması corab-noski məmulatlarının çeşid quruluşunun formalaşdırılmasında həlledici rola malik olacaq. Zərif və nazik elastik saplardan və digər xammalların yeniləşdirilməsi prinsip etibarını ilə yeni növ məmulatların istehsalına və ikincisi də corab-noskimallarının keyfiyyətinin daha da yaxşılaşdırılmasına kömək edəcəkdir.

Hal-hazırda ticarət müəssisələrinə sorğu nəticəsində və müşahidələrlə aparılan araşdırmalara görə 110-dan çox artikullarda corab-noskiməmulatları mövcuddur ki, bunların istehsalında xalis və qarışıq elastik saplardan istifadə olunur. Bununla izah edilir ki, elastik saplardan istifadə olunan məmulatın geyilməyə qarşı davamlılığının təqribən 2-3 dəfə artırır, bu həm də pambıq ipliklərindən istehsal olunan corabların da dağılmaya qarşı davamlılığından 5-6 dəfə çox olmasını sübut edir. Bununla yanaşı elastikdən hörülən corab-noski məmulatları adi kapron saplarından fərqli olaraq yuna bənzər xoşa gələn görünüş yaratmaqla yaxşı istiliksaxlama qabiliyyətli olmaqla bir ölçü daxilində bir neçə ölçülü məmulat hazırlanır. Məsələn, corabların markalanmasında bu göstərici 40-42 ölçüsü kimi istifadəyə yararlı olmasını başa salır. Elastik corablar yoğun saplardan payız-qış mövsümlü və nazik saplardan isə yaz-yay mövsümlü corablar hazırlanır.

Elastik corab-noski məmulatları yüksək forma saxlama qabiliyyətinə, az sökülən, üzərində daha az güc tələb etməklə az dartılan olur, ayağın üzərinə yaxşı oturur, yumşaqdır, ayağın dərisini incitmir və istehlak prosesində çox rahatdır.

Corab-noski istehsalında yüksək həcmli saplardan istifadə edilmə prinsipcə yeni olan kalqotka və pəncəaltı trikotaj geyim növlərinin istehsalına şərait yaratmışdır. Qadın corab-noski istehsalında profilləşdirilmiş kapron saplarından daha çox istifadənin özü də bu qrup malların çeşidinin formalaşmasına yeni təkandır. Bunlar xarici görkəmcə xoşagələn parlaq şəfəqliliyə malikdir, az sökülən və dartılındır ki, bu da corabların istehsalında çox vacibdir.

Son dövrlərdə bu tip corab-noski məmulatları istehsalında metallaşdırılmış saplardan, məsələn, metanitdən və plastiki materiallarından geniş istifadə edilməkdədir. Artıq bir neçə il əvvəllər nəzərdə tutulan xammal növlərindən olan polipropilen saplarından corab-noski məmulatları istehsalında istifadə edilməkdədir. Bu saplardan poliamiddən alınan saplarla yanaşı istifadə edilməklə çox nazik corablar təbii ipəkdən olan corabları xatırladır və bəzən də geyilməsi davamlılığına görə də onu üstələyir, az dartılındır.

Artıq trikotaj istehsalında spandeks adlı elastomer saplarından corab-noski məmulatların hazırlanmasında istifadə olunmaqdadır. Daha nazik pambıq saplarından corab-noski məmulatlarının hörülməsində istifadə edilməkdədir. Yüksək həcmli sintetik kompleks saplarından qadınlar üçün corablar istehsal olunur.

Təbii liflərin emalına və məmulat istehsalındakı maya dəyəərə görə sintetik liflərdən corab-noski istehsalında tətbiqi axın xətlərin qurulmasına, onların arayışlandırılması üçün yeni üsulların tətbiqinə şərait yaratmışdır. Üst trikotaj və dəyişik məmulatlara istehsalından fərqli olaraq kimyəvi liflərdən corab-noski istehsalında daha çox üstünlüyə malikdir.

Corab-noski məmulatları daha çox istifadə olunan trikotaj malları qrupuna aid olduğuna görə bunun istehsal sürətinin artırılması çox vacibdir. Bəlkə də bunun səbəbi yüksək həcmli saplardan geyilməyə qarşı daha davamlı olan corab-noskilərin istehsalının daha da çoxaldılmasıdır.

Hazırda ticarətə daxil olan corab-noski məmulatları istehsalında müxtəlif növ hörülmələrdən istifadə olunur. Bu cür hörülmə növlərinə sayə hörülməsi, lastik, sayə və naxışlı örtüklü hörülmə, məxmər formalı, naxışlı pres hörülməsi, az sökülən və s. kimi hörülmələrdən istifadə edilir.

Qeyd olunduğu kimi, sayə kumir hörülməli corablar bir sapının cırılması və ilməsinin qopması nəticəsində corab çox asanlıqla 2 istiqamətdə sökülür. Odur ki, corab istehsalında hamar və nazik sintetik saplardan istifadə etməklə az sürtünmə istehsalına malik çatışmamazlığı aradan götürmək mümkündür.

Buna görə də kumir sayı hörülmədən corab-noskilərinin hazırlanmasında istifadə edilmə məmulatın xarici görkəmini, dartılmaya qarşı davamlılığını, elastikliyi, yüngüllüyünü, sökülməsinin minimum səviyyəyə endirilməsini və ilmələrinin dartılmaya qarşı davamlılığını təmin etməyə imkan yaratmışdır.

Hazırda corab-noski trikotaj malları istehsalında daha az sökülməyə məruz qalan kulur, uzununa hörülən polotnolardan daha çox istifadə olunur. Bunlardan ən yeni növü ən az sökülən mikromeş polotnoları, tamamilə sökülməyən non-rak, şəbəkəli-örtüklü saya trikotaj polotnolarıdır.

Baxmayaraq ki, kaprondan istehsal olunan nazik corablar az sökülən sayılırdı bu yuxarıda adları çəkilənlər bundan xeyli sonra trikotaj sənayesində gec tətbiq olunmasına baxmayaraq kaprondan istehsal edilənləri tam üstələmişdir.

Makromaş kumir polotnosundan ibarət olmaqla polotnoda xırda press işləmələri vardır ki, bu da ilmə sütunlarını sökülməsini məhdudlaşdırır. Bu zaman ən aşağı sökülməyə məruz qalana 4 cərgəli mikromeş polotnosudur. Lakin, göstərilən hörülmə növləri ilə hazırlanan trikotaj corab və noskilər dartılmasına və parlağa görə adi kulir hörülməli corablardan xeyli fərqlidir.

Buna görə də 8 cərgəli mikromeş hörülməli corablar istehsalı daha çoxdur, çünki bu hörülmə növü quruluşuna görə saya kulir hörülməli corablara daha yaxın xassəlidir. Sökülməyən non-ran hörülmə növü presli hörülmələrin ilmələrinin fasiləli bölüşdürülməsi prinsipindən əmələ gətirilir.

Məlumdur ki, corab-noski məmulatları insan geyiminin tamamlanmasına xidmət etməklə ümumi kompozisiya həllinə tabe olmalı və gündəlik, idman və çıxış (gəzintili) təyinatlarına uyğun gəlməlidir. Bütün corab-noski məmulatlarının bütün xassə əlamətləri sırasına sakit rəng tonu və naxışlarının bərabər səviyyədə ritmə malik olması və daha yumşaq rəngə malik olması aiddir.

İdman və bəzəkli corab-noski məmulatları əlvan rənglərdə, daha iri naxışlarda, sönük rənglərin uyğunluğunda və üst trikotaj geyimlərinə xas olan rəng tonlarında tərtib olunur.

Kişilər üçün olan corabların rəngi müasir modaya məxsus olan üst trikotaj geyimlərinin rəng tonuna uyğun hazırlanır. Bu noskilərdə naxışlar həndəsi xarakterli, xüsusilə romb şəkilli, dama-dama naxışlı dioqanal və şaquli cizgili, paxlalı və s. formalarda rast gəlinir. Bir rəngli noskilər daha modalı hesab olunur, naxışları relyef və şaquli istiqamətlərdə olduqda daha baxımlıdır. Yay mövsümü üçün olan kişi noskiləri toplu və şəbəkəli hörülməlidir. Gənclər üçün daha çox idman tipli naxışlı, iri ölçülü dama-dama naxışlı, romb şəkilli, kvadrat naxışlı və s. bəzəndirilmə növlərində ticarətə daxil olur.

Qadın corabları, yarımcorablar və noskilər 19-dan 29 ölçülərə qədər, kişi noskiləri və pəncə altlıqları 27-32 ölçülərdə, uşaq corabları və noskiləri 12-22 ölçülərdə və uşaqlar üçün boğaz corablar 14-22 ölçülərdə ticarətə daxil olur. Elastikdən istehsal olunanlar 19-21 (uzunluğu 18 sm olan); 23-25 (uzunluğu 20 sm olan); uzunluğu 22 sm olan 27-29 ölçülü.

Qadınlar üçün corab və yarımboğaz corablar. Təyinatıba görə qadın corabları gündəlik geyinilən, bəzəkli və idman təyinatlı istehsal olunur. Gündəlik təyinatlıları zərif, şəffaf, saya, şəbəkəli və yaxud qeyri-şəffaf, akturalı və əlvan hörülmüş növlərə ayrılır. Bəzəkli corablar əslində şəffaf və yarımşəffaf nazik corablardır. Bunlar saya və şəbəkəli, tutqun və parlaq növlərdə ticarətə daxil olur.

İdman corabları bəzək corablarından fərqli olaraq qeyri-şəffaf növlərdə istehsal olunur. Bunlara yüksək dartılma qarşı davamlılıq vermək üçün onların istehsalında bir qayda olaraq lastik və ya astar hörülmə növlərindən istifadə olunur.

İstehsalı xarakterinə görə qadın corabları dairəvi corab hörən maşınlarda hazırlanan, kontiton, yastı fanq və uzununa hörən trikotaj maşınlarından istifadə

olunur. qadın corabları üçün saya, lastik, naxışlı pres, relyef, saya, naxışlı, şəbəkəli, jakkard və az sökülə bilən trikotaj polotnolarından istifadə olunur.

Məlum olduğu kimi qadın corabları corab-noski məmulatları istehsalının əsasını təşkil edir. Hal-hazırda qadın corablarının əsas kütləsini dairəvi hörən trikotaj maşınları ilə istehsal olunur. Çünki kotton corab hörən maşınlardan fərqli olaraq dövrəvi trikotaj hörən maşınlar daha çox məhsuldarlığa malik olmaqla iqtisadi cəhətdən də az əmək sərf etmə imkanlarına malikdir. Dairəvi corab hörən maşınların avtomatlaşdırılması, sistemin saylarının dördədən və 6-dan 8 və 12-yə qaldırılması corabların burun hissəsinin hörücü maşınlarda bağlamaq mümkündür.

Qadın corablarının istehsalında bir və 2 silindri avtomatlardan istifadə etməklə müxtəlif hörülmə növləri əmələ gətirilməklə məmulatlar istehsal olunur. Beləki, payız-qış mövsümlü ağır çəkili məmulatların istehsalı üçün 2 silindri avtomat dəzgahlardan istifadə olunur.

Qadın corablarının istehsalında ən çox kotton və dairəvi corab hörən maşınlardan istifadə edilir. Bu maşınlarda corablarda yuxarı ağız hissəsini hörən mexanizmi vardır, polotnonun eninin genişləndirilməsi, torlu naxış yaradan, fasonlu daban və s. kimi hissələrinin emal edilməsi üçün mexanizmləri mövcuddur ki, corablar dəzgahdan tam hazır çıxarılır. Corablara gözəl xarici görkəm vermək məqsədilə corabın yan kənarı və boğaz yerləri müxtəlif naxışlarla bəzədir.

Biçilib tikilmə üsulu ilə hazırlanan qadın corabları daha yüngül uzunluqda (əsas) hörülmə əmələ gətirən kapron saplarından istehsal olunur. Bu corabların forması və ölçüləri polotno biçilərkən və tikilən zaman yaradılır.

Qadınlar üçün yarımboğaz corablar konstruksiyasına görə corablardan 20-36 sm qısa uzunluqda hazırlanır. Bunlar daha boğaza malikdir və özlərinin də yan tərəfləri 2 qatdan ibarətdir, boğazı rezin sapla və ya qaytanla emal edilir. Bunlar dövrəvi corab maşınlarında və yastı fanq maşınlarında hörülür, corabların hörülməsində istifadə edilən xammaldan və hörülmə növlərindən

istifadə olunur. Lakin yarımboğaz corablar uzun boğaz corablara nisbətən ticarətə az həcmdə daxil olur.

Ticarətə uşaqlar üçün corablar və yarımboğaz corablar da daxil olur. Uşaq corablarının bir neçə xarakterik xüsusiyyətləri vardır. Məsələn, corabın 2 qat yan tərəfi uzun lastikdən ibarətdir ki, bu da uşağın baldırına və dizdən yuxarı hissəsini örtür, corabın ölçülərindən asılı olaraq 25 sm-dən 61 sm-ə qədər uzunluğa malikdir.

İkincisi istənilən səviyyədə elastikliyə malikdir, ayağa daha kip örtür, sıxmır, yüksək davamlılığa malikdir. Lastik-lastik hörülmə növü ilə hazırlanır, az hallarda rekyef hörülənlərdən də istifadə edilməklə istənilən dartılması və davamlılığı yarada bilir. Bu corabların boğazı, dabanı və burnu sayı hörülmə ilə başa çatdırılır, bəzən daban hissəsinin davamlılığını artırmaq üçün əlavə sapdan da istifadə edilir.

Uşaq corabları ən çox ikicilindli dövrəvi hörən avtomat dəzgahlarından istifadə olunur. Gündəlik geyinilən uşaq corabları (məktəbə qədər) qeyri-şəffaf, əlvan hörülmüş və naxışlı corablara ayrılır. İri yaşlı məktəbli qızlar üçün corablar sayə, yarımşəffaf və şəffaf görünüşlü istehsal edilir.

Bu corabların rəngi və rəng çalarlığı çox müxtəlifdir. Bu qız yeniyetmələr üçün corablar rəng baxımından çox sakit rəngli olmalıdır. Bu qrup corabların istehsalında bir saplı və pambıqdan ayrılmış ipliklərdən istifadə olunur. Az hallarda bu corablar yun, yarımıyun, yarımipək, pambıq-viskoz, pambıq-kapron və digər növ iplik və saplardan istehsal olunur.

Uşaq corablarının çeşidinə: bir saplı və eşilmiş saplardan hazırlanan, mersirizasiya edilmiş və edilməmiş pambıq ipliklərindən, pambıq-kapron və pambıq-viskoz, yundan və yarımıyundan hörülən, elastikdən və s. hazırlananlara ayrılır. Uşaq corabları 12-22 ölçülərə qədər ticarətə daxil olur. Bu zaman corabın pəncə uzunluğu ölçüsünün dəyişilməsi ilə digər detalların da ölçüləri dəyişir. Uşaq corablarının yarımboğaz olanları eynilə qadınlar üçün olanlarda

olduğu kimidir. Bunlar ancaq dairəvi corab maşınlarında hazırlanır. Yarımboğaz uşaq corablarının ölçüsü 14-22 ölçülərdə satıcıya daxil olur.

Son dövrlərdə kişi, qadın və uşaq corabları içərisində daha çox istifadə edilənləri boğaz hissəsinin lastiki 2-3 sm ölçülü noskilərdir. Bunların boğaz hissəsinin elastikliyi çoxaltmaq məqsədilə rezin saplarının iştirakı ilə hörülür. Kişilər və yeniyetmə oğlanlar üçün olan corablar uzun baldırlı, qadınlar və uşaqlar üçün olanlar isə qısa baldırlı olur. Hörülməsində ən çox sayda, hamar və naxışlı, məxmərə oxşar, şəbəkəli presli, jakkard naxışlı, relyef naxışlı hörülmələrdən istifadə edilir.

Noski istehsalında istifadə olan xammateriallar corab istehsalında işlədilən materiallarda olduğu kimidir. Noski istehsalında daha çox melanj və mulin iplik və saplardan istifadə edilir. Bütün növ noskilər bir və 2 silindri dövrəvi maşınlarda istehsal olunur.

Son zamanlar bu qrup trikotaj məmulatların istehsalında ikisilindri 3 sistemli avtomat jakkard maşınlarından istifadə edilir. Noskilərin koloristik tərtibatında sakit rəng tonlarından istifadə edilir.

Hal-hazırda bir rəng tonuna malik olan və malnj saplardan hörülən əlvan naxışlı corablar daha çox istehlak olunmaqdadır. Kişi veniyetmələr üçün noskilər 21-32 ölçülərdə, elastik qısa noskilər 21-23, 25-27 və 29-31 ölçülərdə ticarətə daxil olur, uzun noskilər isə 23-25, 27-29 və 31-33 ölçülərdə olur. Qadın və uşaq noskilərinin ölçüləri corablardakı kimidir. Uşaqlar üçün elastik noskilər 20-22 ölçülərdə satışa daxil olmaqdadır.

Bütün bu yuxarıda xarakterizə olunan trikotaj geyimlərdən əlavə trikotaj malları sırasına yaylıqlar; kosinkalar, şərflər, şapkalar və beretlər də aiddir ki, bunların istehsalında istifadə olunan hörülmə, iplik və sap növlərindən istifadə edilir.

Nəticə və təklilər

Bildiyimiz kimi, istənilən mal qrupunun elmi cəhətdən əsaslandırılmış çeşid quruluşunun əsaslandırılmasında ən vacib şərt əhalinin istehlak mallarına olan tələbatının ödənilməsindən ibarətdir. Lakin, hələlik əhalinin ayrı-ayrı qrup mallarına, o cümlədən trikotaj mallarının çeşid quruluşuna həsr edilmiş tədqiqat işləri hələlik yoxdur. Trikotaj malları bütün təbəqədən ibarət olan əhali tərəfindən müvəffəqiyyətlə istehlak olunan məmulatlardandır.

Ona görə də biz çalışdıq ki, heç olmazsa ticarət təcrübələrinə, şəxsi araşdırmalara söykənərək trikotaj mallarının çeşidinin ekspert nöqtəyi nəzərindən təhlilini verməyə çalışdıq və bu qrup malların çeşidinin formalaşdırılmasına təsir edən bəzi amilləri nəzərdən keçirək. Trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasına təsiri edən amillərdən olan xammalı, istehsal imkanları, yarımfabrikat və hazır məmulatların hazırlanması texnologiyasının səviyyəsini, araşdırmaqla belə nəticəyə gəlmək olar ki, elə müasir trikotaj məmulatlarının çeşid quruluşunun formalaşdırılmasına təsir edən amillər də bu yuxarıda dediklərimizdən ibarətdir. Buradan da alınan nəticəyə əsaslanaraq gələcəkdə də istehsal potensialından istifadə etməklə trikotaj

mallarının çeşidi və keyfiyyətini göstərilən amillərlə və daha da yaxşılaşdırmaq olar.

Şübhəsiz ki, biz bu sahədə olan bütün məsələlərin ticarətə sırf əlaqəsi olan dərinliklərə gedə bilməsəkdə hər halda bəzi amilləri izah etməyə və ekspert nöqtəyi nəzərdən əsaslandırmağa çalışdıq.

Lakin qeyd olunan problemlərin həlli üçün daha geniş tədqiqatların aparılmasına tələb edir ki, hansı yollar vasitəsilə trikotaj mallarının çeşid quruluşunun elmi cəhətdən formalaşdırılmasını həll etmək mümkündür. Burada yəqin ki, bu sahədə sosial və bir neçə iqtisadi və s. kimi amilləri nəzərdən keçirmək daha maraqlı olardı.

Bununla yanaşı təqdim olunan material, yəni trikotaj mallarının çeşid quruluşunun təhlili üzrə təqdim olunan material bir növ ekspert müşahidələrinin nəticəsidir və göstərir ki, bunlar nəzərə alınmadan həm istehsal həcmnin və həm də əhalinin tələbatını ödəmək üçün çeşid quruluşuna malik trikotaj malları istehsal oluna bilməz.

Əfsuslar olsun ki, hələlik əhaliyə təklif olunan trikotaj məmulatları əsasən qeyri-mütəşşəkil, həm sənayesinin imkanları və həm də əhali sorğusu aparılmadan formallaşdırılır. Bu da bir qrup məmulatın normadan yuxarı mal qalığının yaranmasına və digər mal qrupuna olan tələbatın ödənilməsinə səbəb olur.

Trikotaj mallarının çeşidinin formalaşdırılmasına dair söylənilən fikirlər eyni zamanda trikotaj mallarının ayrı-ayrı növlərinin istehsalının genişləndirilməsi, habelə bu istehsal sahəsinin gələcək inkişafının əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi baxımından proqnoz vermək olar.

Çünki, əhalinin bu qrup mallara olan tələbatı eyni zamanda istehsalın vəziyyətindən də çox asılıdır.

Trikotaj sənaye sahələrinin maddi-texniki bazasının inkişafa yeni çeşidli məmulatların istehsalına şərait yarada bilər.

Bütün bunları nəzərə alaraq hazırkı magistr dissertasiyasının yerinə yetirilməsində əldə etdiyimiz materialları yekunlaşdıraraq mövzu ilə bağlı bir neçə praktiki əhəmiyyəti olan əməli təklifləri verməyi məsləhət bildik.

1.Son dövrlərdə ölkə başçısının səyi nəticəsində respublikamızın vaxtı ilə pambıq istehsalı sayəsində qazanılmış nəticələri yenidən qaytarmaq baxımında ilbəl pambıq istehsalının artırılmasına ciddi fikir verilir və dövlət dəstəyi göstərilir. Bunun nəticəsidir ki, 2019-cu ildə respublikamızda 287 min 701 ton pambıq istehsal edilmişdir. Bu xammaldan digər sahələrlə yanaşı trikotaj malları istehsalına sərf etmək üçün yeni müəssisələrinin yaradılmasına ciddi fikir verilməsi daha məqsədəuyğun olardı.

2.Ədəbiyyat mənbələrindən görüldüyü onun əsrin 60-70-ci illər ərzində respublikamızda bir neçə trikotaj malları istehsal edən fabriklər fəaliyyət göstərmişdir. O cümlədən Bakı Şəhərində N.Nərimanov adına trikotaj kombinatı fəaliyyət göstərmişdir. Lakin, sonralar bu müəssisə sökülmüşdür. Yaxşı olardı ki, respublikamızda qeyri neft sektoruna daxil ola biləcək müasir texniki və texnologiyaya malik olan yeni trikotaj malları istehsal edən müəssisə tikilsin, bu həm yeni iş yerlərinin açılmasına və həm də respublika əhalisinin trikotaj mallarına qarşı ödənilməsinə şərait yaradır.

3.Trikotaj mallarının bir qrupu idman təyinatlı trikotaj üst və dəyişən geyimləridir. Bu qrup mallarında istehsalı ilə ötən əsrin 2-ci yarısında Bakı İdman malları fabrikanı fəaliyyət göstərmişdir. Bu fabrik də öz fəaliyyətini sonralar tamamilə dayandırmışdır. Nəzərə alsaq ki, hal-hazırda respublikamız idmanın bu və ya digər növləri sahəsində istər alimteya və istərsə də digər mütəbər yarışlarda yüksək nüfuz qazanır. Ona görə də milli xarakterli idman trikotaj geyimlərinin, onların istehsalında informasiyalı ornamentlərdən istifadə edilməsi də çox əhəmiyyətlidir.

4.Bir vaxtlar, xüsusilə ötən əsrin 70-ci illərindən Sumqayıt üst trikotaj geyimləri fabrikanı istifadəyə verilmişdir. Məmulatlardan görüldüyü kimi bu fabrikanın adı müasir texnoloji avadanlıqlarla təmin edilmiş yeni müəssisələr

cərgəsində çəkilirdir. Tədricən müəyyən səbəblər üzündən bu müəssisənin fəaliyyəti də zəifləməyə başlayır. Fabrikanın geniş imkanları vardır, lakin bu imkanlardan az istifadə edilir.

5.Hazırda respublikamızda pərakəndə halında bir neçə trikotaj malları istehsal edən kiçik sexlər və müəssisələr vardır. Yaxşı olardı ki, bunların bazası əsasında iri həcmli istehsal müəssisəsi yaradılsın və bu da yerli xammaldan daha səmərəli istifadə edilməyə və yeni iş yerlərinin açılmasına şərait yarada bilər.

6.Ölkəmizdə istehsal olunan və respublikamızın bazarına daxil olan trikotaj mallarının keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün bacarıqlı professor-müəllim heyəti uzun illərdir ki, ali məktəblərdə fəaliyyət göstərirlər. Lakin bu elmi potensiallardan çox cüzi səviyyədə istifadə edilir. Yaxşı olardı ki, uyğun təşkilatlar bu imkanlardan istifadə etsinlər.

7.Müxtəlif malların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində bacarıqla əmtəəşünas-ekspertlərə tələbat olduğu halda hansı səbəblər üzündən respublikamızın ali məktəblərində ekspertlərin hazırlanması əsassız olaraq ləğv edilmişdir və belə qənaətə gəlmək olar ki, istehlak mallarının keyfiyyət problemləri ilə məşğul olan mütəxəssislərə ehtiyac yoxdur. Yaxşı olardı ki, bu əsassız qərarın yenidən baxılması ədalətli qaydada həll edilsin.

Ədəbiyyat

1. Теория и методы антропологического стандартизации применительно к изделиям личного пользования. Из-во МГУ им. Ломоносова, 1951 г.

2. Размерная типология взрослого и детского населения СССР для целей конструирования одежды. Размерная типология мужчин и женщин. Труды НИИ антропологии. Из-во МГУ им. Ломоносова, 1960 г.

3. Карцева А.А. Разработка измерений типовых фигур мужчин, женщин и детей для проектирования трикотажных изделий на основе антропометрических обследований. Материалом конференции по вопросу проектирования швейных и обувных изделий. МТИЛП, 1961 г.

4. Карцева А.А. Разработка измерений типовых фигур по антропометрическим данным для проектирования трикотажных изделий. Научные труды МТИЛП сб.22, 1962 г.

5.Карцева А.А. Типизация телослотений СССР для проектирования трикотажных изделия. «Стандартизация», 1962г. № 11.

6.ГОСТ 9683-61. Изделия трикотажные. Измерения трикотажных фигур для проектирования изделий для женщин.

7.ГОСТ 9924-61. Изделия трикотажные. Измерения типовых фигур при проектировании изделий для мужчин.

8.ГОСТ 10133-62. Изделия трикотажные. Измерения типовых фигур при проектировании изделий для детей и подростков.

9.Регламентированный технологический режим по закройно-швейному производству трикотажных изделий. ЦИИЛегпром, 1962 г.

10.Литвина Л.М. и др. Моделированием художественное оформление женской и детской одежды. Из-во «Легкие индустрия», 1964 г.

11.Галина О., Вольман И. Одежды из трикотажа. Из-во «Легкая индустрия», 1964 г.

12. Далидович А.С. Основы теориям вязания. Гизлегпром, 1948 г.

13.Шалов И.И. Усадка трикотажа. Гизлегпром, 1958 г.

14.Кабляков А.И. Влияние величины относительной нагрузки на составные части полной деформации расстяжная трикотажа. Известия вузов. Технология легкой пром-ти. № 1, 1961 г.

15.Коблякова Е.Б. О деформации растяжения трикотажных полотен. Научные труды МТИЛП, №8, 1957г.

16.Карцева А.А. Особенности конструирования изделий из трикотажа. Из-во «Легкая индустрия». М, 1969г.

17.Пугачевский Г.Д. Семак Б.Д. Формирование ассортимента трикотажных товаров. Из-во «Экономики», 1975 г.

18.Усенко В.А., Лалыкина К.М., Додонкин Ю.В. Производство выскообъемных нитей и пряжи. М., «Легкая промышленность», М, 1967г.

19.Пантелеева Н.П. Изготовление верхних трикотажных изделий комбинированным способом. М, ЦНИИТЭИЛегпром, 1970г.

20.Разбаш А.И. и др. Основы моделирования, контурирования и художественного оформления трикотажных изделий. М., «Легкая промышленность», 1960г.

21.Салаватеева З.В. Научные исследования в трикотажной промышленности – «Текстильная промышленность», 1971 г № 10, 11.

22.Черемных А.И. Основы художественного проектирования одежды. М., «Легкая промышленность», 1968 г.

23.Кобляков Е.Б. и др. Основы проектирования рациональных размеров и формы одежды. М., Легкая и пищевая промышленность, 1984 г.

24.Казанцева Л.А. и др. Конструирование трикотажных изделий. М., «Легкая индустрия», 1972г.

25.Гусейнова Т.С. Товароведение швейных и трикотажных товаров. М., «Экономика», 1991г.

26.Марисова О.И. Трикотажные рисунчатые переплетения. М., «Легкая индустрия», 1970г.

27.Моделирование трикотажных изделий. М., ЦНИИЭлепром. М., 1960г.

28.Разбаш А.А. Основы моделирования конструирования художественного оформления трикотажных изделий. Из-во «Легкая индустрия», 1969 г.

29.Пугачевский Г.Ф., Семен Б.Д. Особенности моделирования, конструирования и подашва трикотажных изделий. М., МКН, 1971г.

30.Тёрова Л.Н., Савостицкий А.В. Конструирование деталей прилегающих изделий верхнего трикотажа. «Текстильная промышленность», 1964г. № 11.

31.Сткеров Л.С. и др. Конструирования трикотажных изделий. Растехиздат, 1962г.

32.Трухан Г.Л. Посетование развертое при конструиование одежды массого производства. Сообщение 2. Известия вузов. Технология легкой промышленности. № 6, 1959г.

33.Трухан Г.Л. О направлении развития методов конструирования одежды массого производства. Научные труды МТП вып.22, 1962г.

Мамедова Айтадж Фаиг

«Экспертиза факторов влияющих на формирование ассортимента и качеств трикотажных товаров»

Резюме

Трикотажные изделия занимают высокий удельный вес в ассортименте текстильных товаров. Благодаря красивому внешнему виду, растяжимости, упругости, легкости, повышенной износостойкости и других положительных свойств трикотажные товары пользуются широким спросом. В связи с этим данная работа включает в себя изучение ассортимента трикотажных товаров.

Mamedova Aytaj Faig

“Examination of factors affecting the formation of the assortment and qualities of knitted goods”

Summary

Jerseys occupy a high proportion in the range of textile products. Due to the beautiful appearance, elasticity, elasticity, lightness, increased wear resistance and other positive properties, knitted goods are in great demand. In this regard, this work includes the study of the range of knitted goods.

REFERAT

İşin ümumi xarakteristikası. Geyim mallarının içərisində trikotaj mallarının özlərinə məxsus yeri və istehlak əhəmiyyəti vardır. Hazırda dünya ölkələrinin əksəriyyətində trikotaj sənayesi ən müasir texnika və texnologiya ilə təmin edilmiş, elmi -tədqiqat institutları, elmi mərkəzləri, laboratoriyalar məşqul olmaqdadır. Odur ki, trikotaj sənayesi hər il yeni növ qabaqcıl texnika ilə təmin edilməkdədir. Yeni növ xammal və materialların istehsalat tətbiqi ilə əhalinin tələbini ödəyərək müxtəlif növ trikotaj malları istehsal edilməkdədir. Trikotaj istehsalı az əmək sərf edən, istehsal sahəsindən səmərəli istifadə olunan, müxtəlif növ hazır geyim əşyası və polotno hazırlanma imkanına malik olan bir istehsal növüdür. Parça toxunuşundan fərqli olaraq həm polotno halında və həm də geyimlərin ayrı-ayrı hissələri hörülərək məmulatın muntəzəm hazırlanması texnologiyasına malikdir. İstehsal o vaxt səmərəli sayılır ki onun hazırladığı məhsulun keyfiyyəti istehlakçıların tələbinə uyğun gəlir. Əgər bu şərait ödənilməzsə o zaman ticarət şəbəkələrində normadan yüksək mal yığılmasına səbəb olacaq və bu da əhalinin trikotaj mallarına olan tələbidə ödənilməyəcəkdir. Bu problemlərin həlli trikotaj mallarının formalaşdırılması prosesində istehsal müəssisələri ilə ticarət təşkilatları arasında olan qarşılıqlı əlaqədən çox asılıdır ki, istehsal olunan və satışa çıxarılan trikotaj mallarının çoxuda əhalinin tələbini necə ödəməkdir. Burada optimal vəziyyət ticarət təcübəsində əhalinin hansı çeşiddə olan ehtiyacını öyrənib hansı istehsal müəssisələrinə təqdim edilməsi çox vacib sayılan amillərdən ibarətdir. Bu

məlumatları olan istehsal müəssisələri öz növbəsində istehsal istiqamətinə əhalidən toplanan sorgunun nəticələri arasında qurmalıdır.

İşin məqsədi.Müxtəlif qrup trikotaj mallarının çeşidinin qruplaşdırılması əhalinin obyektiv tələblərinin öyrənilməsi əsasında hazırlanmaması yolu ilə həyata keçirildiyində buraxılan malların çeşidi və keyfiyyət göstəriciləri əhali tələbatından geri qalır. Elə işin də məqsədi bu problemlərin həlli yollarının tapılmasının izahına həsr edilmişdir.

Tədqiqatın obyektı. Bunun üçün çap olunan materiallardan və ticarət təcrübəsindən alınan məlumatları çəmləşdirərək bir neçə növ trikotaj məmulatlarının növlərindən istifadə edilmişdir.

Elmi yenilik. Yuxarıda göstəriləndiyi kimi sənaye sahələri buraxdığı trikotaj mallarının əhali tələbini necə ödəməsi qayğısına qalmadığından trikotaj mallarının çeşidinin öyrənilməsinin elmi mahiyyətindən söhbət gedir.

İşin təcrübəvi əhəmiyyəti. Hər bir istehsal və ticarət müəssisələrinin markası olmalıdır. istehsalda və həm də ticarətdə trikotaj mallarının çeşidinin sorğu əsasında öyrənilib formalaşdırılmasının rolu çox vacibdir.

İşin strukturu. Dissertasiya işi kompyuterdə yazılmış girişdən, 3 fəsildən, nəticə və təkliflərdən ibarət olmaqla 90 səhifəni əhatə edir. İşin sonunda bir neçə praktiki əhəmiyyəti olan təkliflər verilmişdir.

İşin yazılmasında 33 sayda ədəbiyyat mənbələrindən istifadə edilmişdir.